

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE SIFAT - AD BİRLİKTELİĞİNE
DAYALI EŞDİZİMLER

TEZİ YAZAN

Sibel TENKE

Tez Danışmanı - Jüri Üyesi - Jüri Başkanı: Prof. Dr. Şirvan KALSIN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. İbrahim TOSUN (Tunceli Munzur Üniversitesi)

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Belde AKA KİYAĞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / HAZİRAN 2025

ONAY SAYFASI**T.C.****ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ****SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

2023012005 numaralı öğrencimiz olan **Sibel TENKE** tarafından hazırlanan “**Dede Korkut Hikâyeleri’nde Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler**” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından oy birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi asıl üye - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Prof. Dr. Şirvan KALSIN

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi – Jüri asıl Üyesi: Doç. Dr. Belde AKA KİYAĞA

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Üniv. Dışı - Jüri asıl Üyesi: Prof. Dr. İbrahim TOSUN

(Tunceli Munzur Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

11 /06/ 2025

Doç. Dr. Saadet SAĞTAŞ TUTKUNCA

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Sevgili aileme...

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, • Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

11 / 06 / 2025

Sibel TENKE

TEŞEKKÜR

Tez çalışması boyunca bilgisiyle ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan ve beni destekleyen hocam Prof. Dr. Şirvan KALSIN hocama, sadece tez yazma sürecinde değil hayatımın her anında, durum ve koşullar ne olursa olsun yanımda olan ve manevi desteğini asla esirgemeyen sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE SIFAT - AD BİRLİKTELİĞİNE DAYALI EŞDİZİMLER

Sibel TENEKE

Yüksek Lisans Programı, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şirvan KALSIN

Haziran 2025, 116 sayfa

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Nazım ve nesrin iç içe geçtiği bir anlatım biçimiyle kaleme alınan bu eser, klasik Türk halk hikâyeciliğinin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, destan döneminden halk hikâyeciliğine geçişin önemli bir örneğidir. Orhan Şaik Gökay'ın *Dedem Korkut'un Kitabı* adlı eserin Dresden nüshasında yer alan sıfat - ad birlikteliklerine dayalı söz varlığı incelenmiştir. *Dedem Korkut'un Kitabı*'nda yer alan 12 hikâye bu kapsamda değerlendirilmiştir. Halkın yaşam biçiminden beslenen bu anlatılarda, toplumsal değerlerin şekillendiği; ahenkli ve canlı bir toplum hayatının yansıtıldığı görülmektedir. Anlatılarda kullanılan ve kültürel dokuyu yansıtan söz varlığı, Türk dili açısından günümüzde de önemini korumaktadır. Bu hikâyelerde kültürel unsurları en iyi yansıtan sözcük türlerinden biri sıfatlardır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde olay ve durumların betimlenmesine büyük önem verildiği için sıfatlara sıkça yer verilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, hikâyelerdeki sıfat - ad birlikteliklerinin belirlenmesinde çağdaş bir yöntem olan eşdizim tekniğinden yararlanılmıştır. Eşdizim kavramı, dil araştırmalarında anlam biliminin bir parçası olarak; bir dilin söz varlığına yeni kavramlar kazandırma işlevi görmektedir. Özellikle tarihî dönem metnlerinin söz varlığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan eşdizim çalışmaları, bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu çalışmada Dede Korkut Hikâyeleri'nde kullanılan sıfatların işlevlerini belirlemek için eşdizim yöntemi temel alınmıştır.

Anahtar kelimeler: *Dede Korkut Hikâyeleri, eşdizim, sıfat.*

ABSTRACT**ADJECTIVE - NOUN COLLOCATIONS IN THE *DEDE KORKUT* STORIES****Sibel TENEKE****Master's Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Advisor: Prof. Dr. Şirvan KALSIN****June 2025, 116 pages**

The Stories of Dede Korkut hold a significant place in Turkish culture. Written in a style that blends prose and verse, this work is considered one of the foundational sources of classical Turkish folk storytelling. At the same time, it stands as an important example of the transition from the epic tradition to folk narratives. In this study, the vocabulary based on adjective - noun combinations found in *The Book of Dede Korkut* by Muharrem Ergin and *My Grandfather Korkut's Book* by Orhan Şaik Gökyay is comparatively examined. Twelve stories included in *My Grandfather Korkut's Book* have been evaluated within this scope. These narratives, nourished by the lifestyle of the people, reflect a harmonious and lively social life where societal values are shaped. The vocabulary used in these stories, which mirrors the cultural fabric of the period, continues to hold significance for the Turkish language today. Among the word types that best convey cultural elements in these stories are adjectives. Since *The Stories of Dede Korkut* place great emphasis on the depiction of events and situations, adjectives are frequently used. Furthermore, this study employs a modern linguistic method known as collocation to identify adjective - noun pairings within the texts. The concept of collocation, as a component of semantics in linguistic research, functions as a means of introducing new concepts into a language's lexicon. Especially in efforts to uncover the vocabulary of historical texts, collocation studies play a critical role. Accordingly, this study bases its analysis of the adjectives used in *The Stories of Dede Korkut* on the collocation method.

Keywords: *Dede Korkut Stories, collocation, adjective*

ÖN SÖZ

Türk dili, başlangıcından günümüze kadar tarihî, kültürel ve edebî değere sahip eserlerin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu eserler arasında özel bir yere sahip olan *Dede Korkut Hikâyeleri*, Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmıştır. XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Kuzeydoğu Anadolu’da yaşayan Oğuzların, Gürcüler, Rumlar ve Ermenilerle yaptıkları savaşların yanı sıra kendi iç mücadelelerini konu alan hikâyelerdir. Bu anlatılarda halk edebiyatına, Eski Anadolu Türkçesi’nin dil özelliklerine ve dönemin zihniyeti ile felsefesine ilişkin pek çok bilgi yer almaktadır. Eserin bilinen en eski iki nüshası Vatikan ve Dresden nüshalarıdır. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda Bursa, Günbed ve Ankara nüshaları da keşfedilmiştir. Bu nüshalar üzerine sosyoloji, psikoloji ve dilbilim alanlarında çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmaktadır.

Dil incelemelerinde ve dildeki farklılaşma sürecini gösteren pratik yollardan biri eşdizim çalışmalarıdır. Günlük konuşma dilinde farkında olmadan birçok eşdizimli sözcükleri art arda sıralanır. *Gün doğumu, kara leke, kara gün, kör talih* vs. bu sözcüklerin neden bu şekilde bir araya geldiği düşünülmaz. Bu nedenle eşdizimli yapıları bilmek, günden güne artan söz varlığını takip etmeyi kolaylaştırır ve dili daha etkili bir şekilde kullanmayı sağlar.

Dil, tarihi gelişim sürecinde ve tarihin her döneminde farklılaştığı görülür. Bu nedenle tarihi metinlerdeki dil incelemelerinde yapılan eşdizim çalışmaları önem arz eder. Bu amaçla bir tarihi dönem metni olan Dede Korkut metnindeki sıfat eşdizimleri incelenmiş ve ileriki dönemlerde alanla ilgili yapılacak çalışmalara örnek teşkil edecek nitelikte hazırlanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi’nin temel yapı taşlarından biri olan Dede Korkut Hikâyeleri, gerek söz varlığı açısından gerekse de dönemin karakteristik dil özelliklerini yansıtması açısından zengin bir eserdir. Bu amaçla Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki sıfat - ad birlikteliğine dayalı eşdizimsel sözcükler tespit edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	i
ONAY SAYFASI.....	ii
İTHAF.....	iii
ETİK BEYANI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1.GİRİŞ.....	1
2. YÖNTEM.....	9
3. BULGULAR.....	10
3.1. EŞDİZİMLİLİK	10
3.1.1. Eşdizimlilik Kavramı ve Tanımları	10
3.1.2. Eşdizimlilik Yaklaşımları.....	12
3.1.3. Eşdizimlilik Kalıpları	15
3.2. Türk Dilinin Gelişim Süreci	15
3.2.1.Oğuz Adı.....	18
3.2.2. Batı Türkçesi Terimi	19
3.2.3. Eski Anadolu Türkçesi.....	20
3.2.4. Dede Korkut Hikâyeleri.....	22
3.3. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler.....	25
3.3.1. Basit Yapılı Sıfatların Oluşturduğu Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler.....	25
3.3.2. Türemiş Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler	82
4.TARTIŞMA VE SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	103

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	:Aktaran
bkz.	:Bakınız
DDK	:Dede Korkut Kitabı
s.	:Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğerleri
vs.	:Vesaire

1. GİRİŞ

Dünyanın yaratılışından ve ilk insanın varoluşundan bu yana, dil insanlar arası iletişimi sağlayan en önemli araçlardan biri olmuştur. İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden biri dil yetisidir. İnsan, dili kullanarak düşünür; oluşturduğu düşünceleri ise bilişsel yapısının bir yansıması olarak ifade eder. Aynı coğrafyayı, kültürü ve gelenekleri paylaşan toplulukları bir araya getiren, onları millet kimliği etrafında birleştiren ve ortak değerlere sahip milletleri tek bir çatı altında toplayabilen dil, toplum olma bilincinin oluşmasında da temel bir unsurdur. Dil, uygarlıkların gelişmesinde ve yüzyıllar boyunca varlıklarını sürdürebilmesinde etkili olan en gelişmiş iletişim sistemidir. Ayrıca dil, yalnızca insanlar arasında iletişimi sağlamakla kalmaz; kültürün aktarımını, toplumların dünya görüşlerini ve değerlerini yansıtırma işlevini de yerine getirir.

Dilin en küçük yapı birimleri ise seslerdir. Seslerin bir araya gelmesiyle sözcükler meydana gelir. Sözcükler cümlelerin anlamlı en küçük birimleri olarak adlandırılmaktadır. Günay’a göre sözcük; “Bir ya da birden fazla sesbiriminin oluşturduğu, çoğunlukla anlamsal bir birim meydana getiren ve söylemde belli bir biçimsel birlik oluşturan ses öbeğini belirtir.” (Günay, 2007, s.25-26). Sözcükler de dilin bir parçası olduğu için dil gibi canlıdır ve sahip oldukları anlamların dışında zamanla yeni anlamlar kazanırlar.

Bir dilin zenginlik ölçülerinden biri de o dilin kelime çeşitliliği ve söz varlığıdır. Bir dildeki söz varlığı çağın kültürel gelişmelerine bağlı olarak birtakım değişimler gösterir. Dildeki değişmelerin nedenini Karaağaç iki nedene bağlamaktadır: “Birincisi, var olan öğeleri ses ve anlamca değiştirme, ikincisi ise, başka dillerden alıntı yapmadır.” (Karaağaç, 2005, s.31).

Bir dildeki söz varlığını tespit etmek amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Bugüne kadar dil bilimiyle ilgili yapılmış olan çalışmalar sözcüklerin gramatik incelemesi, söz dizimi, biçim bilgisi ve sözlük çalışmalarıyla ilgilidir. Dil çalışmalarında yeni bir yöntem olan “eşdizim yöntemi” daha çok çağcıl yaklaşımlarda ve günümüz metinlerinin dil araştırmalarında kullanılmaktadır. Dil öğretiminde başvurulan bir yöntem olmasının yanında çeviribilim çalışmalarında da önemli bir etkiye sahiptir. Buna paralel olarak Bayram Çetinkaya “*Eşdizimli Sözlükler*” adlı makalesinde eşdizim çalışmalarının önemini şu şekilde ifade etmektedir: “Bir dilin yabancı dil olarak

öğretilmesinde yararlı ve kullanışlı bir kaynak olması yanında dilin işleyişini, sözcükler arasında anlam ve sözdizimi ilişkisini ortaya koyması yönünden önemlidir.” (Çetinkaya, 2009, s.204).

Eşdizim sözlükleri ile ilgili yapılan çalışmaların amacı, ana dil bilgisini geliştirmeye çalışanların dilin kullanımıyla ilgili eksikliklerin giderilmesi ve daha çağcıl bir dil anlayışı ile araştırmalar yapmaktır. “Eşdizimli sözlükler, sözcüklerin dildeki kullanımları ile ilgili bilgiler içermesi sebebiyle, konuşma ve yazma sırasında en uygun sözcüğün seçilmesinde kullanıcılarına kolaylık sağlamaktadır.” (Çetinkaya, 2009, s.204).

Eşdizim konusuyla ilgili diğer bir görüş; “Eşdizimlilik sıklık temelli yaklaşıma göre bazı sözcüklerin birbirleriyle, diğer sözcüklere oranla daha sık bir arada kullanılmasıdır. Deyimbilimsel yaklaşıma göre ise serbest birlikteliklerden kalıplaşmış deyim yapılarını ifade eden süreçte bir ara derecedir.” (Sel, 2020, s.1).

Tarihî metinlerin, dil bilgisel çözümleme yöntemlerinden biri olan eşdizim yöntemiyle incelenmesi, günümüz Türkçesinin söz varlığının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Batı Türkçesi'nin temel kaynaklarından biri olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin, sıfat - ad birliktelikleri açısından değerlendirilmesi; hem dil bilgisel yapıların tespiti hem de söz varlığının tarihsel gelişimini izlemek açısından önemli bir çalışma alanı sunmaktadır.

Araştırmanın Problem Durumu

Sıfatlar anlatıma canlılık ve anlam zenginliği sağlamak, anlatılarda ve iletişimde aktif rol oynamak, bir metnin çözümlemesini kolaylaştırmak gibi özellikler taşımaktadır. Son yıllarda Türk dili ve diğer yabancı dil alanında yapılan çalışmalar genellikle modern unsurlar ve günümüz standart dil alanıyla ilgili çalışmalardır. Bu nedenle tarihi dönemlerden kalmış yazma eserlerle ilgili yapılan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu amaçla, Türk dilinin tarihi dönemlerinde yazılan eserler üzerinde eşdizim çalışmalarının yapılması hem eserin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak hem de bu metinlerin söz varlığı açısından daha kolay çözümlemesine fayda sağlayacaktır. Bu bilgilerden yola çıkılarak Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki sıfat- ad birlikteliğine dayalı eşdizimsel söz varlığı incelenmiş ve araştırmada konuyla ilgili şu sorulara cevap aranmıştır:

1.Eşdizim konusuyla ilgili yapılan çalışmalar daha çok güncel metinler üzerindeki incelemelerdir. Tarihi metinler üzerinde ise genellikle biçimsel, sözlük, dizin ve söz varlığı araştırmaları yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda eşdizim konusuyla ilgili incelemeler ise sınırlıdır. Özellikle daha çağdaş yaklaşımlardan biri olan eşdizim çalışmaları tarihsel metin incemelerinde ne gibi faydalar sağlamaktadır?

2. Sıklık temelli dilbilimsel yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin söz varlığı içinde en sık birlikte kullanılan eşdizimli sözcükler nelerdir?

3. Eşdizimsel sözcükler, içinde bulundukları toplumun maddi ve manevi kültürel birikiminin izlerini taşır. Bu durum, özellikle kültüre özgü eşdizimlerde, başka dillere veya bağlamlara aktarım sırasında eşdeğerlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Kültürel temelli anlam farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda, eşdizimler başka bir dile ya da farklı bir bağlama en doğru ve anlam kaybı olmadan nasıl aktarılmalıdır?

4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini ve Türk-İslam medeniyetinin oluşumunu yansıtan temel metinlerden biri olarak değerlendirilen *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde, dönemin zihniyetiyle şekillenen dinî, siyasî ve kültürel yapının etkisiyle ortaya çıkan hangi eşdizimsel birliktelikler söz varlığında yer almaktadır?

5. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde tabiat ile insan arasındaki ilişkiyi yansıtmak amacıyla kullanılan betimleyici ifadelerde yer alan sıfatlar, metinsel ve anlamsal düzeyde ne tür işlevler üstlenmektedir?

Araştırmanın Önemi

Bir dilin söz varlığı içerisinde atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, renkler, şekiller gibi bazı kalıplaşmış cümle yapılarında belirli sözcükler yan yana gelmektedir. Dolayısıyla eşdizim, sözcüklerin kullanım sıklığı yönünden, dil bilgisi kurallarına uygun olarak şekillenmiş, öbekselen öğeler dizisi olarak ifade edilmektedir.

Eşdizim konusuyla ilgili son yıllarda çok fazla çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar genellikle çağdaş diller ve yabancı dil ediminin kolaylaştırılması ile ilgili çalışmalardır. Bu araştırmanın önemi, Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki söz varlığı kapsamında sıfat - ad birlikteliğine dayalı eşdizimleri tespit etmek ve bu sözcüklerin hikâyelerdeki işlevlerini değerlendirmektir.

Hikâyelerde hangi türden sıfatların daha sık kullanıldığı belirlenmiştir. Anlatılardaki adları niteleyen, belirten, tasvir eden, sıfatlar anlamsal açıdan incelenmiştir. Bu çalışma alanla ilgili yapılacak olan diğer çalışmalara da örnek teşkil etmektedir.

Çalışmada incelenen eser Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik dil özellikleri ve söz varlığını yansıtmaları açısından önemli bir eserdir. Tarihi dönem metinlerinden olan Dede Korkut metinleri, yazıldığı dönemin siyasi, coğrafi, kültürel, geleneksel ve halkın günlük yaşayış biçimini yansıtan çok sayıda sözcük birliklerine yer vermektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde söz varlığı açısından önemli bir yer tutan sıfat- ad birlikteliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, bu birlikteliklerin metinlerdeki görünüm biçimleri, kullanım sıklıkları ve en çok tercih edilen kavram alanları belirlenmiştir. Özellikle hangi tür sıfatların daha yoğun olarak kullanıldığı ve bu sıfatların hangi isimlerle birlikte eşdizim oluşturduğu analiz edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, anlatı metinlerindeki sıfatların söz varlığı içindeki yerini tespit ederek, sıfat- ad birlikteliklerini eşdizimsel bir yaklaşımla ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, betimleyici anlatımların öne çıktığı bölümlerde kullanılan sıfat- ad birliktelikleri, eşdizim açısından değerlendirilmiş; sözün anlam derinliğine katkıları irdelenmiştir.

Araştırmanın Konusu

Hazar Denizi'nin doğusundan Anadolu'ya kitlesel olarak göç eden Oğuz boylarının dili, Eski Anadolu Türkçesidir. Oğuz boylarının yerleşim alanları ise Karadeniz'in kuzeyi, Irak, Suriye, Anadolu, Azerbaycan, Balkanlar ve İran olarak belirlenmiştir. Özellikle Büyük Selçuklu hükümdarları Tuğrul ve Çağrı Bey tarafından boy beylerine bir hak olarak verilen ve Anadolu'ya yapılan seferlerin artmasını amaçlayan bir savaş politikası şeklinde benimsenen “kılıç hakkı” anlayışı, beylikler ile soylu komutanların “fethedilen yerler, fethedenindir” düşüncesiyle Anadolu'ya seferler düzenlemesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasının ardından Anadolu beylikleri, bu anlayış doğrultusunda kurulmuştur. Erzurum, Sivas, Tokat, Niksar, Amasya, Kütahya, Manisa, Bursa, Kastamonu, Denizli, Muğla vb. birçok Anadolu şehrinde dönemin ilk Türkçe eserleri verilmeye başlanmıştır.

Anadolu'daki Türkmen beyleri, saraylarında bilim ve sanatın gelişimine büyük önem vermiş; özellikle Fars ve Arap bilginlerini saraylarına davet etmişlerdir. Bu süreçte, Farsça edebi alanda etkili olurken, Arapça ise bilim ve sanat dili olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte Anadolu beyleri, Türk dilinin gelişimine ve yaygınlaşmasına da önem vermiş; Türkçenin yazı dili olarak benimsenip gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. XIII. yüzyılda kurulan Anadolu beylikleri döneminde, Türk dili çalışmaları belirgin şekilde önem kazanmıştır. Hâkim oldukları bölgelerde özerklik kuran boy beyleri, Arapça ve Farsça'dan önemli eserleri Türkçe'ye kazandırmışlardır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru, ilk telif eserler ortaya çıkmaya başlamış; buna paralel olarak halk kültürü içinde sözlü edebiyat da gelişmiş, tekkeler aracılığıyla gezgin dervişlerin söylediği ilahiler halk arasında yaygınlık kazanmıştır. Aynı dönemde, bir diğer koldan gelişen âşık edebiyatı sayesinde, din dışı konuları işleyen koşmalar, semailer, destanlar, varsağılar ve halk hikâyeleri ozanlar aracılığıyla halk arasında hızla yayılmıştır. *Dede Korkut Hikâyeleri*, destan döneminden halk hikâyeciliğine geçişin ilk örneklerinden biri olarak XIII. yüzyılda halk arasında anlatılan önemli eserler arasında yer almaktadır. Oğuz Türkçesiyle kaleme alınan bu hikâyeler, Eski Türkçe'ye ait bazı terimleri ve dil özelliklerini barındırmakla birlikte, aynı zamanda Batı Türkçesi'nin karakteristik yapılarını ve söz varlığını da yansıtması bakımından büyük önem taşımaktadır. *Dede Korkut Hikâyeleri*, hem Türk halk edebiyatı hem de Türk dili araştırmaları açısından değerli bir yere sahiptir. Eski Oğuz Türkçesi'nin ilk ürünlerinden olan bu anlatılar üzerine bugüne dek pek çok kapsamlı çalışma yapılmıştır. Günümüzde bu alandaki araştırmalara bir yenisi daha eklenmiş; son yıllarda Bursa, Ankara ve Günbed nüshaları gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu keşifler, hem edebiyat hem de folklor araştırmaları açısından önemli kaynaklar sunmaktadır. Bilinen en eski nüshalar ise Vatikan ve Dresden nüshalarıdır. XIII. yüzyılda sözlü olarak şekillenen bu hikâyelerin, XV. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri, Eski Anadolu Türkçesi'nin söz varlığını yansıtan isimler, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar ve sıfatlar gibi sözcük türlerinin incelenmesi açısından zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada, hikâyelerde yer alan sıfat- ad birlikteliklerine dayalı eşdizimler üzerinde durulmuştur. Tarihî metinlerde sıfatlar, Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi "isimlerin önüne gelerek onları nitelik, nicelik, şekil, renk ve durum gibi çeşitli açılardan niteleyen sözcükler" (TDK, 2023) olarak işlev görmektedir. Genel bir ifadeyle sıfatlar; ismin önünde yer alarak, adı daha

belirgin biçimde tanımlayan, anlatılan ve varlığın sahip olduğu özellikleri ayrıntılı biçimde tasvir etmeye yardımcı olan bir sözcük türüdür.

Eşdizim konusuna yönelik çalışmalar son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiş; bu alan, yalnızca bir dili yeni öğrenme sürecinde değil, aynı zamanda modern standart dilin sözcük dağarcığını çözümüleme ve tarihî metinleri aydınlatma bağlamında da dikkate değer bir inceleme alanı hâline gelmiştir. Bir dilin söz varlığı içinde eşdizimin temel işlevi, belirli bir kullanım sıklığına sahip sözcüklerin kazandığı yeni anlamları bağlam içinde değerlendirmektir. Sözcükler çoğu zaman tek başına anlam açısından yetersiz kalır; metinlerdeki anlam tutarlılığı ve anlatım uyumu büyük ölçüde eşdizim örüntüleri aracılığıyla sağlanır.

Bu çalışmanın konusu, Eski Anadolu Türkçesi'nin önemli eserlerinden biri olan *Dede Korkut* anlatılarında yer alan sıfat işlevli söz öbeklerinin incelenmesi ve bu doğrultuda sıfat- ad birlikteliklerine dayalı eşdizim örüntülerinin tespit edilmesidir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Sözcüklerin birlikte kullanılabilmesi için belirli dil bilgisel kurallar çerçevesinde bir araya gelmeleri gerekmektedir. Bu nedenle, bütünü oluşturan öğeler, anlam ve yapı bakımından birbirleriyle ilişkili sözcük birlikteliklerinden meydana gelir. Dillerdeki sözcük üretimi, genellikle tekil sözcüklerle değil, birlikte kullanılma eğiliminde olan sözcük gruplarıyla gerçekleşir. Deyimler, ikilemeler ve birleşik sözcükler, bu tür birlikteliklerin temelini oluşturmaktadır. Ana dilde, dil kullanım sürecinde kalıplaşmış, alışlagelmiş ve en az iki sözcükten oluşan hazır sözcük grupları yaygın biçimde kullanılır. Bu gruplar, eşdizimlerin en önemli bileşenlerini oluşturur. Bu bağlamda, çalışmanın temelini oluşturan eşdizim kavramı, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Eşdizim kavramına ilişkin iki temel yaklaşımdan söz edilebilir: Bunlardan ilki sıklık temelli yaklaşım, diğeri ise anlam temelli yaklaşımdır. Sıklık temelli yaklaşıma göre eşdizimler, kullanım sıklığına bağlı olarak bir arada görülen sözcük birliktelikleridir. Anlam temelli yaklaşıma göre ise eşdizimler, deyimbilimden esinlenen, belirli anlam ilişkileri doğrultusunda bir araya gelmiş ve diğer sözcük bileşenlerinden ayırt edilebilecek niteliklere sahip kalıplaşmış yapılardır. Eşdizimler, bir uçta serbest sözcük birleşmelerinin, diğer uçta ise deyimleşmiş yapının yer aldığı bir yelpazede, deyimleşme sürecinin orta noktasında konumlandırılmaktadır.

Bu çalışmanın evreni; Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki söz varlığı incelenmiştir.

Çalışmanın örnekleme ise, Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki sıfat- ad birlikteliğine dayalı eşdizimler incelenmiştir. Yapı bakımından sıfatların alt başlığı olarak değerlendirilen basit, türemiş, birleşik sözcüklerin eşdizimliliği üzerinde çalışılmış, bu söz birliklerinin Dede Korkut anlatılarındaki sözcükler incelenmiş ve bu sözcüklerin anlamsal işlevine değinilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, eşdizim söz varlığı kapsamında yalnızca sıfat- ad birlikteliklerine dayalı eşdizim örüntülerini incelemekle sınırlıdır. Çalışma, sözcük türlerinden sadece sıfatlara odaklanmakta; diğer türlerdeki eşdizimsel birliktelikler kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca araştırmada, sadece Dede Korkut Hikâyeleri örneklem olarak seçilmiş, dolayısıyla elde edilen bulgular bu metinle sınırlı kalmıştır. Sıfat- ad yapılarının çözümlenmesiyle birlikte “sıfat” kavramı açıklanmış ve bu yapılarda yer alan eşdizim oluşturan sözcükler belirlenmiştir.

Eşdizim Konusu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Eşdizim (collocation) ile ilgili çalışmaların başlangıcı, 20. yüzyılın ilk yarısına, özellikle 1940’lı ve 1950’li yıllara dayanmaktadır. Ancak konunun kavramsallaşması ve sistematik bir araştırma alanına dönüşmesi, 1950’lerde olmuştur. 1951 yılından itibaren eşdizim konusu, araştırmacıların ilgi alanına girmiş; öncelikle kavramsal çerçevesi ile dil bilgisi içindeki yeri tartışılmış ve bu bağlamda çeşitli yayınlar yapılmıştır.

Randolph Quirk ve Sidney Greenbaum, “*A Comprehensive Grammar of the English Language*” (1985) adlı eserlerinde, sözcüklerin birbiriyle kurduğu düzenli ilişkiler ve kullanım sıklıkları üzerine önemli bilgiler yer alır. Eşdizimsel kalıplar, özellikle öğrenci sözlükleri ve dil öğretimi açısından ele alınmıştır.

Michael Halliday (1925- 2018), Sistemik işlevsel dilbilim kuramının kurucusudur. Firth’ün öğrencisidir ve eşdizim fikrini daha işlevsel bir yaklaşımla geliştirmiştir. Eşdizimi, dilin metinsel yapısıyla ilişkilendirmiş ve bağlam içinde anlam üretiminde önemli bir rolü olduğunu savunmuştur. Eşdizim konusuyla ilgili yayın yapan bazı araştırmacılarıdır.

Türkiye’ de ise bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar nispeten yenidir. Son yıllarda konuyla ilgili lisansüstü tezler, makaleler ve kitap yayınları hız kazanmıştır. Özkan’ın *“Türkiye Türkçesi’nde Önadlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eşdizim Sözlüğü”* adlı çalışması, bir dilin genel söz varlığını derlemek, sözlükbilim çalışmaları kapsamında atasözleri, deyimler, terimler, eş ve zıt anlamlı sözcükler ile eşdizim sözlükleri aracılığıyla temel söz varlığını belirlemek ve özellikle yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu söz varlığının önemini vurgulamak amacıyla kaleme alınmıştır.

Eken’in *“Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar”* adlı makalesinde, öncelikle eşdizim kavramının ne olduğu ile ilgili birçok bu konuda çalışma yapan kişilerin görüşleri alınarak genel bir yargıya ulaşılmıştır. Daha sonra ise eşdizim kavramının yaklaşımlarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Özkan’ın *“Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü”* adlı makalesi ise Türkiye Türkçesi söz varlığına sıfatların eşdizimliliği üzerine bir metod ve uygulama olarak ortaya konulmuştur. Bayram Çetinkaya’nın *“Eşdizimli Sözlükler”* adlı çalışmasında Batılı araştırmacıların çalışmaları tanıtılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada tarihi metinlerin araştırılmasında, değerlendirilmesinde, incelenmesinde çağcıl yaklaşımlardan biri olan eşdizim çalışmalarından yararlanılmıştır. Konunun işlenişi ile ilgili gerekli literatür taraması yapılmış, kitaplar ve makaleler araştırılmıştır. Bu çalışmada literatür taramasına dayalı olarak yapılan ve verilerin birincil kaynaklardan elde edilerek çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilip değerlendirilmesi, sorgulanmasına dayalı bilimsel çalışma yöntemi olan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bulguların elde edilmesinde gerekli bilgiler fişlenerek çalışmada örneklem oluşturulmuş, Dede Korkut anlatılarındaki sıfat- ad birlikteliğine dayalı eşdizimsel sözcük birliktelikler tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. EŞDİZİMLİLİK

3.1.1. Eşdizimlilik Kavramı ve Tanımları

Eşdizim kavramı ilk defa İngiliz bağlamcılarından olan J.R. Firth tarafından ortaya atılmıştır. “Firth (1951) bir sözcüğün ancak, ardından gelen sözcük ile yorumlandırılabileceğini vurgulamıştır. ‘*Verilen bir sözcüğün eşdizimleri, bu sözcüğün süregelen veya geleneksel pozisyonlarıdır*’ şeklinde bir tanım ortaya koymuştur. Eşdizimler sözcüklerin bir araya gelişlerinin rastgele olamayacak sıklıkta görüldüğü geleneksel sözcük birlikleridir.” (Karaoğlu & Metin, 2016, s.254).

Eşdizim kavramıyla ilgili çalışmalar Firth’in eşdizim kavramını açıklamasıyla birlikte birçok araştırmacı tarafından tanımlar yapılmıştır.

Sinclair (1991) eşdizimi, “Bir metin içerisinde iki veya daha fazla sözcüğün anlamsal olarak birbirine yakın mesafelerde yer alması şeklinde tanımlamıştır.” (Sinclair, 1991, aktaran Karaoğlu & Metin, 2016).

Hoey (1991), “İstatistiksel bir yaklaşımla eşdizime ‘kendi içinde bağlamsal olarak birbirini tamamlayan sözcük birlikleri ve tesadüfi olamayacak şekilde bir arada görülen sözcükler arası ilişkiye verilen isim’ demiştir.” (Hoey, 1966, aktaran Karaoğlu & Metin, 2016).

Lyons; “Sözcüklerin dil bilimsel olarak birbirine bağlı bir birliktelik oluşturmalarıdır. Tüm dillerde, birden fazla sözcüğün ancak başka sözcüklerle belirginlik kazandığı, birlikte kullanıldıkları sözcükler olmaksızın serbest bir şekilde değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Eşdizim, sözcüklerin söz öbeği biçiminde bir arada sürekli kullanılmasıdır.” (Lyons, aktaran Azimov, 2020).

Baker (2006), “Sözcük birimlerin anlamsal ya da dil bilimsel birlikteliklerinden kaynaklanan ve devamlı kullanımına bağlı olarak sözlük birimsel özellik taşıyabilen söz birlikleridir.” (Karaoğlu & Metin, 2016, s.254). Baker’ın sıklık anlayışı derlem biliminde gerçekleştirilen birçok çalışmanın temelini oluşturmuştur. Baker’ın anlayışına göre; “Bir sözcük diğer sözcüklerle kurduğu süreklilik ilişkisi sebebiyle bir birliktelik oluşturabilmektedir. Kısacası bir sözcüğün tekrar sayısı hem örüntü oluşturma hem de dağılımı ortaya çıkarması bakımından değerlendirilir.” (Baker, 2006, aktaran Tahiroğlu, 2021).

Eşdizimlilik konusuyla ilgili bu farklı görüşlerden anlaşılacağı üzere belirli bir tanım yoktur. Eşdizim kelimesinin İngilizce'deki 'collocation'dır. Bu kelimeyi Türkçe'de Aksan, 'bağdaştırma'; Vardar ise 'eşdizimlilik' olarak adlandırmaktadır. "Eşdizimliliğin zihinlerde daha canlı ve kalıcı bir şekilde yer bulması amacıyla şu şekilde bir örnek verilebilir. Türkçe'de kötü baht anlamına gelen ve '*kara yazı*' olarak tarif edilen ifadede *kara* sözcüğünün yerine '*siyah*' kelimesinin kullanılması mümkün değildir." (Balı & Yıldız, 2020, s.682). Bu örnekten yola çıkılarak eşdizimliliği, bir dilde ana dili konuşanların zihinde hazır halde ve yerleşik olarak bulunan sözcük öbeklerinin yazılı ve sözlü dilde çeşitli dil bilgisi kuralları çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan sözcük ortaklıkları olarak ifade edilir.

Metin içerisinde geçen sözcüklerin anlamını belirlemede eşdizimsel yapıların önemli rolü vardır. Örneğin "Türkçe'de sıkça kullanılan '*eli bol*', '*eli kulağında*', '*eli deli*' vb. ifadelerde '*el*' sözcüğü, bazı sözcüklerle eşdizim oluşturmuş ve birlikte kullanıldığı sözcüklere göre anlamı farklılaşmıştır. Eşdizimsel dil bilgisi yapılarının incelenmesi bir yönüyle de verilmek istenen mesajların etkili ve kalıcı olmasını sağlamaktadır." (Sarı, 2021, s.217). "Bir ana dilde sözcükler arasında doğal bir bağ olduğu, bu unsurların birbirini gerektirdiği ve sınırlandırdığı türlü sözcük bileşenlerini oluşturduğu bu sözcük bileşenlerinin de rastgele oluşmadığı görülür. (Doğan, 2022, s.691).

Sözlü veya yazılı dil kullanımlarında anlam tek tek sözcüklerle değil belli kurallar dâhilinde bir araya gelmiş sözcük öbekleri ile ifadeler kurulur. Metinleri oluşturmak için kullanılan sözcük öbekleri ise metin bağlamından hareketle anlamsal örüntülerle bir araya gelirler. Bu bağlamda Sinclair, Firth ve Halliday "*serbest-seçim ilkesi*" ve "*deyim ilkesi*" olmak üzere iki teori öne sürmüşlerdir. Serbest seçim ilkesi, "Dil bilgisel metinleri oluşturmada kullanılan uygulamalarda ölçüt olarak sadece dilbilgiselliği öne çıkarmaktadır. Şöyle ki dil olguları arasından karmaşık seçimler yaparak dilbilgisel metinler oluştururuz ve yüzeyde bütün dillerin dilbilgileri serbest seçim ilkesi üzerine kuruludur." (Karadağ, 2020, s.32).

Deyim ilkesi ise, "Serbest seçim ilkesinin cevaplayamadığı alanları doldurmaktadır. Sözcükler, bir metinde tesadüf eseri bir araya gelmezler. Diğer bir ifadeyle, ürettiğimiz deyimisel sözcükler serbest seçim ilkesine dayanmamaktadır. Deyim ilkesi, en basit tabiriyle, iki sözcüğü bir arada kullanmayı seçmektir." (Karadağ,

2020, s.32). Bu sözcük bileşmeleri deyim, atasözü, kalıp söz gibi sözcük birleşmelerinin yanı sıra sözlüksel bağlama özgü özelleşmiş bir anlam ifade eden eşdizimleri de betimleyebilmelidir. “Sözcük birleşmeleri, farklı açılardan aynı gruptaki diğer sözcük birleşmelerine yaklaşıp ve uzaklaşıp. Hatta kimi zaman birbirleriyle iç içe geçer. Bu nedenle eşdizimler genellikle diğer sözcük birleşmeleriyle, özellikle serbest birleşmelerle, birleşik sözcüklerle ve deyimlerle karıştırılır.” (Doğan, 2022, s.691). “Eşdizimleri oluşturan kelimelerin temel anlamlarında önemli ölçüde değişiklik yoktur. Bu yönüyle atasözlerinden ve deyimlerden ayrılır. Eşdizim, yazılı ve sözlü dil bağlamlarında, belirli bir kelimenin diğer belirli ve aynı anlam alanı içindeki kelimelerle kullanımını ifade eder.” (Besli, 2024, s.240).

Eşdizimler atasözleri ve deyimler kadar yüksek oranda mecaz içermemektedirler. Ana dildeki belirli bir kalıp içinde birçok sözcük ile tekrar tekrar karşılaşılır. Örneğin, “*Arkadaşlık bozulur, ahenk bozulur, alışverişi ise çıkılır*. Bu söz birimleri oluşturan sözcükler konuşma ya da metin içinde birbirlerini beklenebilir kılar ve bir sözcüğü kullanmak kalıbı oluşturan diğer sözcüğü de kullanmayı neredeyse şart koşar.” (Erikli, 2021, s.40). Ancak bu sözcüklerin sık kullanımları kalıplaşmış sözcük anlamına gelmez.

Eşdizimler temelde iki farklı bakış açısıyla ele alınır. Birincisi “*sıklık temelli yaklaşım*” ikincisi ise “*anlam temelli yaklaşım*”dır.

3.1.2. Eşdizimlilik Yaklaşımları

3.1.2.1. Sıklık Temelli Yaklaşım

“Sözcüklerin birlikte kullanımlarına göre eşdizimli olup olmadığının, derlemdeki sıklıklarına göre belirlendiği sıklık temelli yaklaşım, Firth (1951)’e dayanmaktadır. Firth (1957) eşdizimleri belli bir mesafe içerisinde birlikte kullanılan sözcükler olarak görmekte ve kullanım sürekliliğine dayalı olarak diğer sözcük birlikteliklerinden ayırmaktadır.” (Eken, 2016, s.31).

Halliday’e göre eşdizim, “sözcükler arasında, sözcüklerin anlamlarından bağımsız bir durumda kurulan sebepsiz çağrışım ilişkileridir. ‘Bir y sözcüğünün bulunma ihtimali ile x sözcüğünün varlığı tarafından arttırılma derecesi’ biçiminde tanımlanabilir.” (Eken, 2016, s.32). “Örneğin vücutta meydana gelen *hastalan-* sözcüğü ile aynı bağlamda *halsizlik* sözcüğünün bulunması beklenebilir; çünkü *hastalanma* gerçekleştiğinde *halsizlik* olasılığı yüksektir. Bu şekilde çağrışımsal olarak

ilişkilendirilen sözcüklerin güçlü bir eşdizim bağı kurması beklenmektedir.” (Halliday, 1966, aktaran Eken, 2016).

3.1.2.2. Anlam Temelli Yaklaşım

“Anlam temelli yaklaşım, sözcüklerin yan yana gelişinin yalnızca istatistiksel verilerle gerçekleşmediği, bu sözcük birlikteliklerinin anlamsal kaidelere dayandırılması gerektiğine ilişkin olasılıkları ortaya koymaktadır.” (Eken, 2016, s.35).

Bally, “sözcük birlikteliklerinin çeşitli sabitlik derecelerine sahip olduğu görüşünü belirtmektedir.” (Bally, aktaran Erikli, 2023).

Porzig, eşdizim kavramıyla ilgili görüşü, bir sözcük diğer sözcüklerle bir araya gelmese de anlamsal olarak ilişkili olduğu sözcüğü çağrıştırmaktadır. “*Görmek* fiili olarak *göz* sözcüğüyle birlikte kullanılmamasına karşın anlamsal olarak hâlihazırda *göz* kavramını çağrıştırmaktadır. Porzig bu yolla söz konusu sözcüklerin arasında her birinin anlam değerinden doğan bir ilişki olduğu varsayımından hareket eder.” (Porzig, aktaran Erikli, 2023).

Hausmann, “sıklık düzeyleri çok yüksek olmayan sözcük birliklerinin de eşdizim olabileceği fikri üzerinde durarak bu sözcük birliklerini yapı olarak tespit etmeye çalışmıştır.” (Hausmann, aktaran Erikli, 2023).

Cowie’ye göre eşdizimler açıklık ve değiştirilebilirlik olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. “Açıklık, sözcük birleşimini oluşturan birimlerin ve birleşimin kendisinin gerçek (literal) ya da gerçek dışı (non-literal) bir anlam taşıyıp taşımadığıyla; değiştirilebilirlik ise birleşimde yer alan birimlerin başka birimlerle değiştirilip değiştirilemeyeceğine ilişkin varsayımları kapsamaktadır.” (Cowie, aktaran Eken, 2016, s.35). Cowie, sözcük birleşimlerini serbest birleşimler, kısıtlı eşdizimler, simgesel deyimler ve salt deyimler olmak üzere dört türe ayırarak ele almaktadır:

1. **Serbest Birleşimler (Free Combinations):** “Sözdizimsel ve anlambilimsel düzene göre dilin doğal akışında oluşan sözcük birliktelikleridir. Bir ölçüde Sinclair’ın serbest seçim ilkesine karşılık gelmektedir. Sözcük değişimlerine fazlaca izin vermektedir.” (Eken, 2016, s.36).

2. **Kısıtlı Eşdizimler (Restricted Collocations):** “Sözcüklerin birtakım seçim sınırlılıkları çerçevesinde ve söz dizimsel ilkelere göre bir arada kullanılması *kısıtlı eşdizimler* olarak ifade edilmektedir.” (Eken, 2016, s.36).

3. **Simgesel Deyimler (Figurative Idioms):** “Sözcük birleşimledeki açık anlamı taşımasına rağmen deyim benzeri metaforik özellikleri andıran ve kısıtlı eşdizimler ile deyimler arasında bir yerde olan sözcük birlikleri simgesel deyimler olarak adlandırılmaktadır.” (Eken, 2016, s.36).

4. **Salt Deyimler (Pure Idioms):** “Hiçbir koşulda değişime açık olmayan, anlamsal açıdan tamamıyla aktarıma uğramış sözcük birlikleri olarak ifade edilmektedir. En sabit söz dizimine sahip olan salt deyimler sözcük birleşimlerinin en çok kalıplaşmış türüdür.” (Eken, 2016, s.36).

“Cowie, bu dört çeşit sözcük birleşimlerinin arasına kesin bir sınır çizmenin zor olduğunu ve bazı kısıtlı eşdizimlerin deyim ve benzeri birleşimlere daha yakın olabileceğini vurgulamaktadır.” (Cowie, aktaran Eken, 2016).

3.1.2.3. Karma Temelli Yaklaşım

“Sıklık temelli ve anlam temelli yaklaşımlara ek olarak bazı araştırmacıların her iki yaklaşımı da belli bir mesafeye kadar kullanıma izin veren yaklaşımıdır.” (Eken, 2016, s.40).

“Mitchell (1971), Greenbaum (1974), Kjellmer (1994), Stubbs (1995), Altenberg (1998), Nesselhauf (2005) gibi araştırmacılar hem anlam temelli hem de sıklık temelli yaklaşımı belirli bir ölçüde bir arada kullanmayı tercih eden araştırmacılarıdır.” (Eken, 2016, s.40).

Mitchell, “çeşitli sözdizimsel örüntüler içerisinde yer alan karma temelli yaklaşım, bir sözcüğün türetme ve çekim eklerinden bağımsız soyutlanarak sözcük köküne (root) dayalı birleşimleridir.” (Mitchell, aktaran Eken, 2016).

Kjellmer, “sözcük bileşenlerinden sadece bitişik birimleri eşdizim saymış, bir metin bağlamında birden fazla bir arada kullanılan sözcük dizgisi biçiminde ifade etmiştir.” (Kjellmer, aktaran Eken, 2016).

Greenbaum, “eşdizim çözümlemelerinde sözdizimsel ilişkilerin ve sıklığın bir diğer ölçüt olarak dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bir dilde belirli eşdizimlerin diğerlerinden daha sık görülme eğilimleri olduğunu vurgulamaktadır.” (Greenbaum, aktaran Eken, 2016).

3.1.3. Eşdizimlilik Kalıpları

“Eşdizimlilik, bir söz diziminde yer alan birimlerin benzerliğine dayanır. Diğer bir ifadeyle eşdizimlilik söz dizimlerinde değişmeyen bir öbek ile var olur.” (Özkan, 2020, s.15). Eşdizimlilik kavramı içerisinde yer alan dilbilgisel sözcükbirim birlikteliklerini şöyle sıralayabiliriz:

belirteç+fiil (doğru + söylemek, acı acı + gülmek, açık + bırakmak)

sıfat+ad (güzel + sanatlar, derin + düşünce)

niteleyici söz+ad (üç + güzel, bir + ara, bir + yana)

fiil+ad (yapay + zekâ, çıkmaz + sokak, koşar + adım)

fiil+fiil (dönüp + bakmak, yakıp + yıkmak, vurup + devirmek)

ad+ilgeç (bana + göre, senin + gibi, dünya + kadar) (Özkan, 2020, s.15).

“Eşdizimlilik sadece dilbilgisel yakınlıkların öbekleşmesi biçiminde karşımıza çıkmaz. Konunun bir diğer özelliği olarak, söz diziminde yer alan sözcükler anlamsal birliktelik oluştururlar. Söz diziminde yer alan birimler belirli bir sebep ilişkisi içerisinde bu yapıya dâhil olurlar.” (Özkan, 2020, s.15).

“Özellikle sıfatlar ile adlar arasındaki bağlam anlamsal olarak birlikte değerlendirilir. Burada eşdizimsel yapıların birbirine yakın birimler olması daha çok anlamsal bir birliktelik veya eşdizimlilik olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Özkan, 2020, s.15).

3.2. Türk Dilinin Gelişim Süreci

Türk dilinin tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, bu sürecin hem iç hem de dış etkenlerle şekillendiği görülmektedir. Türk dili, ait olduğu dil ailesi ve yapısal özellikleri bakımından oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Dilin doğal yapısından kaynaklanan değişim ve gelişmelerin yanı sıra, farklı coğrafi bölgelerde ortaya çıkan sosyo- kültürel çevreler de bu sürece yön vermiştir. Zamanla hem iç dinamiklerin hem de dış etkenlerin etkisiyle Türk dili çeşitli kollara ve diyalektlere ayrılmış, bu da dilin zenginleşmesine ve farklı lehçelerde varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Türk dilinin değişimi yalnızca dilbilimsel değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir sürecin sonucudur.

Berbercan’a göre “Dil tarihi açısından Türk dili gelişim süzgecinden geçirildiğinde değişim süreçlerine uygun olarak çeşitli “*dönem*”lere (*eras*) ayrılmakta ve her dönem kendi içinde “*devre*”lere (*periods*) bölünerek incelenmektedir.” (Berbercan, 2014, s.766). Berbercan, Türk yazı dilinin tarihî dönemlerini takip eden ve her bir döneme bağlı olan devrelerin oluşmasında, Türklerin yaşadığı coğrafyalardaki gözlenen siyasî, sosyal, kültürel, dinî ve etnik durumdaki birçok faktörün değişimini sağlayan birer etkin güç olarak aktif olduğunu ifade eder. “Türk dili için miladın ilk bin yılının birincisi yarısı karanlık yarısı karanlık, ikinci yarısı aydınlıktır. İlk yarıda miladın IV. yüzyılında Batı Hun hakanı Atilla, Avrupa içlerine kadar olan yerleri fethetmiş, toplaklarını genişletmiştir.” (Karahan, 2011, s.14)

Türk dilleri IV. yüzyılda Atilla ile Avrupa’da yer edinir, IV. yüzyıldan itibaren Bulgarlar, Avarlar, Peçenek ve Kıpçaklar İdil Irmağı’nı geçerek Karadeniz’in kuzeyine, Doğu Avrupa ve Balkanlar’ı hâkimiyetleri altına almışlardır. “Tuna boylarına yerleşen Bulgar Türkleri’nden V ve X. yüzyıllara ait Göktürk harfli birkaç metin kalmıştır. Bu belgeler Tuna Bulgarları’nın Türkçe konuştuklarını, Türkçe yazdıklarını gösterir”. (Karahan, 2011, s.14).

“Moğolistan’da bulunan Çoyr Yazıtı, 687-692 yılları arasında yazılmış, tarihi bilinen en eski yazıttır. Bunu irili ufaklı diğer yazıtlar takip eder. Bugün Moğolistan, Kırgızistan, Kazakistan, Güney Sibirya’da bulunan Göktürk harfli yazıt sayısı 300’ü geçmiştir.” (Karahan, 2011, s.14). Bu yazıtlar Türk dilinin miladın ilk bin yılındaki yayılma alanlarının birer tarihi belgesi niteliğindedir.

VIII. yy.dan kalma Köktürk Yazıtları’nın keşfiyle birlikte Türk dilinin karanlık olan tarafları aydınlatılmış ve görüşler artık daha somut delillere dayandırılmıştır. Metinlerde yer verilen atasözü, mecaz, deyim ve özellikle de kelimelerin gelişmiş ses yapıları bu yüzyılda Türkçe’nin işlenmiş bir dil olduğunu göstermektedir. Bu konuda Karahan, “Türk dili daha sonra hiçbir devirde rastlanılmayacak biçimde, yabancı unsurların az olduğu bir Türkçe’dir.” (2011, s.15) Biçimindeki görüşüyle, Türkçe’nin bu yüzyılda hem bir edebi dil olarak hem de en sade biçimde kullanıldığı dönem olmuştur.

“IX. yy.dan itibaren Göktürkler devri bitmiş, Uygurlar dönemini başlamıştır. Doğu Türkistan, Turfan bölgesi kültür merkezi haline gelmiştir. Turfan bölgesinde yapılan araştırmalar bu yüzyılın başlarına ait ürünleri ortaya çıkarması bakımından

değerlidir. Bu araştırmalar, Türkçe'nin bu bölgede edebî dil olarak yaşadığını kanıtlar niteliktedir.” (Karahan, 2011, s.14)

Uygurlar'dan itibaren Göktanrı inancının yanında başka inaçların etkisi açıkça görülür. “Budizm ve Maniheizm ile ilgili çeşitli konularda telif ve tercüme metinler yazılmış, tercüme yoluyla Türk diline bu devirde bazı yabancı sözcükler girmişse de Uygurlar, dinî metinlerde geçen kavramları genellikle Türkçe'nin imkânlarından yararlanarak karşılamayı tercih etmişlerdir.” (Karahan, 2011, s.15).

Uygurlar'dan sonra bu devri takip eden dönem Karahanlılar dönemidir. Tekin'e göre “X. yüzyılın ortalarında Karahanlılar'ın Müslümanlığı kabul etmeleri itibariyle özellikle Karahanlılar'ın başkenti Kaşgar şehrinin önemli bir Türk- İslam kültür merkezi haline geldiği görülür.” (Tekin, 1986, aktaran Erciyas, 2015).

“XII. Ve XIII. Yüzyıllar arasındaki Orta Türkçe'nin temeli varsayılan Karahanlı Türkçesi dönemi, Oğuz grubu dilleri için başvurulabilecek en erken dönemli kaynak niteliğini koruyan, aynı zamanda ağızlar sözlüğü ve gramer kitabı olan Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divânü Lugati't-Türk adlı sözlüktür.” (Erciyas, 2015, s.26). Bu devrin diğer önemli eserleri ise; “Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Divan-ı Hikmet ve Kur'an Tercümeleri adlı eserlerdir. Yaklaşık iki yüz yıllık bir zaman dilimine hâkim olan Karahanlı Türkçesi, Köktürk ve Uygur Türkçesi'nin tabii bir devamıdır.” (Erciyas, 2015, s.26). Bu eserler aynı zamanda Türk dünyası literatürüne kazandırılan en önemli kaynaklar arasındadır.

Levend'e göre “Orta Türkçe dönemi, Türkçe'nin saygınlık açısından zirve sayılan ve yabancıların da Türkçe öğretmeye çalıştığı bir devri işaret ettiği dönemdir.” (Levend, 1965, aktaran Erciyas, 2015).

“Orta Türkçe döneminin sone ermesiyle birlikte Kuzey-Doğu Türkçesi diye adlandırılan Harezmi-Kıpçak Türkçesi ayrı bir koldan ilerlemeye devam etmiştir.” (Erciyas, 2015, s.26)

Akar'a göre, Türk dili zenginliğine, Harezmi- Kıpçak sahasıyla birlikte, Türk dili ile ilgili yeni literatüre eserler dâhil olmuştur. “Nehcü'l-Feradis, Kısasu'l Enbiya, Muînü'l-Mürid, Mukaddimetül Edeb, Hüsrev ü Şirin, Muhabbetnâme, Cevâhirü'l-Esdâf, Codex Cumanicus, Kitâbü'l-İdrak, Lisânü'l-Etrak, Gülistan Tercümesi,

Münyetü'l-Guzat, Tuhfetü'z-Zekiye gibi eserler bu eserlerin başında gelmektedir.” (Akar, 2005, aktaran Erciyas, 2015).

3.2.1.Oğuz Adı

Golden'e göre “Oğuzlarla ilgili bilgi veren ilk yazılı kaynak Köktürk Yazıtları'dır. Bu yazıtlara göre Oğuzlar, Köktürkler'in himayesi altında bir boy olduğu ve ülkenin Kuzey Batısı'na yerleşen kalabalık bir topluluktur.” (Golden, 2012, aktaran Akar, 2018). “Köktürkler döneminde de önemli bir siyasi güce sahip olan Oğuz boyları, X. yy.da Aral gölünün batı kıyılarına, Mangışak bölgesine göç ettikten sonra burada kurdukları Oğuz-Yabgu devletiyle tarih sahnesinde yer almaya başlamışlardır.” (Akar, 2018, s.23).

Sümer'e göre, bu Türk boyunun adı “Oğuz” sözü pek çok dil araştırmalarına konu olmuştur. Bu araştırmalarda ise kelimenin daha çok etnik bir ad olup olmadığı üzerinde durulmuştur. “Oğuz kelimesi önceleri boylar topluluğunu tanımlamakta kullanılmıştır: Üç Oğuz “*üç kabile*”, dokuz Oğuz “*dokuz kabile*”; Uygurlar gibi. *Oğuz* sözü İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han zamanında oluşturulmuş, bir Oğuz Kağan destanında hayvanların doğumundan sonraki ilk sütü olan *agız* kelimesiyle birleştirilmiştir.” (Sümer, 1991, aktaran Akar, 2018).

“Oğuz” adının kökeniyle ilgili farklı araştırmacıların çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır:

Sümer'e göre; “bu sözcüğü Marquart, “*ok-uz* (=oklu adamlar) şeklinde *ok* ve ‘adam’ anlamına gelen *uz*” şeklinde ifade etmiştir. (Sümer, 1991, aktaran Akar, 2018).

Sümer'e göre; “bu sözcük Hamilton tarafından “Akraba, aile anlamındaki *oguş*” ile ilişkilendirmiştir.” (Sümer, 1991, aktaran Akar, 2018). “G. Nemeth, *ok* sözü ve çokluk +z ekinin birleşmesiyle oluştuğunu ve ‘kabileler, aileler birliği’ anlamına geldiği görüşünü savunur.” (Sümer, 1991, aktaran Akar, 2018).

Turan, “Nemeth'in yaptığı adlandırmayı, yani *ok+o+z* ‘boylar birliği’ fikrini öne çıkarmıştır. *Ok* kelimesinin eski Türklerde yalnızca bir savaş aleti değil, aynı zamanda hukuki bir sembol olması bu fikri destekler niteliktedir.” (Turan, 1945, aktaran Akar, 2018).

3.2.1.1. Selçuklu Öncesi Oğuzlar

Sümer'e göre "Oğuzlar'ın VIII. yy.da Tula ırmağı çevresine yerleştikleri bilinmektedir. Oğuz adı da ilk olarak Orhon Yazıtları'nda yer almaktadır. Költigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtlarında Oğuzlarla ilgili tarihi bilgiler verilmektedir." (Sümer, 1992, aktaran Akar, 2018).

Buradaki bilgilere göre, Oğuzlar kendilerine ait bağımsız bir devlet kurmamışlardır. Sümer'e göre, "Oğuzlar güçlü ve kalabalık bir topluluk halinde yaşamışlardır. Bunlar zaman zaman Köktürklerle savaşmışlar, bazı dönemlerde de devletin siyasi ve askerî teşkilatlanmasında rol oynamışlardır." (Sümer, 1992, aktaran Akar, 2018). Köktürk hâkimiyeti sona erdikten sonra varlıklarını Uygur egemenliğinde sürdürmüşlerdir. "Köktürk çağında olduğu gibi Uygurlar döneminde de önemli roller üstlendiklerini Moyunçor yazıtlarında görülmektedir." (Sümer, 1992, aktaran Akar, 2018).

Turan'a göre "Oğuzlar, Kıtayların 924 yılında Moğolistan'da Türk boyları üzerinde baskı kurmaları sonucu buradan ayrılarak güneybatıya doğru göç etmeye başlamışlardır." (Turan, 2013, aktaran Akar, 2018).

Sümer'e göre "Batı Türkistan'da Oğuzlar, X. yy.ın ortalarında Yengikent merkezli bir Oğuz yabguluğu (950-1055) kurdular." (Sümer, 1992, aktaran Akar, 2018).

Bu bölgede yaşayan Oğuzların çoğunluğu farklı nedenlere bağlı olarak İran, Irak, Anadolu ve Hazar'ın kuzeyinden Balkanlar'a göç etmişlerdir. Ana yurtlarında kalanlar ise bugünkü Türkmenistan ve Güneybatı Kazakistan'da Sırı Derya boylarında Kıpçaklarla karışık yaşamaya devam etmektedir." (Akar, 2018, s.25)

3.2.2. Batı Türkçesi Terimi

"Batı Türkçesi XI. yüzyıl ile XXI. yüzyıl arasında Kuzey ve Güney Azerbaycan, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye, Anadolu, Kıbrıs, Ege Adaları, Balkanlar, Kırım Hanlığı ve Kuzey Afrika'da kullanılan dildir." (Ercilasun, 2013, s.429)

"Oğuzların ağız özellikleri XIII. yy.da Azerbaycan ve Anadolu'da sözlü olarak halk tarafından kullanılmaya devam etmiş ve bu yüzyılda yazı dili hâline gelmiştir. Batı Türkçesi yazı dili, XIII. yy.dan XV. yüzyıl sonlarına dek Azerbaycan, Anadolu, Irak,

Suriye ve Balkanlar'da tek yazı dili olarak kullanıldı.”(Ercilasun, 2013, s.430). Bu dönemle ilgili birçok adlandırma yapılmıştır.

“Başlangıçta özellikle bazı Avrupalı bilginler *Altosmanische (eski Osmanlıca)* terimini kullandılar. Türkiye’de *Eski Osmanlıca* terimi Saadet Çağatay tarafından kullanıldı. Ancak bu terim yaygınlaşmadı. Faruk K. Timurtaş, XV. yy.ın gramerini yazdığı eserinde *Eski Türkiye Türkçesi* terimini kullandı.” (Ercilasun, 2013, s.430). Ercilasun, *Eski Türkiye Türkçesi* terimi Azerbaycan’ı bunun dışında tuttuğu için bu terime itiraz eder ve bu terim yerine *Eski Oğuz Türkçesi* terimini önerir. Ve Oğuz Türkçesi’nin yazı dili olmadan önceki dönemine de *Ana Oğuz Türkçesi* demiştir. Bugün kullanılan en yaygın adlandırma ise *Eski Anadolu Türkçesi*’dir. Oğuzca yerine kullanılan *Batı Türkçesi* terimi ise kaynaklarda iki ayrı anlamda geçmektedir. “Batı Türkçesi pek yaygın olmayan bir kullanıma göre Türk dünyasının bütünü göz önünde bulundurulduğunda bugün yalnızca Çuvaşça ile temsil edilmekte olan Bulgar grubunu ifade eder. Bu durumda doğal olarak diğer grupların hepsi Doğu Türkçesi olarak adlandırılır.” (Demir & Yılmaz, 2009, s.77). “Benzing, *Güney Türkçesi*; Johanson *Güneybatı Türkçesi* adlandırmalarıyla da karşılaşılır. Ayrıca Johanson’un, Batı Türkçesi teriminin Kıpçak grubunu içine alacak biçimde kullanıldığı da görülür.” (Demir & Yılmaz, 2009, s.77).

3.2.3. Eski Anadolu Türkçesi

Eski Anadolu Türkçesi dönemini içine alan siyasi dönemin özelliği olarak Anadolu’da siyasi bir birlik yoktur. “Eski Oğuz Türkçesi siyasî olarak Anadolu Selçukluları dönemini, Beylikler dönemini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemleriyle, Osmanlı imparatorluğunun ilk dönemini içine alır.” (Ercilasun, 2013, s.438). “Eski Oğuz Türkçesi, Batı Türkçesi’nin ilk döneminin adıdır. Eski Oğuz Türkçesi XIII. yy.da başlar ve XVI. yüzyıl başlarına dek sürer. XVI. yy.da yerini Osmanlı Türkçesi’ne bırakır.”(Ercilasun, 2013, s.438).

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz (Batı) Türkçesi’nin ilk basamağıdır. “XI. yy.a kadar tek bir koldan gelişen Türk yazı dili bu yüzyıldan sonra coğrafya ve kültür değiştirmelerine paralel olarak ayrı ayrı bölgelerde farklı lehçelerde ortaya çıkmıştır. Bu lehçeler XIII. yy.dan başlayarak çeşitli yazı dilleri oluşturmuştur.” (Türk vd., 2015, s.15). “Oğuz boylarının Anadolu’nun fethinden sonra buraya gelip yerleşmesiyle bu

coğrafyada XIII. yy.dan itibaren Oğuz ağız özelliklerine göre gelişen bir yazı dili meydana gelmiştir.” (Türk vd., 2015, s.15).

Eski Anadolu Türkçesi, 13. ve 15.yüzyıl dönemlerini kapsayan ve Anadolu Selçuklularının son devirleri, Beylikler döneminin ve Osmanlı Türkçesi’nin başlangıç dönemini içine alan devredir. “Eski Oğuz Türkçesi ürünleri üç siyasi yapı ‘Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti’ döneminde verilmiş eserlerdir. (Türk vd., 2015, s.15).

Selçuklu döneminde Eski Anadolu Türkçesi yazı dili ile verilen eserler sınırlıdır. Bu dönemde verilmiş eserler daha çok karışık dilli eserlerdir. Sultan Veled, Dîvan, İbtidâ-nâme, Rebab-nâme; Yunus Emre ve eserleri; Saltuk-nâme, Danişmend-nâme bu dönemde yazılmış bazı eserlerdir. Arapça ve Farsça’nın etkisinden uzak, daha sade bir dil kullanılmıştır.

Beylikler dönemine gelindiğinde ise Farsça ve Arapça unsurlarını Türk şiir ve nesir dilini daha fazla etkilediği görülür. “Anadolu’da Oğuz ağız özelliklerine dayanan Türk yazı dilinin oluşmuştur. Bu dönem ürünlerinin birçoğu tercüme niteliğinde olsa da Orta Asya’daki edebî dilden tamamen farklı, Oğuz ağız özelliklerinin ağır bastığı bir Türçeyle yazılmış olmaları bakımından önemli ürünlerdir.” (Türk vd., 2015, s.18). Bu dönemin önemli temsilcileri ve başlıca edebi ürünleri şunlardır: Ahmet Fakih, Çarhnâme; Şeyyâd Hamza, Yusuf u Züleyha; Gülşehri, Mantıku’t Tayr; Âşık Paşa, Garibnâme; Ahmedî, İskendernâme, Cemşid ü Hurşid; Hoca Mes’ud, Sühely ü Nevbahar, Kelile ve Dimme; Ahmed-i Dai, Çengnâme.

Osmanlı Türkçesi’ne Geçiş Dönemi XV. yy.ın ikini yarısı başlar XX. yy.ın başalarına kadar devam eder. “Osmanlıca’da önemli bir değişiklik olmamış, Eski Anadolu Türkçesi’nden sonra günümüze kadar Türkçe’nin başlıca şekilleri hemen hemen aynı kalmıştır. Dil bilgisi şekilleri bakımından Osmanlıca ile Türkiye Türkçesi arasında belirli bir ayrılık yoktur (Kolcu, 2016, s.43).

“Bu dönem yabancı unsurlar tarafından tam anlamıyla istila edilen, Arapça ve Farsça unsurların dili sardığı bir dönemdir.” (Kolcu, 2016, s.43).

3.2.4. Dede Korkut Hikâyeleri

Destanlar bir milletin, tarih-kültür eksenini etrafında şekillenen, bir milletin tarihi boyunca gelişen, ortak kültürel değerlerini yansıtan ve kültürel aktarımı sağlayan türlerdir. Korkmaz, destanların işlevinden şu şekilde bahsetmektedir: “Destanların taşıdıkları tarihi, sosyal ve kültürel değerler çok yönlüdür.” (2004, s101).

Türk tarihinin en önemli destandan biri de Oğuznamelerdir. “Oğuzname, Türklerin uzak tarihini, atalarını, nesillerini, toplum yapısını, özellikle devlet yapısını, dilini, hukukunu, geleneklerini, ve yaşayış tarzını daha çok rivayetlere dayanarak anlatan eserdir.” (Demir & Aydoğdu, 2015, s.17). “Oğuznameler, Oğuzların takvim mitlerini, destanlarını, rivayetlerini, atalar sözlerini, darbül-mesellerini, şecere edebiyatını, masallarını, şiir parçalarını birleştirir.” (Bayat, 2016, s.19). “Oğuznamelerin ise en renkli versiyonu Dede Korkut Hikâyeleri’dir. Diğer Oğuznamelere göre daha detaylı olup Oğuzların tarihinden çok yaşayış biçimi hakkında detaylı bilgi vermektedir.” (Demir & Aydoğdu, 2015, s.19).

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk dilinin çeşitli coğrafyalarda konuşulan topluluklar arasında anlatılagelmiş, müşterek dil ve kültür mirası ile beslenen, sözlü kültür ortamında yayılmıştır. “Dünya üzerinde Türk dilinin çeşitli şivelerini konuşan Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen, Tatar, Azeri, Anadolu Türkleri gibi topluluklar arasında günümüze aktarılmıştır.” (Uysal, 1986, s.13). Türk dilini konuşan topluluklar arasında bulunan ve kökleri eski zamanlara uzanmış olan, halk ürünlerinin taşıyıcısı konumundaki âşıklık ve saz şairi geleneği içinde bulunan ozanlar halk ürünlerini günümüze kadar taşımışlardır. Dede Korkut Hikâyeleri de sözlü kültür ortamında doğmuş ve uzun yıllar âşıklık geleneğine bağlı ozanlar tarafından aktarılmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri, “Asıl adı Kitab-ı Dedem Korkut Alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzân (Oğuz Boyları Dilince Yazılmış Dede Korkut Kitabı) olan; XV. yy.da yazıya geçirilen ve XIX. yy.da varlığı ortaya çıkarılan Oğuz boyları arasında oluşmuş 12 destansı hikâyeden oluşur.” (Artun, 2011, s.94).

Hikâyelerde genel olarak Sir-Derya’nın kuzeyinde yaşayan Oğuz boylarının yaşamları ve Akkoyunlu Devleti’nin siyasal olayları anlatılır. “Osmanlı-Akkoyunlu sınırlarının henüz çizilmediği bir yerde ve Akkoyunlu padişahı Uzun Hasan’ın hüküm sürdüğü yıllarda yaygınlaşmıştır.” (Boratav, 1982, aktaran Artun, 2011).

3.2.4.1. Dede Korkut Hikâyeleri'nin Nüshaları

Vatikan Yazması

“1950 tarihinde Roma’da Türkolog Ettore Rossi tarafından Vatikan Kütüphanesi’nde bulunmuştur. *Hikâye-i Oguznâme-i Kazan Beg ve Gayrı* başlığını taşıyan yazma harekelidir. Her sahifesinde 13 satır bulunmaktadır. 102 sahifeden oluşan yazmada giriş bölümünden sonra 6 boy yer almaktadır.” (Sertkaya, 2020, s.15-16).

Araslı’ya göre, “Dede Korkut destanlarının aslının daha büyük olduğu, eserin özünü ‘geçiren kâtibin’ onu çok değiştirdiği, çoğunlukla metinlerin öz halini örtmeye çalıştığı ama bunda her zaman başarılı olmadığını söylediği gibi, eserin ruhuna uygun gelmeyen dini motiflerin sonradan eklendiği, kâtibin ancak şer’i şerife (islam şeriatına) uygun olanları aktardığını söyler.” (Araslı, 1962, aktaran Gökyay, 2007).

Berlin Yazması

“Berlin Krallık Kütüphanesi 203 numarada kayıtlı olan bu yazma, Dresden yazmasının aşağı yukarı tıpkısı olup ondan kopya edilmiştir. 37 yapraktır. Nesihle yazılmış olup sayfada 34 satır vardır.” (Gökyay, 2007, s.644).

Dresden Yazması

Hangi tarihte ve kimin tarafından bulunduğu bilinmemektedir. *Kitâb-ı Dedem Korkud ‘Alâ Lisân-ı Tâife-i Oguzân* başlığını taşıyan yazma harekesizdir. Her sahifesinde 13 satır bulunan yazma 152 varak (304 sahife) tır. Henricus Orthobius Fleischer tarafından 1831 yılında Dresden Kütüphanesi’nin kataloğunda 86 numara altında tavsif edilmiştir. Yazma 1815’de Heinrich Friedrich von Diez 1859’da da Theodor Nöldeke tarafından istinsah edilmiştir. (Sertkaya, 2020, s.29-44).

“Bu yazma baştan başa harekesizdir.” (Gökyay, 2007, s.644).

“Yazma neredeyse bütün yazmalar için bir gelenek olan ‘temmet (tamam oldu)’ sözüyle sona ermektedir.” (Gökyay, 2007, s.644).

Ankara Yazması

Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphânesi'nde baş ve son tarafından eksik, 22 sahifelik bir yazma parçası hâlinedir. Yazma parçası üç metin ihtiva etmektedir. 1/1-4/6 arasındaki ilk metin baştan ve sondan eksik bir Oğuznâme parçasıdır. Yazmanın 4/6-15/2 arasındaki ikinci bölüm *Hikâyeti Korkud Ata* başlıklı metin olup Dede Korkud Kitabı'nın Dresden yazmasının “giriş” bölümünün bir varyantıdır. 15/3-22/14 arasındaki “elhikâyet-i evveli” başlıklı üçüncü bölüm ise “Derse Han” boyunun sonundan eksik bir bölümdür (Sertkaya, 2022, s.525).

Bursa Yazması

Yazma baştan bir sahife eksik olup 2a sahifesinden başlar. Herhangi bir tarih ile ketebe kaydı yoktur. Her sahifesinde harekeli 13 satır ihtiva eden 119 varaklık (238 sahifelik) metnin ebadı 18 x 28cm'dir. Bazı başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmış, bazı satır sonlarına da kırmızı nokta konulmuştur. Yazma Bursalı antikacı İbrahim Koca tarafından 2018'de Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'ne bağışlanmıştır. Dresden Nüshasının harekeli nüshasıdır. Dede Korkud Kitabı'nın Bursa yazmasının 1a kapak sahifesi ile 1b metin sahifesi eksiktir. (Sertkaya, 2022, s.6)

Günbed Yazması

“Veli Muhammed Hoca (1949-) isimli kitap âşığı bir Türkmen tarafından 2018'de ele geçirilip keşfedilen *Dede Qorqut* anlatmalarıyla ilgili baştan eksik 31 yapraklık (61 sayfa) bir yazmadır.” (Uçar, 2021, s.243).

Bu yazmada “giriş” bölümü yoktur.

3.3. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

3.3.1. Basit Yapılı Sıfatların Oluşturduğu Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Acı: 1. Tatlının zıttı, buruk, ekşi, kekremsi.

Acı otlar... (Gökyay, 2007, s.20).

Acı sular... (Gökyay, 2007, s.20).

Acı ayran... (Gökyay, 2007, s.20).

Acı soğan... (Gökyay, 2007, s.103, 105).

2. Kırıcı, acıtıcı.

Acı sözler... (Gökyay, 2007, s.27, 73).

3. Ağrı, sızı,

Acı tırnak... (Gökyay, 2007, s.69, 71, 116).

4. Elem, keder, dert.

Acı yaşuñ...(Gökyay, 2007, **2 s.85**, 99, 168).

Ağ: Ak, beyaz, berrak.

Ağ südün... (Gökyay, 2007, s.22, 48, 52, 104).

Ağ otağ...(Gökyay, 2007, **2 s.25**, 26, 78, 101,).

Ağ ellerin... (Gökyay, 2007, **3 s.35**, 69, 97, 98, 2.102, 103, 105, 158, 159, 161, 171).

Ağ boynuna... (Gökyay, 2007, s.35, 97, 103, 105).

Ağ etinden... (Gökyay, 2007, s.35, 48, 49, 97).

Ağ imandan... (Gökyay, 2007, s.38).

Ağ koyun... (Gökyay, 2007, s.44).

Ağ Melik Çeşme... (Gökyay, 2007, s.55).

Ağ alm...(Gökyay, 2007, s.55, 57, 65, 88, 96, 106, 110, 119, 125, 131, 136, 144, 156, 157, 159, 160, 162, 164, 185, 194).

Ağ boz at... (Gökyay, 2007, s.57).

Ağ sakallu babañ... (Gökyay, 2007, s.57, 110, 153, 194).

Ağ bürçeklü anañ... (Gökyay, 2007, s.57, 110, 194).

Ağ kaftan... (Gökyay, 2007, 2 s.69).

Ağ yıldırım... (Gökyay, 2007, s.106).

Ağ göğsü... (Gökyay, 2007, s.113, 178).

Ağ bilek... (Gökyay, 2007, s.125).

Ağ gömlegüm... (Gökyay, 2007, s.139).

Ağ akça... (Gökyay, 2007, s.179).

Ağ boz atlu, ağ alemlü...(Gökyay, 2007, s.182).

Ağ meydan... (Gökyay, 2007, 2 s.28, 94, 177).

Ağ yüz... (Gökyay, 2007, s.36, 37, 49, 69, 71, 100, 116, 156).

Ağ alnı kara yere depmek: Yere çarpmak, yüzünü yere sürtmek

Ağ alun...(Gökyay, 2007, s.131).

Ağ ev: Ak ev göçebe gezer çadır halkı, yörük, yögrük; sengülâh, alaçuka derler, ağ gibi örülmüş olup dallardan yaparlar.

Ağ ev... (Gökyay, 2007, s.192).

Ağ kavak: Ak kavak; bir kavak türü, kavak ağacının kabuğu ve yaprakları akçıl olan bir türü.

Ağ kavak... (Gökyay, 2007, s.81).

Ağ orman: Kavak ormanı

Ağ orman...(Gökyay, 2007, s.81).

Ağ sungur kuşu: Çakır cinsinden avcı bir kuştur. Öteki türlerinden daha çok yaşar ve onunla padişahlar avlanır; bu kuş Rûm ve Arap diyarında olmaz, Hıtay ve Hoten semtlerinde olur, gayet makbul ve muteberdir, selâtin birbirine hediye ederlerdi. Avam tahrif edip (sad harfiyle) sunkur der ve iki türü olur: Biri aksunkurdur ki zikrolunan muteber türüdür; biri de karasunkundur, bizim diyarlarda bulunur ki seyfi tabir ederler, ak doğan.

Ağ sunkur kuşu erkeği... (Gökyay, 2007, s.179).

Ağ ton... (Gökyay, 2007, s.104, 78).

Ağ tozlu: Tutamağına beyaz ağaç kabuğu sarılmış yay, “toz”u beyaz ağaç kabuğundan yapılmış yay.

Ağ tozlu... (Gökyay, 2007, s.80, 61,80, 161).

Ağ tozlu katı yay aldılar (Gökyay, 2007, s.60).

Ağ tozluca katı yayını eline aldı (Gökyay, 2007, s.35, 46).

Ağ yeleklü: Yelekleri, takılan tüyleri ak olan.

Ağ yelek... (Gökyay, 2007, s.127, 160, 162).

Ağır: 1. Tartıda çok çeken; kilolu, sakil, hafif karşıtı.

Ağır yük... (Gökyay, 2007, s.21).

Ağır bukağı... (Gökyay, 2007, s.103, 105).

Ağır taş... (Gökyay, 2007, s.129).

Ağır mancılık... (Gökyay, 2007, s.153).

2. Önemli.

Ağır konuk... (Gökyay, 2007, s.21).

Ağır düğün... (Gökyay, 2007, s.68).

Ağır ulu divan... (Gökyay, 2007, s.105).

Ağır gün... (Gökyay, 2007, s.71).

3. Çok külliyetli

Ağır hazine, bol leşker alayın (Gökyay, 2007, s.32, 40, 41, 52, 100).

Ağır sancak: Büyük sancak, şerefli sancak, alay sancağı

Ağır sancak... (Gökyay, 2007, s.62).

Ağır şiven: Büyük yas, kara yas

Ağır şiven... (Gökyay, 2007, s.91).

Ağız: Kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı.

Ağız büyük humra... (Gökyay, 2007, s.91).

Ak: Beyaz, pak.

Ak çadır... (Gökyay, 2007, s.124).

Ak gümüş...(Gökyay, 2007, s.84).

Ak sakal... (Gökyay, 2007, s.54, 108).

Ak sancak...(Gökyay, 2007, s.182).

Ak süd...(Gökyay, 2007, s.54, 34).

Aklı karalı seçilen çağda...(Gökyay, 2007, s.25).

Aklı şaşmış: Bunamış, aklını kullanamaz olmuş, çok yaşlı.

Aklı şaşmış, biligi yitmiş bir koca babam... (Gökyay, 2007, s.37).

Al: Pembe, kırmızımtırak sarı renk; kırmızı, tok kırmızı renk, kırmızı kahverengi, turuncu rengi, altın işleme, parlak kızıl, koyu kırmızı, açık kırmızı, koyu pembe rengi, parlak kırmızı renk.

Al şarab... (Gökyay, 2007, s.29, 35, 91, 113, 125).

Güz alması gibi al yanak... (Gökyay, 2007, s.50, **2.69**, 71, 26, 72).

Al duvağum eyesi... (Gökyay, 2007, s.134, 69, 71).

Güz alması gibi al yanak... (Gökyay, 2007, s.**2.85**, 100).

Al aygır... (Gökyay, 2007, s.159, **3.160**, **2.161**, 162, 163).

Al duvağlı gelin... (Gökyay, 2007, s.164).

Al kanatlu: Azrail'e verilen isimlerden biri.

Al kanatlu Azrail... (Gökyay, 2007, s.111, **2.112**, 114, 115, 116).

Al mahmuzi: Al renkli ince muslinden, al ipek kumaştan olan.

Al mahmuzi şalvarlı, atı bahri hotazlı, Kara Güne oğlu Kara Budak... (Gökyay, 2007, s.54).

Alp: Cesur, kahraman, yiğit, babayiğit, bahadır, pehlivan

Alplar başı Kazan oğlan... (Gökyay, 2007, s.93, 146, 147).

Alp ozan... (Gökyay, 2007, s.119).

Alp yiğit... (Gökyay, 2007, s.127, 129, 133).

Alp Rüstem... (Gökyay, 2007, s.146, 163, 183, **2.184**, 188, 193).

Alp Uruz... (Gökyay, 2007, s.181).

Alp eren... (Gökyay, 2007, s.123, 162, 172, 55).

Altı:

Altı ögeç derisi... (Gökyay, 2007, s.55).

On altı yıl... (Gökyay, 2007, s.60, **2.70**, 72, 73, 75, 86, 137, 138, 168).

On altı yaş...(Gökyay, 2007, s.92).

On altı biñ kara donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.93).

Altı bölük toz... (Gökyay, 2007, s.93).

On altı biñ ip üzengülü, keçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir Kazan... (Gökyay, 2007, s.93).

Altı bölük... (Gökyay, 2007, s.97).

Altı erkeç derisi... (Gökyay, 2007, s.109).

Altı cellad... (Gökyay, 2007, s.128, 129).

Altı kerre... (Gökyay, 2007, s.138).

Altı parmak derinliği... (Gökyay, 2007, s.142).

Üç yüz altmış altı alp... (Gökyay, 2007, s.155, 167).

Altı kâfir... (Gökyay, 2007, s.169).

Altı baş er... (Gökyay, 2007, s.178).

Altı gün... (Gökyay, 2007, s.178).

On altı yiğit... (Gökyay, 2007, s.181).

Üç yüz altmış altı alp erenler... (Gökyay, 2007, s.188).

Altı kat... (Gökyay, 2007, s.178).

Altı perli çomak... (Gökyay, 2007, s.141).

Altı perli gürz... (Gökyay, 2007, s.56, 60, 61, 163, 183).

Altı yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.2.40, 46, 130).

Altı yüz kara donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.165).

Altmış:

Altmış tutam gönder... (Gökyay, 2007, s.41, 46).

Altmış tutam ala gönder... (Gökyay, 2007, s.54, 107).

Altmış erkek deri... (Gökyay, 2007, s.55, 108).

Altmış arşun kameti, altmış batman gürz... (Gökyay, 2007, s.2.137, 141).

Altmış tutam sivri cıda... (Gökyay, 2007, s.141).

Elli altmış adam... (Gökyay, 2007, s.146).

Altmış adam... (Gökyay, 2007, s.147, 2.170).

Altmış kişi... (Gökyay, 2007, s.170).

Altmış tutam süñüm... (Gökyay, 2007, s.190).

Altmış tutam ala gönder... (Gökyay, 2007, s.193).

Altmış biñ kâfir... (Gökyay, 2007, s.54, 108)

Altmış biñ er... (Gökyay, 2007, s.177).

Altun: Altın

Altun cıda... (Gökyay, 2007, s.35).

Altun ayak sürahi... (Gökyay, 2007, s.39, 91).

Altun ban ev...(Gökyay, 2007, s.40, 48, **2.52**, 69, 73, 87, 103, 115, 117).

Altun akça...(Gökyay, 2007, s.40, 46, 70, 81, 87, 116, 117, 122, 151, 155,).

Altun beşik... (Gökyay, 2007, s.48).

Altun küpe... (Gökyay, 2007, s.54, 108,).

Altun tuç boru... (Gökyay, 2007, s.55, 88, 96, 174).

Altun tahta... (Gökyay, 2007, s.56, 156,).

Altun ayak... (Gökyay, 2007, s.61, 91, 112).

Altun yüzük... (Gökyay, 2007, s.64, **5.85**, 86,).

Altun haç... (Gökyay, 2007, s.92).

Altun kadeh... (Gökyay, 2007, s.181).

Altun başlu ban ev... (Gökyay, 2007, s.28, 36, 37).

Altun cıda... (Gökyay, 2007, s.99).

Altun ışıık cübbe... (Gökyay, 2007, s.156).

Argap: Argamak, sarmak; iplik bükme ve sarmak; arkap, köpeklerin boyuna takılan halka; argav kıvrım kıvrım, bükülüp kıvrılarak.

Argab argab kara dağ... (Gökyay, 2007, s.86)

Arı: Temiz, saf, pak, temizlenmiş, halis, nezih.

Arı su...(Gökyay, 2007, s.55, 88, 96, 106, 109, 131,).

Arı iman... (Gökyay, 2007, s.57, 89, 110, 136, 144, 174,185, 194).

Aydan arı, günden görklü kız kardaşuñ Banı Çiçek... (Gökyay, 2007, s.66).

Arı gölüñ ördegi... (Gökyay, 2007, s.129).

Arı gönül... (Gökyay, 2007, s.157).

Arkıç: Doğu, arhaç; yazın sürünün istirahat ettiği yer; arkaç dağ yamacı, bir dağın eteği, dağın yastığı olan sırtı.

Arkıç kır... (Gökyay, 2007, s.178).

Arkıç kız...(Gökyay, 2007, s.179).

Arku: Arkuk; inatçı, söz dinlemez; iki duvar arasına veya iki direk arasına arkuru (çapraz) konan ağaç.

Arku beli ala dağ... (Gökyay, 2007, s.126, 128, 135, 156, 157, 160, 171, 191).

Arslan: Aslan.

Bu mahalde erenlerün meydanı arslanı, pehlevanlarun kaplanı, Boz Oğlan...(Gökyay, 2007, s.61).

Ulaş oğlu erenlerün arslanı, tülü kuşun yavrisı, beze miskin umudu, kalmış yigit arkası, kalın oğuz paşası, Kan Apkazuñ karımı, koñur atun eyesi, Kara Günenün kardaşı, Kara Budak emmisi, Han Uruzuñ babası Salur Kazan Beg... (Gökyay, 2007, s.91, 39).

Aruk: Bkz. Arık.

Aruk can... (Gökyay, 2007, s.146).

Asi: Başkaldırcı, yaşadığı ortamdaki insanlar ve kurallarla uyumlu olmayan, kendi düşünce ve eylemleriyle oluşturduğu yaşam biçimine göre hareket eden.

Asi melun... (Gökyay, 2007, s.164).

Aslan:

Aslan gibi duruş... (Gökyay, 2007, s.79)

Aslan adum... (Gökyay, 2007, s.95)

Aslan oğul... (Gökyay, 2007, s.115)

Ay: Senenin on iki bölümünden biri.

Ay oğul... (Gökyay, 2007, s.35, 48, 95, 99, 104, 115, 116, 158, 159, 161)

Aydan arı, günden görklü kız kardaşun Banı Çiçek... (Gökyay, 2007, s.66).

Ayun ondördü: Çok güzel, dolunay kadar güzel, dolunay.

Ayuñ on dördüne beñzer, bir mahbub ala gözlü genç yiğit... (Gökyay, 2007, s.171).

Azim: Büyük, ulu, yüce, çok.

Azim yas... (Gökyay, 2007, s.70).

Tırabuzan tekürünüñ bir azim görklü mahbub kız... (Gökyay, 2007, s.122).

Aziz: Kavi, şerefli, yüce, ulu.

Ağ sakallu aziz baba... (Gökyay, 2007, s.64, 65, 149).

Aziz Tañrı... (Gökyay, 2007, s.89, 141, 143).

Aziz Allah... (Gökyay, 2007, s.163).

Aziz izzetlü: Kudret sahibi, şerefli, yüce, ulu.

Ağ sakallu aziz izzetlü canum baba... (Gökyay, 2007, s.114).

Badem: Bildiğimiz meyve, badem biçiminde olan şeyler.

Koşa badem sığmayan dar ağız... (Gökyay, 2007, s.26, 135).

Bahadır: Kahraman, cesur, mert, yiğit; batur (Moğolca'dan).

Yigirmi dört bahadır sancak beg... (Gökyay, 2007, s.139).

Bahadır, delü, yahşı yiğit... (Gökyay, 2007, s.165).

Bambam: Dik, tepe.

Bambam depe... (Gökyay, 2007, s.85).

Ban: Evin üstü, çardağın altı, tavan, bağdatı, evin üstüne dumanın çıkması, temiz hava ve ışık girmesi için açılan delik, baca.

Altun başlu ban... (Gökyay, 2007, s.28, 36, 37, 39, 40, 48, **2.52**, 69, 73, 87, 103, 115, 117, 155, 165).

Batman: Belli bir ağırlık ölçüsü; yerine göre ikiden sekiz okkaya kadar değişen bir ağırlık ölçüsü.

On iki batman taş... (Gökyay, 2007, s.51).

Ol altmış batman gürz... (Gökyay, 2007, s.2.137, 141).

Begler başı:

Begler başı Yegenek... (Gökyay, 2007, s.79).

Begler begi:

Begler begisi Salur Kazan kardaşı Kara Gün... (Gökyay, 2007, s.162).

Bek: Pek, katı, sert, kuvvetli, sağlam, metin, muhkem.

Egni bek demür don... (Gökyay, 2007, s.162, 160, 182)

Berk: Sert, katı, pek, sağlam, kuvvetli, metin.

Berk ağıl... (Gökyay, 2007, s.44).

Egni berk demür don...(Gökyay, 2007, s.190).

Beş:

On beş yaş... (Gökyay, 2007, s.27, 138,).

Beş yaşına girdi, **beş yaşından** on yaşına girdi. On yaşından **on beş yaşına** girdi (Gökyay, 2007, s.60).

On beş biñ kâfir... (Gökyay, 2007, s.109).

Beş gün... (Gökyay, 2007, s.158, 165).

Yigirmi beş beg... (Gökyay, 2007, s.175).

Beş kelime... (Gökyay, 2007, s.94).

Beş yüz Oğuz yiğit... (Gökyay, 2007, s.56).

Beş yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.60, 61).

Beş yüz koyun... (Gökyay, 2007, s.2.147, 148).

Beze: Fakir, yoksul, nasipsiz, ümitsiz.

Beze miskin umudu... (Gökyay, 2007, s.80, 91, 138, 39)

Bidevi: Bidev, sağlam, kaçağan, küheylan at; bidav, soylu ve cins at, bedevi küheylan, arapatı, yürük at, savaş atı; sudan çıkan bir aygırın at sürüsü içindeki bir kısrağa aşmasından doğan at. Amuderya'nın kollarından Vahş havzasında Rusta-Bik mevkisinde sudan çıkmış atlar hakkında hikâyeler vardır. Bidev at Toharistan atlarının adı olup dünyanın her tarafına Rusta-Bik atları diye yayılmıştır. Çin'e, Arabistan'a. İbn Hordadbe bu atların gölden çıktığını söyler.

Bidevi at... (Gökyay, 2007, s.31, 25, 28, 30, **2.32**, 35, **2.36**, 37, **2.94**, 97, 102, 183).

Bidevi atlu... (Gökyay, 2007, s.99).

Boynu uzun bidevi geyik... (Gökyay, 2007, s.98).

Bin:

Biñ yer... (Gökyay, 2007, s.25, 59, 91, 137, 155).

Delü Kaçar aydur: **Biñ buğra** ner getürüñ maya yüzün görmemiş ola; **biñ dahı** getürüñ kim hiç kısrağa aşmamış ola; **biñ dahı koyun görmemiş koç** getürüñ; **biñ de kuyruksuz kulaksuz köpek** getürüñ; **biñ dahı iri büre** getürüñ maña, dedi (Gökyay, 2007, s.66-67).

Dede aydur: **Biñ aygır** dileyüpdür kim kısrağa asmamış ola; **biñ dahı buğra** ner diledi kim maya görmemiş ola; **biñ de koç** dileyüpdür koyuna girmemiş ola; **biñ de kuyruksuz kulaksuz köpek** diledi; **biñ dahı hıraca karaca iri büreler** diledi (Gökyay, 2007, s.67).

Dahı kendüsü tavla tavla atlarına **biñ aygır** seçdi; katar katar develerine vardı **biñ buğra** ner seçdi; koyunlarına vardı **biñ koç** seçdi (Gökyay, 2007, s.67).

Dede Korkut dahı **biñ kuyruksuz kulaksız köpek** ile **biñ büre** buldu (Gökyay, 2007, s.67).

Biñ kâfir... (Gökyay, 2007, s.94).

Biñ Bügdüz baş... (Gökyay, 2007, s.109).

Biñ biñ erden yağ... (Gökyay, 2007, s.177).

Bir:

Bir er... (Gökyay, 2007, s.19, 111, 147).

Bir çomak... (Gökyay, 2007, s.20).

Bir udlu konuk... (Gökyay, 2007, s.22, 23).

Bir küvlek yoğurt... (Gökyay, 2007, s.22).

Bir gün... (Gökyay, 2007, s.2.25, 27, 39, 43, 56, 59, 91, 109, 111, 137, 138, 141, 2.145, 165, 176, 180).

Bir kerre toy... (Gökyay, 2007, s.25).

Bir begün oğlu kız... (Gökyay, 2007, s.25).

Bir yetmen oğul... (Gökyay, 2007, s.26, 27).

Bir ağzı dua... (Gökyay, 2007, s.2.27).

Bir iyal... (Gökyay, 2007, s.27).

Bir oğlan... (Gökyay, 2007, s.27, 28, 5.32, 59, 3.60, 62, 146, 170)

Bir buğa... (Gökyay, 2007, s.27).

Bir yazın bir güzün bu buğayla savaşıyorlardı (Gökyay, 2007, s.27).

Bir dama... (Gökyay, 2007, s.28).

Bir yaña yigirmisi dağı **bir yaña** iki bölüm oldular (Gökyay, 2007, s.29).

Bir güzel... (Gökyay, 2007, s.29).

Bir kov...(Gökyay, 2007, s.29).

Bir dere... (Gökyay, 2007, s.32).

Bir yer...(Gökyay, 2007, s.35).

Bir aklı şaşmış, biligi yitmiş bir koca babam... (Gökyay, 2007, s.37).

Bir hayf... (Gökyay, 2007, s.40).

Bir yalak... (Gökyay, 2007, s.41)

Bir su... (Gökyay, 2007, s.43).

Bir kurd... (Gökyay, 2007, s.44).

Bir tomar... (Gökyay, 2007, s.45).

- Bir koyun...** (Gökyay, 2007, s.46).
- Bir kuzu...** (Gökyay, 2007, s.47).
- Bir ev...**(Gökyay, 2007, s.47).
- Bir pare...** (Gökyay, 2007, s.49).
- Bir kul...** (Gökyay, 2007, s.50).
- Bir köşe...** (Gökyay, 2007, s.50).
- Bir menüm gibi oğul...** (Gökyay, 2007, s.50).
- Bir keçi tüyi...**(Gökyay, 2007, s.51).
- Bir kıyamet...** (Gökyay, 2007, s.56).
- Bir dua...** (Gökyay, 2007, s.57).
- Bir kız...**(Gökyay, 2007, s.60, 64, 65, 125).
- Bir deñiz...** (Gökyay, 2007, s.60).
- Bir ağ tozlu katı yay...** (Gökyay, 2007, s.60).
- Bir yahşı kılıç...** (Gökyay, 2007, s.60).
- Bir güzel...** (Gökyay, 2007, s.60).
- Bir ala sayvan gök...** (Gökyay, 2007, s.60).
- Bir yahşı yiğid...** (Gökyay, 2007, s.60, 111).
- Bir deñiz kul...** (Gökyay, 2007, s.61).
- Bir de ath perli gürz...** (Gökyay, 2007, s.61).
- Bir dağı kılıç...** (Gökyay, 2007, s.61).
- Bir beg...** (Gökyay, 2007, s.61).
- Bir sürü geyik...** (Gökyay, 2007, s.63).
- Bir yer...** (Gökyay, 2007, s.63, 102).
- Bir hatun...** (Gökyay, 2007, s.63).

Bir sultan... (Gökyay, 2007, s.63).

Bir yoldaş... (Gökyay, 2007, s.65).

Bir deli kardaş... (Gökyay, 2007, s.65).

Bir keçi başlı Geçer Aygırı, bir toklu başlı Doru Aygır... (Gökyay, 2007, s.65).

Bir ev... (Gökyay, 2007, s.66).

Bir yavuz... (Gökyay, 2007, s.66).

Hep bir yer... (Gökyay, 2007, s.66).

Bir pürelü... (Gökyay, 2007, s.66).

Bir alay... (Gökyay, 2007, s.66).

Bir yiğit... (Gökyay, 2007, s.66,70, **3.77**).

Bir derviş... (Gökyay, 2007, s.67).

Bir gömlek... (Gökyay, 2007, s.70).

Bir yüce çardak... (Gökyay, 2007, s.71).

Bir bikir kız... (Gökyay, 2007, s.73).

Bir kara gözlü yavuklu... (Gökyay, 2007, s.73).

Yalancı oğlu Yaltacuk derler bir kişi...(Gökyay, 2007, s.73).

Bir at...(Gökyay, 2007, s.73, 86).

Bir kulağın... (Gökyay, 2007, s.74).

Bir ozan... (Gökyay, 2007, s.74)

Bir kişi... (Gökyay, 2007, s.75, 137, 147, 165, 187).

Bir oğlu... (Gökyay, 2007, s.75).

Bir büyük ağaç... (Gökyay, 2007, s.75).

Bir kardaşum... (Gökyay, 2007, s.77).

Bir zaman... (Gökyay, 2007, s.79).

Bir eski kaftan... (Gökyay, 2007, s.79).

Bir eski deve... (Gökyay, 2007, s.79).

Bir hatun... (Gökyay, 2007, s.83).

Bir kıyamet savaş... (Gökyay, 2007, s.88).

Bir ya iki bölük... (Gökyay, 2007, s.93).

Bir uç... (Gökyay, 2007, s.97).

Bir kür oğul... (Gökyay, 2007, s.97).

Bir dahı kimse... (Gökyay, 2007, s.97).

Bir oğul... (Gökyay, 2007, s.2.99, 3.100).

Bir bebegüm...(Gökyay, 2007, s.101).

Bir ay... (Gökyay, 2007, s.103).

Dokuzunu bir yerine... (Gökyay, 2007, s.106).

Döne döne bir zaman... (Gökyay, 2007, s.106).

Bir saat... (Gökyay, 2007, s.106).

Bir savaşda... (Gökyay, 2007, s.107).

Bir kıyamet... (Gökyay, 2007, s.109).

Bir kuru çayun üzerine bir köprü yaptırmışdı (Gökyay, 2007, s.111).

Meger **bir gün** köprüsünün yamacında **bir bölük oba** konmuşdı (Gökyay, 2007, s.111)

Bir yahşı yigidümüz... (Gökyay, 2007, s.111).

Bir koca babam, bir koca karı anam... (Gökyay, 2007, s.111).

Bir yiğidi... (Gökyay, 2007, s.118, 124, 146, 2.155, 165, 192)

Bir canda... (Gökyay, 2007, s.118).

Bir gürbüz er... (Gökyay, 2007, s.121).

Bir cılasın... (Gökyay, 2007, s.121).

Bir cici bici Türkmen kızı... (Gökyay, 2007, s.121).

Bir azim görklü mahbub kızı... (Gökyay, 2007, s.122).

Ol üç canavaruñ **biri kağan** aslanıdı, **biri kara buğaydı**, **bir dağı kara buğraydı**
(Gökyay, 2007, s.122)

Bir köşk... (Gökyay, 2007, s.125).

Yıkılsun Oğuz elleri, kırk yigit **bir beg** ogluyıla **bir kızdán** ötürü ölmek nolur,
dediler (Gökyay, 2007, s.125).

Bir yumruk... (Gökyay, 2007, s.126).

Bir hû... (Gökyay, 2007, s.127, **2.129**).

Bir kepeneği... (Gökyay, 2007, s.127).

Bir yumruk... (Gökyay, 2007, s.127).

Bir buğradan... (Gökyay, 2007, s.129).

Bir yüksek yere... (Gökyay, 2007, s.130, 132, 134).

Bir kızcağuz... (Gökyay, 2007, s.130).

Bir bebegüm... (Gökyay, 2007, s.132).

Bir derenüñ içi... (Gökyay, 2007, s.132).

Bir bölük kaza... (Gökyay, 2007, s.132).

Bir ucundan kırıp kâfire ol **bir ucuna** çıkdı (Gökyay, 2007, s.132, 139).

Yigidüm, beg yigidüm,

Bu yağınuñ **bir ucun** maña **bir ucun** saña dedi (Gökyay, 2007, s.133).

Bir tarafına dağı... (Gökyay, 2007, s.133).

Bir tekür... (Gökyay, 2007, s.137).

Bir kılıç... (Gökyay, 2007, s.137).

Bir yanında... (Gökyay, 2007, s.139).

Bir gürz... (Gökyay, 2007, s.141).

Bir kılıç... (Gökyay, 2007, s.142).

Bir aslan... (Gökyay, 2007, s.2.145).

Bir çoban... (Gökyay, 2007, s.145).

Bir bıñar... (Gökyay, 2007, s.145).

Bir yığanak... (Gökyay, 2007, s.145).

Bir ibret... (Gökyay, 2007, s.146).

Birkaç yiğit... (Gökyay, 2007, s.146).

Bir göz... (Gökyay, 2007, s.146).

Bir daya geldi, emceğini ağzına verdi. (Gökyay, 2007, s.146).

Birkaç daya getürdüler, helak etti (Gökyay, 2007, s.146).

Bir kazan... (Gökyay, 2007, s.146).

Bir yüzük... (Gökyay, 2007, s.146).

Bir yüce dağa... (Gökyay, 2007, s.146).

Bir ağaç... (Gökyay, 2007, s.146, 151).

Bir esir... (Gökyay, 2007, s.147, 148).

Bir hatun kişi... (Gökyay, 2007, s.147).

Bir zarb... (Gökyay, 2007, s.147, 184).

Bir tutam oğ... (Gökyay, 2007, s.149).

Bir oğ çıkardı (Gökyay, 2007, s.149).

Bir paresi... (Gökyay, 2007, s.149).

Bir turfanda... (Gökyay, 2007, s.149).

Depegöz bildi kim Basat mağaradadır, mağaranın kapusunu alup **bir ayağın** kapununu **bir yanına birin dağı bir yanına** kodu (Gökyay, 2007, s.150).

Bir koç... (Gökyay, 2007, s.150).

Bir kınısuz kılıç... (Gökyay, 2007, s.151).

Bir at, bir kılıç, bir çomak... (Gökyay, 2007, s.155).

Bir kerre... (Gökyay, 2007, s.155).

Bir yaralı geyik... (Gökyay, 2007, s.157).

Bir yüce yerden... (Gökyay, 2007, s.157).

Bir gece... (Gökyay, 2007, s.158).

Bir kuş... (Gökyay, 2007, s.161).

Bir suçdan... (Gökyay, 2007, s.163).

Bir Tañruñ... (Gökyay, 2007, s.164).

Bir koru... (Gökyay, 2007, s.165).

Bir bölük ath... (Gökyay, 2007, s.165).

Bir gün yolu bir derneği uğradı (Gökyay, 2007, s.166).

Bir kızan... (Gökyay, 2007, s.166).

Mere nolduñuz, deyü **bir şapla** birine, **bir şapla** birine urdu (Gökyay, 2007, s.166).

Bir döşek... (Gökyay, 2007, s.168).

Bir şahbaz at... (Gökyay, 2007, s.168).

Aydur: Kız sen maña **bir yıl** bagıl; **bir yılda** gelmezisem iki yıl bagıl; iki yılda gelmezisem üç yıl bagıl (Gökyay, 2007, s.2.168).

Bir delü yiğit... (Gökyay, 2007, s.2.170).

Bir alay atlu... (Gökyay, 2007, s.170).

Bir at bir kılıç... (Gökyay, 2007, s.170).

Bir mahbub ala gözlü genç yiğit... (Gökyay, 2007, s.171).

Bir şahın... (Gökyay, 2007, s.175).

Bir sürü kaz... (Gökyay, 2007, s.175).

Bir bölük atlu... (Gökyay, 2007, s.175).

Bir kala... (Gökyay, 2007, s.175).

Bir araba... (Gökyay, 2007, s.175).

Bir kuyu... (Gökyay, 2007, s.176).

Bir değirmen taşı... (Gökyay, 2007, s.176).

Yedi yaşında bir kızcuğazum... (Gökyay, 2007, s.176).

Bir adam... (Gökyay, 2007, s.176).

Bir eyer, bir oy an... (Gökyay, 2007, s.177).

Bir yılan... (Gökyay, 2007, s.178).

Bir köküm... (Gökyay, 2007, s.3.179).

Bir oğlum... (Gökyay, 2007, s.179).

Bir kardaşum... (Gökyay, 2007, s.180).

Bir oğlancuğu... (Gökyay, 2007, s.180).

Bir sığırtmaçları... (Gökyay, 2007, s.181).

Bir ağ boz atlu, ağ alemlü egni bek demür donlu Oğuz... (Gökyay, 2007, s.182).

Bir çomağ... (Gökyay, 2007, s.183).

Bir İç Oğuz, Taş Oğuz begleri... (Gökyay, 2007, s.187).

Bir uyuluğu... (Gökyay, 2007, s.192).

Biri bir karım... (Gökyay, 2007, s.193).

Bir gönder... (Gökyay, 2007, s.193).

Bir iki:

Bir iki yerde... (Gökyay, 2007, s.42).

Bir iki gögercin... (Gökyay, 2007, s.113).

Bir kez: Bir defa, bir yol.

Bir kez... (Gökyay, 2007, s.153).

Bir nice müddetten sonra:

Bir nice müddetten soñra... (Gökyay, 2007, s.27)

Bir uğurdan: Bir yönden, bir çıkıştan, cümlesi birden.

Bir uğurdan begler... (Gökyay, 2007, s.143).

Bir yer:

Bir yere ağ otağ, **bir yere** kızıl otağ, **bir yere** kara otağ kurdurmuşıdı (Gökyay, 2007, s.25, 26, 35, 61, 63).

Bir zamandan sonra:

Bir zamandan soñra... (Gökyay, 2007, s.137).

Bol: Çok, mebzul, zengin, bereketli.

Bol akçasını... (Gökyay, 2007, s.40, 41, 52).

Bol hazineni... (Gökyay, 2007, s.46, 100).

Südü peyniri bol kaymaklu çoban... (Gökyay, 2007, s.41).

Bol leşker... (Gökyay, 2007, s.32).

Bol nimetlü... (Gökyay, 2007, s.80, 138).

Boy boy: Şaşkınlık sözü, şaşkınlık, hayret, üzüntü ifade eder; boy, korku ve şaşkınlık ifade eden edat.

Boy boy zeval... (Gökyay, 2007, s.83).

Boy boy boğmalar... (Gökyay, 2007, s.83-84).

Boynuz: Çaldıkları sur, nefir, burgu, trampet gibi bir çalgı.

Boynuzu burma koçlarımız... (Gökyay, 2007, s.79).

Boz: Kül rengi; ak ile karanın karşılaşmasından meydana gelen renk; toprak rengi; kır, kırçıl; toz, toprak, kahve ve kül rengi misillü koyu arkaba ve karamtık renk, hayvanlarda sisli kirli siyah, soluk uçuk renk, beyaza bakan mavi renk (ferheng-i Cihangîrî bu sözü farsça saymış ve kuvvetli, yürük ata boz dediklerini, akıllı ve kavrayışlı adama da tezlik yoluyla boz dediklerini söylemiştir). Göz rengi, çivit rengi, kır rengi, ferasetlü, fehimli adam, müdrik.

Boz kurt... (Gökyay, 2007, s.44).

Boz aygır... (Gökyay, 2007, s.39, 61, 63, 73, **2.74**, 85).

Boz aygırlı Beyrek... (Gökyay, 2007, s.54, 108, 125).

Boz atlu Beyrek... (Gökyay, 2007, s.182, 33, 34, 59, 69, 163).

Bu:

Bu dünyede... (Gökyay, 2007, s.20).

Bu evi... (Gökyay, 2007, s.22).

Bu er... (Gökyay, 2007, s.22).

Ol ucundan bu ucuna bu ucundan ol ucuna... (Gökyay, 2007, s.23).

Bu yıkılacak evde... (Gökyay, 2007, s.23).

Bu kara ayıb... (Gökyay, 2007, s.26).

Bu buğayıla... (Gökyay, 2007, s.27).

Bu oğlan... (Gökyay, 2007, s.**6.28**, **2.29**, 62, 93, 146).

Bu kırk yigidiñ... (Gökyay, 2007, s.29, 89).

Bu haberi...(Gökyay, 2007, s.29, 192).

Bu yaradan... (Gökyay, 2007, s.33, **2.34**).

Bu kazalar... (Gökyay, 2007, s.33).

Bu Oğuznameyi... (Gökyay, 2007, s.37, 56, 89, 110, 144, 164).

Bu dünyaya... (Gökyay, 2007, s.38).

Bu işler... (Gökyay, 2007, s.40).

Bu hayıf... (Gökyay, 2007, s.40).

Bu iki kardaşını... (Gökyay, 2007, s.40).

Bu çoban.... (Gökyay, 2007, s.42).

Bu işlerden... (Gökyay, 2007, s.42, 68, 84, 91, 97, 190).

Bu düşü... (Gökyay, 2007, s.42, 141).

Bu halleri... (Gökyay, 2007, s.43).

Bu suyıla... (Gökyay, 2007, s.43).

Bu ağaç... (Gökyay, 2007, s.2.47).

Bu söz... (Gökyay, 2007, s.47, 48, 86, 122, 124, 156, 181).

Bu kaba ağacıla... (Gökyay, 2007, s.50).

Bu dört nesneyi... (Gökyay, 2007, s.61).

Aydur: Mere bezirgânlar, **bu aygırı** ve **dağı bu yayı** ve **bu gürzü** ve **bu kılıcı** dördünü maña verüñ, dedi (Gökyay, 2007, s.61).

Bu yiğit... (Gökyay, 2007, s.62, 2.63).

Bu otağ... (Gökyay, 2007, s.4.63).

Bu kavat oğlu kavat... (Gökyay, 2007, s.63).

Bu geyikden... (Gökyay, 2007, s.63).

Bu kızı... (Gökyay, 2007, s.65).

Bu suyumdan... (Gökyay, 2007, s.65).

Bu dedüğüm nesneleri... (Gökyay, 2007, s.67).

Bu katla... (Gökyay, 2007, s.67).

Bu gece... (Gökyay, 2007, s.69).

Bu gömleği... (Gökyay, 2007, s.2.70).

Bu acı sözleri... (Gökyay, 2007, s.73).

Bu yolda bu taşı... (Gökyay, 2007, s.75).

Bu kızlar bu kaftanıla... (Gökyay, 2007, s.79).

Bu yer... (Gökyay, 2007, s.84, 130, 149).

Bu hünerler... (Gökyay, 2007, s.93, 156).

Bu gelen bilmiş oluñ yağıdır... (Gökyay, 2007, s.93).

- Bu kâfirler...**(Gökyay, 2007, s.97).
- Bu duama...** (Gökyay, 2007, s.110).
- Bu yahşı yigitlerüñ...** (Gökyay, 2007, s.112).
- Bu boy...** (Gökyay, 2007, s.119).
- Bu dünyayı...** (Gökyay, 2007, s.126).
- Bu konduğu yerde...** (Gökyay, 2007, s.130).
- Bu gelen kişinüñ kılıcınüñ balçağı...** (Gökyay, 2007, s.131).
- Bu yağın...** (Gökyay, 2007, s.2.133).
- Bu haberi...** (Gökyay, 2007, s.138, 158).
- Bu hali...** (Gökyay, 2007, s.143).
- Bu bñara...** (Gökyay, 2007, s.145, 146).
- Bu yığanağı...** (Gökyay, 2007, s.2.146)
- Bu at...** (Gökyay, 2007, s.160).
- Bu havlıya...** (Gökyay, 2007, s.165).
- Bu oturan begler...** (Gökyay, 2007, s.165).
- Bu koruya...** (Gökyay, 2007, s.165).
- Bu gerdege...** (Gökyay, 2007, s.168).
- Bu yigidüñ...** (Gökyay, 2007, s.171).
- Bu elindeki urgan...** (Gökyay, 2007, s.175).
- Bu çeri...** (Gökyay, 2007, s.182).
- Bu Taş Oğuz begleri...** (Gökyay, 2007, s.187).
- Bu kağıdı...** (Gökyay, 2007, s.189).
- Bu kitabı...** (Gökyay, 2007, s.194).
- Bu aradan...** (Gökyay, 2007, s.141).

Bu kadar nesneden... (Gökyay, 2007, s.69).

Bu katıla: Bu defa, bu sefer, bu kez.

Bu katla... (Gökyay, 2007, s.28, 67, 170).

Bu kerre... (Gökyay, 2007, s.2.170).

Bu kez... (Gökyay, 2007, s.44, 61, 64, 83).

Bu mahalde... (Gökyay, 2007, s.51, 53, 61, 87, 102, 107, 125, 182).

Bu tarafda...(Gökyay, 2007, s.42, 53).

Bu veçhile... (Gökyay, 2007, s.147).

Bu yañ... (Gökyay, 2007, s.40, 47, 60, 87, 107, 158).

Buz:

Karı buzu erimeyen Kazılık dağı... (Gökyay, 2007, s.32).

Bügdüz: Büyüz, kambur.

Bıyığı kanlı Bügdüz Emen... (Gökyay, 2007, s.55, 146, 147).

Biñ Bügdüz başları Emen... (Gökyay, 2007, s.109).

Bütün:

Bütün hacı... (Gökyay, 2007, s.22).

Bütün ordu... (Gökyay, 2007, s.158).

Can paresi: Çok sevgili, canı kadar sevgili.

Canum paresi oğul... (Gökyay, 2007, s.115).

Cebbar: Allah'ın isimlerinden biri: Kahredici, mutlak kudret sahibi, azamet sahibi.

Dayım duran Cebbar Tañrı... (Gökyay, 2007, s.114, 118).

Cılasın: İri gürbüz zenciyeler, cellâzî, zebellâyî, kahraman; çevik ve atik; babayığit, boylu boslu, gürbüz delikanlı.

Cılasun beg yigitlerle... (Gökyay, 2007, s.56, 109).

Cılasun koç yiğitlere... (Gökyay, 2007, s.56).

Cılasun beg erenler... (Gökyay, 2007, s.97).

Cılasun erenlere... (Gökyay, 2007, s.109).

Bir cılasun oğlu... (Gökyay, 2007, s.121).

Bir cılasın bahadır... (Gökyay, 2007, s.121).

Cici: Üzüm salkımı; yerden nebatın ilk görünen yeşilliği, oynayacak şey, oyuncak, bir çocuğun hoşuna gidecek, onu sevindirecek güzel bir şey; hoş, ufak tefek güzel, ince yapılı narin güzel, telli pullu, renkler ya da süslerle güzelce donatılmış.

Bir cici bici Türkmen kızı... (Gökyay, 2007, s.121).

Cömert: Eli açık.

Alın açık cömerd erenler... (Gökyay, 2007, s.119).

Cömerdler cömerdi gani Tañrı... (Gökyay, 2007, s.127).

Cümle: Bütün, hep.

Cümle âlemleri yaradan Allah Tañrı... (Gökyay, 2007, s.22).

Cümle begler... (Gökyay, 2007, s.62, 141, 189).

Cümle kuşlar sultanı çalkara kuş... (Gökyay, 2007, s.129).

Çağnam: Çağ Çağ, çağıl çağıl.

Çağnam çağnam kayalardan çıkan su...(Gökyay, 2007, s.43).

Çargap: Çarkap, üstüne geydikleri yensiz kaftanda olan taşradan yassı tavka derler ki eteklerinde bile ola; altın işleme, altın sırma; bir altın işleme ki kaftanın yakasına ve eteğinin etrafına korkar, başörtüsü, çadır, ferci.

Çargab altun akça... (Gökyay, 2007, s.70).

Çargab çuğa... (Gökyay, 2007, s.89).

Çargab çargab çadırlar, otaklar, çukalar... (Gökyay, 2007, s.91).

Çargab çuka... (Gökyay, 2007, s.143).

Çırçıplak: Anadan doğma, soyunmuş.

Çırcıplak büreler... (Gökyay, 2007, s.68).

Çiçek: Çiçek; mecazi anlamda yakışık, süs, kıymetli.

Kara beñzer kızumuñ gelinümüñ çiçegi oğul... (Gökyay, 2007, s.48, 87, 115).

Çikin: Çiğın, omuz; omuz başı, vücudun boyun ile omuz kemiği arasındaki kısmı, çiyin.

Çikini kuşlu cübbe... (Gökyay, 2007, s.28).

Çok:

Çok yıllar, çok aylar... (Gökyay, 2007, s.60).

Çok nışan... (Gökyay, 2007, s.85).

Çok cahiller... (Gökyay, 2007, s.118).

Çok kâfir... (Gökyay, 2007, s.131).

Çok dağlar, dere depe geçti.(Gökyay, 2007, s.137).

Çok zamanımış... (Gökyay, 2007, s.166).

Dar:

Dar ağızlum...(Gökyay, 2007, s.26, 135).

Dar karnumda... (Gökyay, 2007, s.48, 116).

Dar koltuğuña kısılmağa gelmişem. (Gökyay, 2007, s.66).

Dar yerler... (Gökyay, 2007, s.97, 113).

Dar bacadan kaçdı (Gökyay, 2007, s.113).

Dar etek... (Gökyay, 2007, s.125).

Daz: Taz, verimsiz, münbit olmayan (toprak), üzerinde ot bitmeyen çorak yer.

Daz yerde turgay atmağa yahşı, dedi (Gökyay, 2007, s.80).

Deli: Gözüpek, kahraman, korkusuz; mecnun, divane aklını kaybetmiş, azgın, azman; cesur, yürekli; düşüncesiz, vahşi, akla muhalif sözler söyleyen, yabani, terbiye edilmemiş.

Deli Dundar... (Gökyay, 2007, s.39, **2.56**).

Deli Budak... (Gökyay, 2007, s.**2.56**).

Bir deli kardaş... (Gökyay, 2007, s.65).

Kavat oğlu deli kavat... (Gökyay, 2007, s.82, **2.111**, 113, 116).

Kava oğlu delü kavat... (Gökyay, 2007, s.79).

Delü ozan... (Gökyay, 2007, s.80, **2.81**, **4.82**, **2.83**, 84, 85).

Delü mağmun... (Gökyay, 2007, s.83).

Bahadır, delü, yahşı yiğit... (Gökyay, 2007, s.165, 166).

Demür: Demir, demirden.

Demür zincir... Gökyay, 2007, s.27, 125).

Demür Kapu... (Gökyay, 2007, s.54, **2.107**).

Demür yaylı Kıpçak Melike... (Gökyay, 2007, s.54).

Egni bek demür donum... (Gökyay, 2007, s.95, 160, 161).

Egni bek demür donun geyen yiğit... (Gökyay, 2007, s.182).

Demür donlu Mamak... (Gökyay, 2007, s.146).

Altmış demür donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.170).

Bir ağ boz atlu, ağ alemlü egni bek demür donlu Oğuz... (Gökyay, 2007, s.182).

Denlü: Bir kemmiyet teşkil eden, değerli.

Bir kuş deñlü oğlandur... (Gökyay, 2007, s.161).

Dört parmak deñlü zaħm... (Gökyay, 2007, s.184).

Din düşmanı:

Kara saçlu, sası dinlü, din düşmanı alaca atlu karaca kâfir... (Gökyay, 2007, s.40).

Din serveri: Din ulusu, dinin başı, kurucusu.

Tañrı dostu, din serveri Muhammed... (Gökyay, 2007, s.21, 106).

Doğru:

Doğru yol... (Gökyay, 2007, s.176, 182).

Doksan:

Doksan başlu ban evlerin kara yerüñ üzerine dikdürmişidi. **Doksan yerde** ala kalı ipek halı döşenmişidi (Gökyay, 2007, s.39).

Doksan okun... (Gökyay, 2007, s.42).

Doksan tümen... (Gökyay, 2007, s.91, 101).

Doksan oğun... (Gökyay, 2007, s.134).

Doksan oku... (Gökyay, 2007, s.161).

Doksan biñ er... (Gökyay, 2007, s.177).

Dokuz:

Dokuz bazlamaç... (Gökyay, 2007, s.22).

Dokuz kara gözlü, hob suretlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları... (Gökyay, 2007, s.39, 91).

Dokuz ay... (Gökyay, 2007, s.22).

Dokuz yer... (Gökyay, 2007, s.91).

Dokuz koca başları... (Gökyay, 2007, s.109).

Dokuz buğra... (Gökyay, 2007, s.115).

Dokuz tümen... Gökyay, 2007, s.2.155, 157).

Dolap: Bahçıvan dolabı, kuyudan s çekmek için kurulmuş ve üstüne kovalar sıralanmış döner çark.

Dolap dolap ağ südüm... (Gökyay, 2007, s.116).

Dolu: İçi boş olmayan.

Meydan dolu baş oldu (Gökyay, 2007, s.56, 88, 109).

Kara sağı sokmanı dolu kan oldu (Gökyay, 2007, s.142).

Don: Elbise, uruba, pantolon, iç donu, çamaşır, kaftan.

Eğni bek demür donum... (Gökyay, 2007, s.95, 160, 161, 181,190).

Doru: Kümeýt, yelesi ve kuyruğu kara diğer yerleri kızıl renkli at; bazılara göre siyahla kırmızı arasında bir renk; toru; hurma renginde at; saf renkte olan bozca don, siyah yelesi at rengi; kahverengi.

Doru aygır: Dede Korkut'un Bayındur Han'ın tavrasından aldığı toklu başlı aygır.

Toklu başlı doru aygır... (Gökyay, 2007, s.66).

Doru aygır... (Gökyay, 2007, s.39).

Dört:

Dört dürlüdür... (Gökyay, 2007, s.22).

Bu dört nesne... (Gökyay, 2007, s.61).

Dört yiğit... (Gökyay, 2007, s.125).

Dört oğlu... (Gökyay, 2007, s.147, 148).

Üç dört yıl...(Gökyay, 2007, s.168).

Dört yılda gelmeziseñ beş yıl altı yıl bakam...(Gökyay, 2007, s.168).

Kılıcını tardı, babasınıñ üzerine at saldı; darvandurmadı, çikinine kılıç indürdü, geyimini kesdi, omuzuna **dört parmak** deñlü zaħm urdu (Gökyay, 2007, s.184).

Dört yanunu kâfir bağladı bellü bilgil dedi (Gökyay, 2007, s.171, 99, 85, 168).

Duru: Berrak, bulanık olmayan.

Akan duru sular... (Gökyay, 2007, s.29).

Düğme: Düğme, kopça yükseklik, yücelik? Bkz. Düğmek.

Dökmesi büyük bizüm dağlarımız olur (Gökyay, 2007, s.113).

Düm: Tum, tek renkli, tüm, yumru, top şey, tomalak; döm, tam, tamam, bütün; baştan başa büyük, ulvi, kudretli, kabarmış, kabarık, konveks.

Düm kara pusarık: Kör duman, göz gözü görmez kalın sis.

Düm kara pusarık... (Gökyay, 2007, s.42).

Düm yüreği... (Gökyay, 2007, s.98, 101, 138, 31).

Elli:

Elli yedi kalan... (Gökyay, 2007, s.55, 139, 183).

Elli altmış adam... (Gökyay, 2007, s.146).

Elli bin er... (Gökyay, 2007, s.177).

Kırk elli yiğit... (Gökyay, 2007, s.192).

Elmas:

Elmas cıda... (Gökyay, 2007, s.126).

Er: Erkek, erkek adam, yetişmiş kişi, yetişkin, koca, zevce, mert, kahraman, güçlü.

Bir er kâfir... (Gökyay, 2007, s.177).

Er adam... (Gökyay, 2007, s.22, 23).

Er yiğitler... (Gökyay, 2007, s.55, 105, 109).

Erkek: Mert, yiğit, cesur, bahadır, dışının karşıtı, er kişi.

Erkek kuzu... (Gökyay, 2007, s.96).

Erkek sinek... (Gökyay, 2007, s.169).

Eski: Çok uzun zamandan beri var olan, eskimiş, köhne, fersude, kadim.

Eski panbuk... (Gökyay, 2007, s.20).

Bir eski kaftan... (Gökyay, 2007, s.79).

Eski bir deve çuvalı... (Gökyay, 2007, s.79).

Eski tutuñ biti... (Gökyay, 2007, s.166).

Fani: Ölümlü, sonu olan, daimi olmayan, geçici.

Fani dünya... (Gökyay, 2007, s.38, 56, 110, 185, 194).

Gavur: Kevür, kâfir; yaradanı tanımayıp başka asla tapan, Müslüman olmayan, kalbsiz kötü adam, taş yürekli adam, Hristiyan.

Alaca atlu karaca gavur ordum... (Gökyay, 2007, s.45).

Gazi: Din uğruna savaşan; düşmana saldıran, İslamiyet düşmanıya dövüşen Müslüman kişi, Müslüman bir savaş emeklisi.

Gazi erenler... (Gökyay, 2007, s.89, 135, 154, 185, 193).

Geñ: Geniş, ken, gin, vüsatlı, bol; kin, genişlemiş, gergin, genişlik, bol, tam, çok.

Geñ yer... (Gökyay, 2007, s.113, 151, 170).

Geñ kapu... (Gökyay, 2007, s.113).

Geñ dünya... (Gökyay, 2007, s.141).

Geñ etek... (Gökyay, 2007, s.66).

Geñ göğüs... (Gökyay, 2007, s.95).

Geñ koltuk... (Gökyay, 2007, s.95).

Geñ yaka... (Gökyay, 2007, s.96).

Genç: Civan, taze, yeni.

Genç Oğuz... (Gökyay, 2007, s.91, 101).

Bir mahbub ala gözlü genç yiğit... (Gökyay, 2007, s.171).

Gögüs: Kögüs, kögüz, göğüs, gövüs, sadır, sine, vücudun üst kısmı, omuzlarla karın arasındaki bölüm, yürek, vücudu kalb ile ciğerleri havi olan ve boyundan karına kadar uzanan yeri.

Gögsü güzel kaba dağlar... (Gökyay, 2007, s.25).

Dokuz kara gözlü, hob suretlü, saçı ardına örülü, gögsü kızıl düğmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızlar... (Gökyay, 2007, s.39).

Gök: Sema, asuman, mavi, ham, yeşil; kök, koyu yeşil, güzel, hoş, iyi, lacivert.

Gök çayur... (Gökyay, 2007, s.63).

Karalu göklü otağ... (Gökyay, 2007, s.78, 77).

Gök alaň... (Gökyay, 2007, s.93).

Gök polat kılıç... (Gökyay, 2007, s.106).

Gök demürlü altı yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.130).

Gök sayvan... (Gökyay, 2007, s.80, 138).

Göl:

Göl gibi kırmızı... (Gökyay, 2007, s.2.27, 32).

Gümbür gümbür: Atılan bir topun uğultulu sesi, gök gürültüsünün derinden sesi, uğuldayan ve gürleyen ses.

Gümbür gümbür naraka... (Gökyay, 2007, s.55, 88).

Gümbür gümbür davul... (Gökyay, 2007, s.105, 173, 96).

Gümüş:

Gümüş gibi ağ bilek... (Gökyay, 2007, s.85).

Gürbüz: Ayyar, kalles, bahadır, zeyrek, bilgin; güçlü, kuvvetli, sağlam, açığöz, alçak, ihtiyatlı, ölçülü, çekingen, cin fikirli, korkakça, kurnaz, maharetli, cesur, uyanık, delikanlı, hilekâr, düzenbaz, zeki, kuvvetli, önemli.

Bir gürbüz er... (Gökyay, 2007, s.121).

Güzel:

Gögsü güzel kaba dağlar... (Gökyay, 2007, s.25, 29, 30, 96, 98).

Güzel yiğit... (Gökyay, 2007, s.36).

Güzel yurdum... (Gökyay, 2007, s.43).

Erdemli bir güzel yahşı yigit... (Gökyay, 2007, s.60).

Güzeller şahı Banı Çiçek... (Gökyay, 2007, s.63).

Gafillüce güzel baş... (Gökyay, 2007, s.103).

Güzeller serveri sarı donlu Selcan Hatun... (Gökyay, 2007, s.124).

Hanlar hanı:

Hanlar hanı Bayundur Han... (Gökyay, 2007, s.89, 25, 29, 37).

Has: İleri gelen, seçkin, seçilmiş ve adı belli adam.

Düpde oturan has begler... (Gökyay, 2007, s.81).

Hasud: Günüleyen, kıskanç kişi.

Hasud kâfirler... (Gökyay, 2007, s.128).

Her: Bütün, her biri, hepsi.

Her gün... (Gökyay, 2007, s.73).

Her yıl... (Gökyay, 2007, s.155).

Her kişi... (Gökyay, 2007, s.133, 191).

Hob: Güzel, hoş, iyi, metin, muhkem, sağlam; zarif, nazik, sevimli, şirin, fevkalade, nefis, berk.

Hob yiğit... (Gökyay, 2007, s.60, 111).

Hob yerde... (Gökyay, 2007, s.94).

Dokuz kara gözlü, hob suretlü saçı ardına örülü, göğsü kızıl dügmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları kalın Oğuz begleri... (Gökyay, 2007, s.39, 91).

Hoyrad: Köylü, biçimsiz, sokulgan olmayan, vahşi, muamele bilmez, terbiyesiz; kaba, nezaketsiz, yontulmamış, kötü huylu ve sevimsiz kişi, sevimsiz kişi, bilgisiz, öfkeli, huysuz.

Ata adını yürütmeyen hoyrad oğul... (Gökyay, 2007, s.20).

İç: Derun, gizli, dış karşıtı, bir şeyin içi, bir insanın kalbi yahut beyni, iki belli nokta arasındaki zaman bölümü, belli herhangi bir sınır içindeki zihin ve mana alanı, gönüldeki zihin ve mana alanı, kalp, yürek, vicdan, karın.

İç Oğuz, Taş Oğuz begleri... (Gökyay, 2007, s.2.27, 56, 155, 187).

İki:

İki gözünüñ biri... (Gökyay, 2007, s.20).

- İki kardaş...** (Gökyay, 2007, s.20, 42).
- İki talusu...** (Gökyay, 2007, s.28).
- İki bölük...** (Gökyay, 2007, s.29, 93).
- İki talusu...** (Gökyay, 2007, s.31, 49).
- İki kelbcügezi...** (Gökyay, 2007, s.33).
- İki kardaşı...** (Gökyay, 2007, s.40, 46, 173, 174, 184).
- Bir iki yerde...** (Gökyay, 2007, s.42).
- İki pehlevan...** (Gökyay, 2007, s.64).
- İki şahbaz yügrük at...** (Gökyay, 2007, s.65).
- İki ayak...** (Gökyay, 2007, s.74).
- İki şebçerağa...** (Gökyay, 2007, s.74).
- İki koşa kardaş...** (Gökyay, 2007, s.74).
- İki argışum...** (Gökyay, 2007, s.80).
- İki ay...** (Gökyay, 2007, s.103).
- Bir iki gögercin...** (Gökyay, 2007, s.113).
- İki oğlancuğum...** (Gökyay, 2007, s.116, 117).
- İki canavarıla...** (Gökyay, 2007, s.128).
- İki yerden...** (Gökyay, 2007, s.130).
- İki kayış...** (Gökyay, 2007, s.130).
- İki oñuñ...** (Gökyay, 2007, s.134).
- İki hasret...** (Gökyay, 2007, s.143).
- İki karındaş...** (Gökyay, 2007, s.146).
- İki adam...** (Gökyay, 2007, s.148).
- İki kılıç...** (Gökyay, 2007, s.151).

İki oğlu... (Gökyay, 2007, s.165).

Aydur: Kız sen maña bir yıl bavgıl; bir yılda gelmezisem **iki yıl** bavgıl; **iki yılda** gelmezisem üç yıl bavgıl (Gökyay, 2007, s.168).

İki dizü... (Gökyay, 2007, s.39).

İnce: Kalının karşıtı, fidan gibi, narin, nazık, ufak yapılı, zarif.

Kırk ince kızı... (Gökyay, 2007, s.31, **2.32**, 34).

On iki ince süñücük... (Gökyay, 2007, s.33).

Boyu uzun, beli ince Burla Hıatun... (Gökyay, 2007, s.50).

Kolu budu hıranca, uzun baldırları ince,

Kazan Begüñ dayısı, at ağızlu Aruz Koca...Gökyay, 2007, s.55).

İnce beli... (Gökyay, 2007, s.64).

Altunlu ince keten bezi... (Gökyay, 2007, s.125).

Kırk ince bellü kızıla boyu uzun Burla Hıatun... (Gökyay, 2007, s.**2.40**, 41, 45, 48, 50, **2.52**, 106).

İpek: İpeköceğinin kozalarından çıkarılan ince ve parlak tel ve iplik, bundan yapılan dokuma ibrişim, ipekten.

İpek hılcası... (Gökyay, 2007, s.25, 59, 61, 91, 137, 155).

İri: Büyük, kaba, katı, kocaman.

İri büreler... (Gökyay, 2007, s.**2.67**).

Kaba: Kalın, şişip irileşmiş, yumuşamamış, sık, top top, sünger gibi delikli, kabarık, çok, büyük, iri, şiş

Kaba ökçem... (Gökyay, 2007, s.26, 49, **2.177**).

Avazı kaba köpekler... (Gökyay, 2007, s.44).

Bir kaba ağaç... (Gökyay, 2007, s.47, 50, 86, 152, 167,).

Kaba alem... (Gökyay, 2007, s.**2.152**, **2.172**).

Kaba kaba begler oğlu... (Gökyay, 2007, s.177).

Gölgelice kaba ağacuñ... (Gökyay, 2007, s.38, 57, 77, 89, 107, 110, 119, 144, 164).

Kaba çomak... (Gökyay, 2007, s.95).

Gögsü güzel kaba dağ... (Gökyay, 2007, s.29, 25, 30, 96, 98).

Kaba dizi... (Gökyay, 2007, s.39, 59, 137).

Kaba karın... (Gökyay, 2007, s.95).

Kaba üyge... (Gökyay, 2007, s.129).

Kaba sarık... (Gökyay, 2007, s.69, **2.73**).

Kalabalık: Çokluk, karmakarışık bir kitle, sıkışık halk kitlesi, izdihamlı.

Kalabalık kâfir... (Gökyay, 2007, s.158).

Kalabalık yağı... (Gökyay, 2007, s.158).

Kalın: Çok, düğünün başladığı gün erkek tarafından kız tarafına gönderilen hediyeler, metin, yağun, kuvvetli, başlık, baba parası, çokluk, birikmiş, külliyyetli şey, yağun, sık, sayısız, gelin almak, için verilen para, babanın kızına karşılık aldığı para, dul kadının kocasının malından aldığı hisse, çeyiz, şişman, sağlam, berk, cesur, yiğit, kalabalık, damadın evlenmek istediği kızın evine gönderdiği mal, evlenecek erkeğin kız tarafına verdiği para ve eşya, geline erkek tarafından gönderilen başlık, evlenmeden önce verilen eşya ve bu yolda yapılan tören, evlenecek olan kızın çeyizi, metin, sıkı, külliyyetli, birikip bir yere gelmiş olan, dürüst, kavi, sayısız.

Kalın Oğuz begleri... (Gökyay, 2007, s.27, **3.39**, 47, 53, 56, **2.59**, 62, **3.65**, 71, 79, 135, 148, 153).

Kalın Oğuz... (Gökyay, 2007, s.29, 64, 71, 101, 104, 128).

Kalın Oğuz'ın gelini kızı... (Gökyay, 2007, s.30).

Kalın kâfir... (Gökyay, 2007, s.**2.35**).

Kalın Oğuz'ın devleti... (Gökyay, 2007, s.42).

Kalın Oğuz imrenesi... (Gökyay, 2007, s.54, 70, 87, 108).

Kalın Oğuz arkası Bayındur Hanuñ güyegüsü Salur Kazan... (Gökyay, 2007, s.59).

Ulaş oğlu erenleruñ, tülü kuşuñ yavrusı, beze miskin umudu, kalmış yigit arkası, kalın Oğuz paşası, Kan Apkazuñ karımı, konur atuñ eyesi, Kara Güne'nüñ kardaşı, Kara Budak emmisi, Han Uruz'uñ babası Salur Kazan Beg... (Gökyay, 2007, s.91).

Kalın Oğuz elleri... (Gökyay, 2007, s.165, 168, 171, 179, 184).

Kalın saz: Sık orman.

Kalıñ sazlar... (Gökyay, 2007, s.149).

Kamu: Kamuğ, kamuk, bütün cemi, cümle, hep, hepsi, herkes, kâffe, tamamı.

Kamu yer... (Gökyay, 2007, s.142).

Kara: Siyah; kötü, fena, alçak, fena, adi, aşağılık, aşağı tabakadan, avam, avam-ı nas; kıyı, sahil, toprak, yeryüzü; ayıp, leke, korkunç, uğursuz, bahtsız, karanlık, kasvetli, yaban, yabancı, başkası, zenci, bahtsızlık, uğursuzluk.

Yelisi kara kazılık at... (Gökyay, 2007, s.31, 101, 122, 126, 128, 132, 135, 157, 159, 171).

Karlı kara dağlar... (Gökyay, 2007, s.57).

Kara ayıb... (Gökyay, 2007, s.26).

Kara aygır... (Gökyay, 2007, s.66, 3.106).

Kara bağrum... (Gökyay, 2007, s.77).

Kara bağı sarsıldı; düm yüregi oynadı, **kara kuyma gözleri** kan yaş doldu (Gökyay, 2007, s.31, 43).

Kara bağır... (Gökyay, 2007, s.76, 101, 138).

Kara başum... (Gökyay, 2007, s.32, 44, 46, 56, 2.61, 72, 76, 77, 87, 91, 92, 94, 95, 96, 101, 113, 131, 132, 139, 142, 158, 159, 2.172).

Kara bıyığın yedi yerde eñsesinde dügen,

Kazan Beguñ kardaşı **Kara Güne** çapar yetdi (Gökyay, 2007, s.107).

Kara buğa derisi... (Gökyay, 2007, s.107, 122, **2.128**)

Kara buğur... (Gökyay, 2007, s.22).

Kara bulut... (Gökyay, 2007, s.42, 106).

Kara dağ... (Gökyay, 2007, s.**2.77**, 66, **2.76**, 86, 100, 107, 115, 125, **2.139**, 164, 167, 177).

Kara dağ yumrusunca malı... (Gökyay, 2007, s.19).

Kara dağlar... (Gökyay, 2007, s.93, 38, 53, 57, 86, 89, 104, 105, 110, 117, 119, 139, 144, 158, 159, 164).

Karşı yatan kara dağum yüksekşi oğul... (Gökyay, 2007, s.99, 102, 104, 184).

Karşı yatan kara dağum yüksekşi kardaş... (Gökyay, 2007, s.148, 167).

Kara deve boynu... (Gökyay, 2007, s.40, 42, 45).

Kara dinlü kâfir... (Gökyay, 2007, s.96, 98, 137).

Kara donlu dervişler... (Gökyay, 2007, s.99).

Kara donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.142, 32, 93, 130, 157, 165, 170, 173).

Kara eşek... (Gökyay, 2007, s.20).

Konuğu gelmeyen kara evler... (Gökyay, 2007, s.20).

Kara evren: Büyük yılan, ejderha, ifrit.

Kara evren... (Gökyay, 2007, s.149).

Kara gözlü kız kardaşum... (Gökyay, 2007, s.103, 39, 53, 73, **2.91**, 102).

Kara hindu... (Gökyay, 2007, s.51).

Kara ilüm... (Gökyay, 2007, s.143).

Kara illü koyun... (Gökyay, 2007, s.143).

Kara inek... (Gökyay, 2007, s.126).

Kara kan... (Gökyay, 2007, s.191, 106, 142).

Kara kaplan... (Gökyay, 2007, s.149).

Kara kara dağ... (Gökyay, 2007, s.165, 128, 149, 159).

Kara kara denüzler... (Gökyay, 2007, s.51).

Kurumsu kırk tutam kara saçlum... (Gökyay, 2007, s.135).

Kara kavurma... (Gökyay, 2007, s.48, 49).

Kara kaygular... (Gökyay, 2007, s.45).

Kara kaz... (Gökyay, 2007, s.97, 179).

Bayundur Hanuñ yigitleri Dirse Hanı karşıladılar, getirüp **kara otağa** kondurdular, **kara keçe** altına döşediler, **kara koyun** yahnısından önüne getürdüler (Gökyay, 2007, s.3.45).

Kara otağ... (Gökyay, 2007, s.78, 25).

Kara kıl... (Gökyay, 2007, s.103).

Kara kılıcın... (Gökyay, 2007, s.113, 106, 177).

Kara köpek... (Gökyay, 2007, s.44).

Kara kaygulu vakıa... (Gökyay, 2007, s.42).

Kara kuyma gözler... (Gökyay, 2007, s.31, 27, 33, 43, 78, 98, 184).

Kara mudlak... (Gökyay, 2007, s.43, 115).

Kara ölüm... (Gökyay, 2007, s.38).

Kara polat... (Gökyay, 2007, s.20, 26, 35, 38, 46, 56, 95, 97, 110, 127, 142, 147, 153, 160, 161, **2.162**, **2.163**, 167, 181,190).

Kara puserık... (Gökyay, 2007, s.178, 42).

Kara saçum... (Gökyay, 2007, s.42, 50, 69, 78, 85, 116).

Kara saçlum... (Gökyay, 2007, s.26, 40, 135).

Kara sağrı sokmanı dolu kan oldu (Gökyay, 2007, s.142).

Kara sakaç... (Gökyay, 2007, s.78).

Ağ sakallu, kara sakallu yiğit... (Gökyay, 2007, s.112).

Kara salkum... (Gökyay, 2007, s.113).

Kara şapkalı tekür... (Gökyay, 2007, s.125).

Muhkem kara şiven... (Gökyay, 2007, s.111, 101).

Kara taş... (Gökyay, 2007, s.53, 107).

Kara tırnak... (Gökyay, 2007, s.100).

Kara ton... (Gökyay, 2007, s.69).

Kara tonlu dervişler... (Gökyay, 2007, s.32).

Kara toñuz... (Gökyay, 2007, s.103).

Kara toñuz etünden... (Gökyay, 2007, s.74).

Kara tuğ... (Gökyay, 2007, s.109).

Kara yer... (Gökyay, 2007, s.39, 49, 59, 65, 91, 101, 131, 137, 155, 194).

Kargu: Kargı, bambu, kalın kemiş, yuğun kemiş, kemişin sağlam bir cinsidir ki ondan kargı yaparlar, ucu demirli hafif gönder, kısa mızrak, küçük mızrak, harbi, uzun mızrak, süngü.

Kargu cıda... (Gökyay, 2007, s.99, 147).

Kargu dillü... (Gökyay, 2007, s.97).

Karnu yaruk:

Karnı yaruk balık... (Gökyay, 2007, s.142).

Kerpiç: Kırpiç, kerpüç, saman karıştırılarak ve kalıp gibi kesilerek güneşte kurutulan killi toprak, güneşte kurutulmuş tuğla, çiğ tuğla.

Yarım kerpiç yasdıklı, yonma ağaç Tañrılı, köpegüm kâfir...(Gökyay, 2007, s.180).

Keten: Bildiğimiz otun sapları kuruduktan sonra suda hafifçe çürütülerek elde edilen liflerden yapılan, iplik; bu iplikle dokunmuş bez, dokunmuş bez, dokunup kumaş haline getirilmiş kenevir.

Altunlu ince keten bez... Gökyay, 2007, s.125).

Kıl: Vücudun sert tüyleri, uzun at kılı, at kılından yapılan ip.

Kıl kişlüm aygır malı... (Gökyay, 2007, s.80)

Kıl kepenek... (Gökyay, 2007, s.103, 105)

Kıl sicim... (Gökyay, 2007, s.2.35, 103).

Kıl urgan... (Gökyay, 2007, s.97, 105).

Kırk:

Kırk yiğit... (Gökyay, 2007, s.25, 3.29, 30, 3.35, 2.37, 2.40, 41, 46, 2.52, 60, 69, 2.73, 89, 95, 2.97, 102, 111, 121, 124, 2.125, 126, 190).

Ol kırk namerdler... (Gökyay, 2007, s.29, 2.30, 31, 32, 34, 3.35, 5.37).

Kırk ince kız... (Gökyay, 2007, s.31, 2.32, 34).

Kırk gün... (Gökyay, 2007, s.34).

Kırk yoldaş... (Gökyay, 2007, s.36, 97).

Kırk ince bellü kız... (Gökyay, 2007, s.2.40, 41, 45, 48, 50, 2.52, 106).

Kırk kız... (Gökyay, 2007, s.47).

Kırk yer... (Gökyay, 2007, s.48, 89, 2.130).

Kırk beg kızı... (Gökyay, 2007, s.48, 49,).

Kırk cübbe... (Gökyay, 2007, s.47)

Kırk baş kul, kırk kırnak.... (Gökyay, 2007, s.56).

Kırk gün... (Gökyay, 2007, s.69).

Kırk yoldaş... (Gökyay, 2007, s.74).

Kırk nefer kâfir... (Gökyay, 2007, s.74).

Kırk oynaşlı Boğazca Fatmacık...(Gökyay, 2007, s.83).

Kırk gün kırk gece toy düğün... (Gökyay, 2007, s.89).

Kırk ala gözlü yiğidin... (Gökyay, 2007, s.93, 96).

Kırk otak... (Gökyay, 2007, s.109).

Kırk evli kul kırk cariye... (Gökyay, 2007, s.109).

Kırk eşüm, kırk yoldaşum... (Gökyay, 2007, s.124, 125, 130).

Kurumsu kırk tutam kara saçlum... (Gökyay, 2007, s.135).

Kırk erce... (Gökyay, 2007, s.164).

Kırk biñ er... (Gökyay, 2007, s.177).

Kırk bir yer... (Gökyay, 2007, s.2.48).

Kırk bir beg... (Gökyay, 2007, s.49).

Kırk elli yiğit... (Gökyay, 2007, s.192).

Kırmızı: Kızıl boya, bir küçük böcek usaresidir ki onunla kızıl boyarlar, lügat-ı rûmiden muarrebdir; bir tür boya adıdır ki bilâd-ı Ermeniyeye'ye mahsustur, hakikati oralarda bulunur ki nevi küçük kurtçağızınusaresidir, bazılarına göre mercimek kadar ve pek kızıl danelerdirki şehir-i Âzâr-ı Rûmî'de bir nevi pelit ağacına konar, devşirilmesinde gaflet ve ihmal olunursa kanatlanıp uçarlar, kırmızı dedikleri boya o danelerin içlerinde olur, onunla hayvani olan yün ve ipek gibi nesneleri boyarlar, pamuk boyanmaz. Mütercim der ki: Müfredat-ı tıbbiyede böyle yazılmıştır ki kırmızı dedikleridir ki halk ona kırkız derler, maruftur, boyacılar kullanır, ağaçların yaprakları üzerinde, özellikle çidar dedikleri hind ağacı üzerinde olur, gayet kırmızı ve nohut kadar, yuvarlak, pis kokulu bir böcektir ve kırmızı Rumcadır. Ve bir nevi habbeye de kırmızı denir ki Türkçe'de kırmızı tohumu derler. Birincisi ile ipek boyanır, bir ölçüsü on iki ölçü ipeği boyar; bununla da boyarlar, lakin birincisine uymaz ve bilâd-ı Ermeniyeye'ye mahsus değildir, bizim semtlerde de olur, ısı suda haşlayıp öldürürler, onun için sofular ondan ve boyasından uzak dururlar. Kırmızı bu böcekten çıkarılan boyanın adıdır.

Bir kırmızı otağ... (Gökyay, 2007, s.63).

Bir kırmızı kaftan... (Gökyay, 2007, s.68, 84).

Kiçi: Kiçik, küçük, küçük, hakir, ufak.

Kiçi kız karındaşı... (Gökyay, 2007, s.75).

Konur: Kara ile sarı karışık, her rengin matı, kirli kahverengi, kumral, krem rengi, yanık kırmızı, çamur gibi, ahdar, kül rengi, kir rengi, sarı kahve rengi, koyu renkli, siyah kül rengi, kahverengi ya da demir kırığı, yanık al, yağızimsı al.

Erenlerün arslanı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudu, Amıt suyunuñ aslanı, Karacuşuñ kaplanı, konur atıñ iyesi, Han Uruz'ın ağası, Bayundur Hanuñ güyegüsü, kalın Oğuz'ın devleti, kalmış yigit arhası Salur Han Kazan... (Gökyay, 2007, s.39).

Koñur atın... (Gökyay, 2007, s.39, 3.43, 46, 2.93, 95, 98, 102, 103, 104, 106, 107, 193).

Koñur atlu Kazan... (Gökyay, 2007, s.39, 102).

Koñur atıñ eyesi... (Gökyay, 2007, s.81, 91).

Koşa: Bir mecliste iki dolu kadehe derler ki çift manasındadır, beraber bulunan, birlikte, çift, yan yana bulunan iki şey, ikili, çift olmuş, eş ikiz.

İki koşa kardaş... (Gökyay, 2007, s.74).

İki koşa yay... (Gökyay, 2007, s.122)

Koşa badem sığmayan dar ağızlum... (Gökyay, 2007, s.26, 135).

Koşa buredan... (Gökyay, 2007, s.139).

Kuru: Yaş karşıtı, kuru.

Bir kuru çayun... (Gökyay, 2007, s.111).

Kuru kuru çaylar...(Gökyay, 2007, s.32, 99).

Küpür küpür: Gümbür gümbür.

Küpür küpür davul... (Gökyay, 2007, s.182).

Küvlek: Külek, küflek, güylek, ağaçtan yapılan yarım fıçı biçiminde su kovası, yağ koymaya mahsus ağaçtan yapılan kutu; küvelek, sütün sağıldığı kova, külek, süt içilen kap; küleg, kulplu bir kap, kulplu testi, güvlek, kova, tahtadan yapılmış su kabı, gövlek, güğlek, süt sağmak, tahta saplı bakraç, gerdel, süt içilen kap; tahtadan yapılmış bal, pilav, yoğurt, zerde kabı; içi boş kabaktır ki karılar pamuk ve iplik korlar.

Bir küvlek yoğurt... (Gökyay, 2007, s.22).

Mahbup: Güzel, sevimli, yakışıklı.

Dokuz kara gözlü hob suretlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl dügmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları... (Gökyay, 2007, s.39).

Mahbub kızları... (Gökyay, 2007, s.55).

Bir azim görklü mahbub kızı... (Gökyay, 2007, s.122).

Bir mahbub ala gözlü genç yiğit... (Gökyay, 2007, s.171).

Melun: Kovulmuş, lanete uğramış, sürülmüş, ırak olmuş, herkesin lanetleyip nefret ettiği, kargıyup sövdüğü kişi.

Melun kâfir... (Gökyay, 2007, s.48, 41).

Merdan: kişiler, mertler, yiğitler.

Şah-ı merdan Ali... (Gökyay, 2007, s.21, 51).

Miskin: Asla bir nesneye malik olmayan fakir, kahırlı, kahra uğramış, zayıf; halsiz, hasta, fakir, zavallı.

Kardaşsuz miskin yiğit... (Gökyay, 2007, s.168).

Muhannas: Maruftur ki zen- haslet namert yâdkâra denür; hunsa gibi korkak, muhanat.

Muḥannes gözüm... (Gökyay, 2007, s.178).

Muhkem: Berk, güçlü, kuvvetli, sağlam, sarp, sıkı.

Katı muhkem yay... (Gökyay, 2007, s.137).

Muhkem urganıla... (Gökyay, 2007, s.175).

Muhkem kara şiven... (Gökyay, 2007, s.111).

Murassa: Süslü, süslenmiş, kıymetli taşlarla donatılmış.

Üç yüz murassa donlu yiğit... (Gökyay, 2007, s.93).

Ol: Uzak bir zamana ve yere işaret eder.

- Ol kişi...** (Gökyay, 2007, s.19, 189).
- Ol Kuran...** (Gökyay, 2007, s.22).
- Ol ucundan bu ucuna bu ucundan ol ucuna...** (Gökyay, 2007, s.23).
- Ol Nuh Peygamber'ün eşegi...** (Gökyay, 2007, s.23).
- Ol buğa...** (Gökyay, 2007, s.27).
- Ol dama...** (Gökyay, 2007, s.28).
- Ol zaman...** (Gökyay, 2007, s.28, 59, 60, 96, 130).
- Ol kırk yiğit...** (Gökyay, 2007, s.30).
- Ol kırk namert...** (Gökyay, 2007, s.30, 32, 34, **3.35**).
- Ol taraf...** (Gökyay, 2007, s.32).
- Ol gövde...** (Gökyay, 2007, s.33).
- Ol namert...** (Gökyay, 2007, s.35).
- Ol yiğit...** (Gökyay, 2007, s.36, 54, **2.62**, 108, **3.111**, 125, 166, **2.167**, 182).
- Ol öğdüğüm yüce Tañrı...** (Gökyay, 2007, s.38).
- Ol koyun...** (Gökyay, 2007, s.40).
- Ol gece...** (Gökyay, 2007, s.42, 139).
- Ol ağaç...** (Gökyay, 2007, s.47, 75).
- Ol gün...** (Gökyay, 2007, s.55-56, **3.56**, 71, 73, **5.97**, **2.109**, 174, 175).
- Ol kâfirler...** (Gökyay, 2007, s.61, 95, 106, 137, **2.141**, 142).
- Ol kız...** (Gökyay, 2007, s.64, 73, **3.122**, 129).
- Ol şahbaz atının beli...** (Gökyay, 2007, s.65).
- Ol iki at...** (Gökyay, 2007, s.65).
- Ol Delü Karçar...** (Gökyay, 2007, s.65, 67).
- Ol yahşı...** (Gökyay, 2007, s.70).

Ol begler... (Gökyay, 2007, s.72).

Ol ögdüğüm beg erenler... (Gökyay, 2007, s.89).

Ol oğul...(Gökyay, 2007, s.96, 138).

Ol yer... (Gökyay, 2007, s.102).

Ol vakıt... (Gökyay, 2007, s.103, 168, 188, 67).

Ol oba... (Gökyay, 2007, s.111).

Ol deli kavat... (Gökyay, 2007, s.111).

Ol dağlarımızda bağlarımız/ ol bağların kara salkımları üzümü olur/ **ol üzümü** sıkırlar, al şarabı olur/ **ol şarabdan** içen esrük olur (Gökyay, 2007, s.113).

Ol muhanat... (Gökyay, 2007, s.118).

Ol üç canavar...(Gökyay, 2007, s.3.122, 130).

Ol tekür... (Gökyay, 2007, s.137).

Ol altmış batman gürz... (Gökyay, 2007, s.137, 141).

Ol er...(Gökyay, 2007, s.139-140, 176).

Ol melün... (Gökyay, 2007, s.141).

Ol bıñar... (Gökyay, 2007, s.145).

Ol dem... (Gökyay, 2007, s.146).

Ol hatun kişi... (Gökyay, 2007, s.148).

Ol kocalar...(Gökyay, 2007, s.151).

Ol kinsuz... (Gökyay, 2007, s.151).

Ol kılıç... (Gökyay, 2007, s.2.151).

Ol ağam... (Gökyay, 2007, s.169).

Ol kardaşı... (Gökyay, 2007, s.169).

Ol koru... (Gökyay, 2007, s.169).

Ol tutsak yiğit... (Gökyay, 2007, s.170).

Ol delü yiğit... (Gökyay, 2007, s.170).

Ol Tatarı... (Gökyay, 2007, s.176).

Ol kala... (Gökyay, 2007, s.178).

Ol ana... (Gökyay, 2007, s.180).

Ol erenlerün arslanı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudu, Amıt suyunuñ aslanı, Karacuşuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Һan Uruz’uñ ağası, Bayındur Һan’uñ güyegüsü, kalın Oğuz’uñ devleti, kalmış yigit arhası Salur Kazan... (Gökyay, 2007, s.39).

Ol mahal... (Gökyay, 2007, s.131, 147).

Ol vakitten berü... (Gökyay, 2007, s.138).

On: On (sayı).

On ay... (Gökyay, 2007, s.48, 116).

On yaşına girdi. On yaşından, on beş yaşına girdi (Gökyay, 2007, s.60, 168).

On yelek... (Gökyay, 2007, s.66).

On gün... (Gökyay, 2007, s.130).

On altı yigit... (Gökyay, 2007, s.181).

On altı yıldur...(Gökyay, 2007, s.60, 73, 75, 138).

On altı yıl... (Gökyay, 2007, s.70, 137)

On altı yılañ hasreti... (Gökyay, 2007, s.72, 86).

On altı yaşı... (Gökyay, 2007, s.92).

On altı biñ üzengülü, keçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir... (Gökyay, 2007, s.93).

On altı biñ kara donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.93).

On biñ koyun... Gökyay, 2007, s.40).

On beş yaş... Gökyay, 2007, s.27, 60, 138).

On beş biñ kâfir... (Gökyay, 2007, s.109).

Ayuñ on dördüne beñzer, bir mahbub ala gözlü genç yigit... (Gökyay, 2007, s.171).

On iki ince süñücük... (Gökyay, 2007, s.33).

On iki batman taş... (Gökyay, 2007, s.51).

On iki biñ kâfir... (Gökyay, 2007, s.56).

Otuz: Otuz (sayı).

Otuz biñ er... (Gökyay, 2007, s.177).

Otuz dokuz yigit... (Gökyay, 2007, s.69).

Otuz dokuz yoldaş... (Gökyay, 2007, s.74, 80).

Otuz dokuz yigit... (Gökyay, 2007, s.2.74, 88, 89).

Otuz dokuz kız talilü... (Gökyay, 2007, s.89).

Otuz iki kâfir beginüñ oğlunuñ başı burc bedeninde kesilüp asılmışıdı (Gökyay, 2007, s.122).

Otuz iki baş... (Gökyay, 2007, s.122).

Otuz iki diş... (Gökyay, 2007, s.158).

Otuz üç akça... (Gökyay, 2007, s.111).

Otuz yedi kala begin... (Gökyay, 2007, s.55).

Öteki: Daha uzakta bulunan, karşı tarafta, uzakta, diğeri, evvelki.

Öteki gün... (Gökyay, 2007, s.45).

Öteki kara dağ... (Gökyay, 2007, s.139).

Pir: İhtiyar, yaşlı.

Ağ sakallu pir kocalar... (Gökyay, 2007, s.122).

Pusarık: Bulanık hava, bulutlu hava, kapanık hava, duman, uzaktan su gibi görünen sis, su gibi görünen duman.

Düm kara pusarik ordu... (Gökyay, 2007, s.42).

Sağ begler: Hanın sağında oturan begler; Türkler yüzleri güneye dönük otururlardı, beyler hanın sağında ve solunda yer alırlardı, solunda oturanlar daha itibarlı olanlardı.

Sağda oturan sağ begler... (Gökyay, 2007, s.81).

Salkum: Salkım, askı, hevenk; salkın, soğuk yele derler ki ısı günlerde ese, amma bazı nushada saykın vaki olmuş, çemen üzerine dokunup geçüp temevvüç ettüren yele derler; kuvvetli rüzgâr büyük bir sıcakta bir esinti, serin, soğuk, soğukluk, ratıp, serin gün, serin rüzgâr, hafif esinti; hafif rüzgârlı, sıcak günlerde esen serin rüzgâr.

Kara salkumları üzümü... (Gökyay, 2007, s.113).

Salkum salkum: Serin serin.

Salkum salkum tañ yelleri... (Gökyay, 2007, s.25, 30).

Sarı:

Sarı gön... (Gökyay, 2007, s.127).

Sarı çoban... (Gökyay, 2007, s.145).

Sarı yılan... (Gökyay, 2007, s.99).

Sarı donlu Selcan Hatun... (Gökyay, 2007, s.124, 126, 127, 129, 130).

Sarı donlu kız... (Gökyay, 2007, s.126, **2.127, 2.129**).

Saru yılan... (Gökyay, 2007, s.32).

Saru Kulmaş Kazan Begüñ... (Gökyay, 2007, s.40).

Saru donlu Selcan Hatun... (Gökyay, 2007, s.129).

Sası dinlü: Dini bozuk, kokmuş dinli, çürük dinli.

Sası dinlü Gürcistan ağzı... (Gökyay, 2007, s.39).

Yedi biñ kaftanınıñ ardı yırtıñlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din duşmanı alaca atlu karaca kâfir... (Gökyay, 2007, s.40).

Sası dinlü kâfirler... (Gökyay, 2007, s.49, 74, 95, 116).

Say cıdalı: Düz, düzgün, cilalı.

Say cıdalı yigit... (Gökyay, 2007, s.165).

Seksen:

Seksen yer... (Gökyay, 2007, s.39).

Seksen ok... (Gökyay, 2007, s.46).

Seksen biñ er... (Gökyay, 2007, s.177).

Sığın: Geyik cinsinden bir hayvan; sığun, maral geyiği, geyiğin büyük türü, beneklüsü; dağ sığırı, sugun, bir tür dağ öküzü, büyük deştigeyik, geyikten büyük bir nevi yabani sığır, çöl ahusu; yabani geyik ve sığır, maral, suğun, geyik.

Sığın geyik... (Gökyay, 2007, s.39, 43, 63, 86, 93, 135, 165).

Sınık: Kırık.

Elindeki süñüsü sınık oğlan... (Gökyay, 2007, s.161).

Sırtı yoluk: Sirtında tüy kalmamış, sırtı tüysüz.

Sırtı yoluk boz kurt... (Gökyay, 2007, s.44).

Sivri: Keskin uçlu, sivri.

Altmış tutam sivri cıdasın koltuk... (Gökyay, 2007, s.141).

Som: Dolu, tamam, içi dolu, içi boş olmayan, kof olmayan, bütün, salt, yekpare, külçe.

Som altunlu menüm oğum... (Gökyay, 2007, s.140).

Sovuk: Soğuk.

Sovuk sovuk bıñarlarum... (Gökyay, 2007, s.115).

Sovuk sovuk sular... (Gökyay, 2007, s.130, **2.76**, 87, **2.117**, 130).

Şah: Asil, hudavend ve sahip; padişahlar, öteki halktan kimselere göre asil ve hudavend olmakla şah denmiştir; hükümdar, iç ve dış görünüş bakımından kendi gibilerden büyükve güzel olan nesneye, mesela iri ve büyük doğan şahbaz denir.

Şah yigidüm... (Gökyay, 2007, s.117, 69).

Şer haber: Hayr'ın karşıtı, yaramazlık, kötülük.

Şer haber... (Gökyay, 2007, s.169).

Şir: Aslan.

Şir Şemseddin... (Gökyay, 2007, s.2.79, 39, 54).

Şir-i Merdan Hazreti Ali'nün eli... (Burada geçen Şir-i merdan bir istinsah yanlışı olmalı, doğrusu Şir-i Yezdan "Allah'ın Arslanı" olmalıdır. O. Ş. Gökyay), (Gökyay, 2007, s.195).

Şol: Şu.

Şol yigit... (Gökyay, 2007, s.35).

Şol koyunlar... (Gökyay, 2007, s.40).

Şol parmağıumdaki yüzük... (Gökyay, 2007, s.150).

Meydandaki şol oğlanı... (Gökyay, 2007, s.161).

Şol kul... (Gökyay, 2007, s.164).

Tavla tavla: Dizi dizi, sıra sıra.

Tavla tavla şahbaz atlar... (Gökyay, 2007, s.40, 46, 2.52, 2.76, 115, 2.117).

Tavla tavla bağlananda atum... (Gökyay, 2007, s.51).

Tavla tavla atları... (Gökyay, 2007, s.67).

Taze: Genç, körpe, taze, yeni yetişme.

Taze yigiticik... (Gökyay, 2007, s.141).

Turfanda: Görülmedik, körpe, taze, yeni, yeni çıkmış, ilk yemiş, ilk sebze, ilk ya da erken çıkmış.

Bir turfanda kuzu... (Gökyay, 2007, s.149).

Tülü: Tüylü.

Tülü kuşuñ yavrusı... (Gökyay, 2007, s.138, 39, 81, 91).

Ulu: Uluğ ve uluk, büyük, hatırı sayılır, yaşlı, mevki sahibi, yeke.

Ulu hayf... (Gökyay, 2007, s.40).

Ulu kız karındaşları... (Gökyay, 2007, s.78).

Ulu kız kardaşı... (Gökyay, 2007, s.78).

Ulu hanlar... (Gökyay, 2007, s.83).

Menüm ulu dergâhum... (Gökyay, 2007, s.111).

Kadir ulu Tañrı... (Gökyay, 2007, s.129)

Urduğun ulutmayan ulu Tañrı... (Gökyay, 2007, s.111)

Ulu kardaşuñ adı... (Gökyay, 2007, s.145, **2.172**, 173).

Ulu oğlum, ulu kardaşum... (Gökyay, 2007, s.157).

Ulu oğlunuñ adı... (Gökyay, 2007, s.165).

Ağır ulu divan... Gökyay, 2007, s.105).

Ulu düğün... (Gökyay, 2007, s.71).

Ulu gerdek.. (Gökyay, 2007, s.101).

Ulu kiçi... (Gökyay, 2007, s.128, 166).

Ulu toy... (Gökyay, 2007, s.**2.27**).

Ulu yollar... (Gökyay, 2007, s.118).

Üç: Üç (sayı).

Gerçeklerüñ **üç otuz on yaşını** doldursa yeg/ **Üç otuz on yaşınıuz** dolsun (Gökyay, 2007, s.20-21).

Meger sultanum, gine yaz oldu, buğayı saraydan çıkardılar. **Üç kişi** sağ yanından, **üç kişi** sol yanından demür zincirile buğayı tutmuşlarıdı (Gökyay, 2007, s.27).

Ol üç oğlan... (Gökyay, 2007, s.28).

Üç kat... (Gökyay, 2007, s.33).

Üç kerre... (Gökyay, 2007, s.34, 66, 106, 107, 126, 139).

Üç yer... (Gökyay, 2007, s.40, 46).

Üç günlük yol... (Gökyay, 2007, s.43).

Çobanuñ **üç yaşar dana derisinden** sapanınuñ ayasıydı, **üç keçi tüyünden sapanınuñ kollarıydı**, bir keçi tüyünden çatlağucuydı. Her atanda on iki batman taş atarardı. Atduğı taş yere düşmezidi. Yere dağı düşse toz gibi savrulurıdı, ocak gibi obrulurıdı; **üç yıladak taşuñ** düşdüğü yerüñ otu bitmezidi (Gökyay, 2007, s.51).

Üç kez... (Gökyay, 2007, s.54).

İki ayda varamazısam **üç ay** baksun/ **Üç ayda** varmazısam öldüğümü ol vakıt bilsün (Gökyay, 2007, s.103).

Ol kızuñ **üç canavar kalıñlığı kaftanlığı** varıdı. Babası her kim **ol üç canavarı** bassa, yeñse, öldürse kızumu aña verürem deyü vade eylemişidi (Gökyay, 2007, s.122, 130, **3.122**, 124, 130).

Yağşı at, yağşı kaftan, vafır hırçlık verdi **üç gün** tamam ağırladı. **Üç gün** dağı Begili av şıkar etiyile konuklayalum, begler, dedi (Gökyay, 2007, s.155, 158, 169).

Aydur: Kız sen maña bir yıl baktır; bir yılda gelmezisem iki yıl baktır; ikiyılta gelmezisem **üç yıl** baktır (Gökyay, 2007, s.168).

Üç dört yıl... (Gökyay, 2007, s.168)

Üç Ok... (Gökyay, 2007, s.187, 188, 193).

Üç yeleklü kayın oklar... (Gökyay, 2007, s.56).

Üç yüz yigit... (Gökyay, 2007, s.39, 109, **2.160**, 163).

Üç yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.46, **2.170**).

Üç yüz murassa donlu yigit... (Gökyay, 2007, s.93).

Üç yüz say cıdalı yigit... (Gökyay, 2007, s.165).

Üç yüz altmış altı alp... (Gökyay, 2007, s.155, 167).

Üç yüz altmış altı alp erenler... (Gökyay, 2007, s.188).

Vafir: Bol, çok, pek çok, birçok.

Vafir hırçlık... (Gökyay, 2007, s.155).

Yad: Yad ve yat, el, ecnebi, garip, yabancı; ters; uğursuz, muzır.

Yad kâfir... (Gökyay, 2007, s.155).

Yad oğul... (Gökyay, 2007, s.19).

Yahşi: Yakşı, yahşi, güzel, iyi, hoş, mükemmel, uygun, münasip, muvafık.

Yahşi armağanlar... (Gökyay, 2007, s.2.60).

Erdemli bir güzel yahşi kılıç yigit... (Gökyay, 2007, s.60).

Oğuz'ın bir yahşi yigit... (Gökyay, 2007, s.60, 61, 63, 3.111, 113,).

Bir yahşi bıñar... (Gökyay, 2007, s.75).

Döne döne bir zaman yahşi savaş eyledi (Gökyay, 2007, s.106).

Ol obada **bir yahşi ħob yigit** sayru düşmişidi (Gökyay, 2007, s.111).

Gel **yahşi at bin, yahşi yigitlerle** eş yort, dedi (Gökyay, 2007, s.145).

Yahşi at, yahşi kaftan, vafir ħarçlık verdi (Gökyay, 2007, s.155).

Yahşi at... (Gökyay, 2007, s.156).

Bahadur, delü, yahşi yigit... (Gökyay, 2007, s.165).

Yahşi kaftan... (Gökyay, 2007, s.190).

Yalabıdak: Yalabıcık, yalpadak, çabucak, birdenbire, derhal, şıppadak, şımşek çakar gibi.

Yalabıdak göz... (Gökyay, 2007, s.34-35).

Yalan: Doğrunun karşıtı, yalan, düzme.

Yalan dünya... (Gökyay, 2007, s.137, 110, 147).

Yalan söz... (Gökyay, 2007, s.20).

Yaralu: Yaralanmış olan, yaralı.

Bir yaralu geyik... (Gökyay, 2007, s.157).

Yaraklu: Silahlanmış, silahlı, zırhlanmış, mücehhez.

Yaraklu altmış adam... (Gökyay, 2007, s.2.170).

Yaramaz: Kötü, fena, zararlı, uygunsuz, berbat, yakışıkısz.

Şu asıl yaramaz bid'at işler... (Gökyay, 2007, s.29).

Yarar: Yakışan, yaraşan; kahraman, cesur, yiğit.

İşe yarar adam... (Gökyay, 2007, s.137).

Yarım: Nısıf, buçuk, yan, orta.

Yedi biñ kaftanınıñ ardı yırtıhlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmanı alaca atlu karaca kâfir... (Gökyay, 2007, s.40).

Yarım kerpiç yasdıklı, yonma ağaç Tañrılı...(Gökyay, 2007, s.180).

Yedi:

Yedi dere... (Gökyay, 2007, s.21).

Yedi yer... (Gökyay, 2007, s.53, 107, 128, 151).

Yedi kızuñ umudu... (Gökyay, 2007, s.54).

Yedi yüz kâfir...(Gökyay, 2007, s.69).

Yedi kız kardaşı... (Gökyay, 2007, s.69, 72).

Yedi kâfir begi... (Gökyay, 2007, s.88).

Yedi kız karındaşını yedi yiğide... (Gökyay, 2007, s.89).

Yedi günlük... (Gökyay, 2007, s.93).

Yedi gün... (Gökyay, 2007, s.101, 175).

Yedi ağaç... (Gökyay, 2007, s.124).

Yedi urgun... (Gökyay, 2007, s.140).

Yedi kişi... (Gökyay, 2007, s.140).

Elhasıl Oğuz **yedi kerre** ürkdü, Depegöz önüne alup **yedi kerre** yerine getürdü (Gökyay, 2007, s.147).

Yedi yaş... (Gökyay, 2007, s.176).

Yedi gün... (Gökyay, 2007, s.192).

Yedi başlu ejderha... (Gökyay, 2007, s.178).

Yedi gün yedi gece... (Gökyay, 2007, s.56, 109, 124, 130, 185).

Yedi katla... (Gökyay, 2007, s.140).

Yekke: Yeğе, başıboş gezmeye alışmış yarı vahşi hayvan; yeğе, yiğе, hırsız, ziyankâr, yeke, iri, cüsseli, büyük, yike, kötü kızgın at (Gökyay, 2007, s.140).

Yekke dana... (Gökyay, 2007, s.23).

Yeni:

Yeñi bayır... (Gökyay, 2007, s.140).

Yerlü: Yarlu, tanınmış, malûm, bilinen, daimş, köklü.

Yerlü kara dağlar... (Gökyay, 2007, s.38, 89, 110, 119, 144, 164).

Yeşil: Yeşil renkli.

Yeşil donlu, boz atlu Hızır-İlyas... (Gökyay, 2007, s.33).

Yetmen: Kemale gelmiş, olgun, yetişmiş, kifayetli, erdemli.

Bir yetmen iyal... (Gökyay, 2007, s.27).

Bir yetmen oğul... (Gökyay, 2007, s.26).

Yetmiş iki:

Yetmiş iki puthanam... (Gökyay, 2007, s.164).

Yigirmi:

Yigirmi beş begin... (Gökyay, 2007, s.175).

Yigirmi biñ er... (Gökyay, 2007, s.177).

Yigirmi dört boyun... (Gökyay, 2007, s.109).

Yimirgi dört sancak begi... (Gökyay, 2007, s.138).

Yoluk: Tüyleri koparılmış, yülük gibi tüysüz, yolunmuş.

Sırtı yoluk boz kurt... (Gökyay, 2007, s.44)

Yorgun: Dermanndan kesilmiş, yorulmuş, yorgun.

Yorgun atuña... (Gökyay, 2007, s.101).

Yüce: Yüksek, ulu, ulvi, Bülent.

Gönlün yüce tutan er... (Gökyay, 2007, s.19).

Ol öğdügüm yüce Tañrı... (Gökyay, 2007, s.22, 38).

Alçakdan yüce yerler... (Gökyay, 2007, s.32).

Beyrek **bir yüce çardakda** otururıdı, ittifak bezirgânları gördü, bildi (Gökyay, 2007, s.71).

Yerden yüce dağlar başına yoldaşların alup çıkdı (Gökyay, 2007, s.96).

Yücelerden yücesin/ yüce Tañrı...(Gökyay, 2007, s.141, 163).

Bir yüce dağ... (Gökyay, 2007, s.146).

Bir yüce yer... (Gökyay, 2007, s.157).

Yüce dağ... (Gökyay, 2007, s.178).

Yüksek: Alçağın karşıtı, ulvi, balâ, yüce.

Bir yüksek yer... (Gökyay, 2007, s.130, 132, 134).

Yüksek yüksek kara dağ... (Gökyay, 2007, s.177).

Yüksek yüksek kara dağlar... (Gökyay, 2007, s.117).

Yün: Kıl, koyunların yazın süren sert kılları, koyunun kıvrıcık kılı, yün. Ayrıca bkz. Ağca yünlü.

Ağca yünlü tümen koyun... (Gökyay, 2007, s.179).

Yüz: Yüz (sayı).

Hak Taâlâya Deli Dumrul'un atasının anasının canın al, ol iki helale **yüz kırk yıl** ömür verdüm, dedi. Azrail dahı babasının anasının defî canın aldı. Deli Dumrul **yüz kırk yıl** dahı yoldaşıyla yaş yaşadı (Gökyay, 2007, s.118).

Yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.125, 161, **2.170**).

Yüz adam... (Gökyay, 2007, s.161).

Yüz bin er... (Gökyay, 2007, s.177)

Yüz pare... (Gökyay, 2007, s.191).

Yüzü dönmez kılıç: Güçlü kılıç, öz kılıç, körelmeyen kılıç.

Yüzü dönmez kılıç... (Gökyay, 2007, s.177).

Yüzü nikaplu: Yüzü peçeli, yüzü örtülü.

Yüzü nikaplu yahşı yigit... (Gökyay, 2007, s.63).

Zalim: Zulmedici, yavuz, insafsız.

Zahm ana... (Gökyay, 2007, s.167).

3.3.2. Türemiş Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

3.3.2.1. İsimden İsim Yapım Ekinin Oluşturduğu Sıfat- Ad Birlikteliğine

Dayalı Eşdizimler

Ağca: Temiz, ak; akça pakça sözündeki akça

Ağca yüz... (Gökyay, 2007, s.105, 116, 103, 130, 148, 152, 156, 159, 164, 166, 169, 184, 3.192,).

Ağca burçlu hisarlar...(Gökyay, 2007, s.116).

Ağca koyunum... (Gökyay, 2007, s.117, 192).

Ağca tozlu... (Gökyay, 2007, s.127, **2.162**).

Ağca yünlü... (Gökyay, 2007, s.179).

Aklı karalı: Alaca, iki renk; gece ile sabah arası.

Aklı karalı seçilen çağda... (Gökyay, 2007, s.25, 30).

Akçalı: Aylıklı, ücretli.

Beş akçalı ulufeciler... (Gökyay, 2007, s.140).

Akılsuz: Akılsız.

Dini yok akılsuz kâfir... (Gökyay, 2007, s.53).

Akındılı: Akıntılı, yüğrük.

Akındılı görklü sular... (Gökyay, 2007, s.105, 125, 128, 148, 156, 157, 167, 171, 191).

Akındılı

Akındılı görklü suyunu... (Gökyay, 2007, s.66).

Ala: Karışık renkli, benekli, rengarenk, yarı kırmızı, çizgili.

Ala çadur... (Gökyay, 2007, s.27).

Arkuru yatan ala dağ... (Gökyay, 2007, s.2.29, 32).

Ağ yüzlü, ala gözlü gelinler... (Gökyay, 2007, s.36, 37, 101).

Ala kalı ipek... (Gökyay, 2007, s.39).

Ala ala gönderler... (Gökyay, 2007, s.56).

Ala Dağa ala leşker... (Gökyay, 2007, s.63, 39).

Ala gözlü kız... (Gökyay, 2007, s.63, 133, 179).

Kırk ala gözlü yigit... (Gökyay, 2007, s.93, 96, 102, 128, **2.156**, 157, 158).

Ala kalkan bağ... (Gökyay, 2007, s.97).

Ala yigit... (Gökyay, 2007, s.107).

Ala kalı... (Gökyay, 2007, s.124, 125).

Ala köpek... (Gökyay, 2007, s.127).

Kızıl ala gerdek... (Gökyay, 2007, s.130).

Ala tanıla... (Gökyay, 2007, s.132).

Ala dağ... (Gökyay, 2007, s.135, **2.157**, 159, 160, 166, 191).

Ala geyik... (Gökyay, 2007, s.135).

Ala görklü çemen... (Gökyay, 2007, s.135).

Ala gözü... (Gökyay, 2007, s.139, 168, 171).

Ala gözlü beg yiğitler... (Gökyay, 2007, s.140, **2.152**).

Ala gözlü görklü helalüm... (Gökyay, 2007, s.**2.143**).

Ala gözlü beg... (Gökyay, 2007, s.156, 157, 190).

Ala gözlü bebek... (Gökyay, 2007, s.156).

Ala gözlü üç yüz yigit... (Gökyay, 2007, s.160).

Ala gözlü oğlu... (Gökyay, 2007, s.164, 169).

Ala gözlü genç yigit... (Gökyay, 2007, s.171).

Ala bargâh... (Gökyay, 2007, s.174, 188, 190).

Ala ev... (Gökyay, 2007, s.22).

Ala evren... (Gökyay, 2007, s.94, 97).

Ala gönder... (Gökyay, 2007, s.38, 54, 57, 107, 110, 193).

Ala kan... (Gökyay, 2007, s.89, 143).

Ala kaz... (Gökyay, 2007, s.171).

Ala kollu sapan... (Gökyay, 2007, s.40, 42).

Ala kuyma görklü göz...(Gökyay, 2007, s.131).

Ala ördek... (Gökyay, 2007, s.179).

Ala sayvan...(Gökyay, 2007, s.25, 59, 60, 61, 91, 137, 155).

Ala yılan... (Gökyay, 2007, s.118, 123).

Ala yorga... (Gökyay, 2007, s.134).

Alaca: Renk renk, elvan elvan, rengâren, karışık renkli, nakışlı.

Alaca atlu karaca kâfir... (Gökyay, 2007, s.40, 41, 43, **2.45**).

Ap alaca kalkan... (Gökyay, 2007, s.46).

Ap alaca gerdek... (Gökyay, 2007, s.69, 73, 108,).

Ap alaca ordu... (Gökyay, 2007, s.71).

Kan alaca ordu... (Gökyay, 2007, s.159).

Alar: Alarmak, renk renk olmak, kızarmak.

Alar sabah: Tan vakti, seher vakti, şafak sökerken, ufuklar kızardığı zaman.

Alar sabah... (Gökyay, 2007, s.25, 30, 80).

Alar tañla... (Gökyay, 2007, s.104, 183).

Alca: Kırmızıca, kızılca, al renkte olan.

Alca kan... (Gökyay, 2007, s.26, 31, 32, 33, 56, **2.100**, 102, 109, 131, 133, 153, 158, 161, 167, 181).

Alca atlu Şökli Melik... (Gökyay, 2007, s.159).

Alca kopuz... (Gökyay, 2007, s.127).

Altunlu: Altından yapılmış, yaldızlı, altınla bezenmiş, altınla süslenmiş.

Altunlu ince keten bez... (Gökyay, 2007, s.125).

Altunlu günlük... (Gökyay, 2007, s.147).

Altunluca:

Altunluca kamçısın... (Gökyay, 2007, s.102).

Altunluca günlük... (Gökyay, 2007, s.135).

Altunluca oda... (Gökyay, 2007, s.174).

Arık: Sıska, lâgar, etsiz, cansız, cılız, zayıf, yağı ve eti süzülüp erimiş, zebun.

Arık toklu... (Gökyay, 2007, s.46, 51).

Arık oğlan... (Gökyay, 2007, s.161).

Arkuru: Çaprazvari, çarpık, eğri, makasvari, yan, haçvari.

Arkuru yatan ala dağlar etek... (Gökyay, 2007, s.157, **2.29**, 159, 166).

At ağızlu: Ağzı at ağzı gibi olan.

At ağızlu Aruz Koca... (Gökyay, 2007, s.39, 55).

Atlu: Atlı

Yeşil donlu, boz atlu Hızır-İlyas... (Gökyay, 2007, s.33, 34).

Koñur atlu Kazana kesiş deyen Beg Yegenek... (Gökyay, 2007, s.39).

Kara saçlu, sası dinlü, din düşmanı alaca atlu karaca kâfir... (Gökyay, 2007, s.40, 45).

Alaca atlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.43).

Alaca atlu karaca gavur... (Gökyay, 2007, s.45).

Boz atlu Kam Gan oğlu Han Bayındur... (Gökyay, 2007, s.59).

Boz atlu Beyreg... (Gökyay, 2007, s.69).

Bidevi atlu bir oğul... (Gökyay, 2007, s.99).

Koñur atlu Kazan... (Gökyay, 2007, s.102).

Alca atlu Şökli Melik... (Gökyay, 2007, s.159).

Boz atlu Beyrek Beg... (Gökyay, 2007, s.163, 182).

Ağ boz atlu bir çapar... (Gökyay, 2007, s.166)

Bir ağ boz atlu, ağ alemlü egni bek demür donlu Oğuz... (Gökyay, 2007, s.159).

Başlu: Başı üstünde mevcut, depelü, top reislü, bir başı olan; kudret sahibi olan; akıllı, önemli, esaslı; üzerinde baş gibi yuvarlak bir şey olan.

Altun başlu ban ev... (Gökyay, 2007, s.36, 37).

Doksan başlu ban ev... (Gökyay, 2007, s.39).

Ala başlu erkecimce... (Gökyay, 2007, s.41).

Toklu başlu doru aygır... (Gökyay, 2007, s.66).

Başsuz: Başı görünmeyen, yüksek.

Başsuz ağaç... (Gökyay, 2007, s.51).

Beş akçalı: Ücreti beş akça olan, aylığı beş akça olan.

Beş akçalı ulufeciler... (Gökyay, 2007, s.140).

Bıyığı kanlu:

Bıyığı kanlu Bügdüz Emen... (Gökyay, 2007, s.55, 146, 147).

Birer:

Birer oğ... (Gökyay, 2007, s.89).

Dokuz kara gözlü hob suretlü, örme saçlu, elleri bileginden kınalı, parmakları nigârlı, boğazları birer karış kâfir kızlar... (Gökyay, 2007, s.91).

Birer gürz... (Gökyay, 2007, s.181).

Biserek: Besirek, besili azgın deve, beserik buhur deve ile beyaz deveden üreyen narin koşu hayvanı, buhtî, mehârî, hecin; bisirik, devenin kuvvetli bir cinsi, koşu deves; besrik, tek ve çift hörgüçlü devenin birleşmesinden doğan deve; melez deve, tüylü ve besili erkek deve; dişi katır, kuvvetli deve, kuvvetli erkek deve, iki farklı soydan üreyen deve; şol deve ki Arabî ile Acemî'den doğmuş ola, Horasânî dedikleri develere denür ki Arabî ile Acemî'den yanı iki hörgüçlü deve ile Arabî beyninde mütevellit oaln develerdir, boyunları uzun olur, bu diyarlarda ana biserek derler; bir veya iki yaşında deve yavrusu, anası Arap ve babası iki hörgüçlü olan deve, genç ve tevânâ deve.

Biserek biserek develerüñ... (Gökyay, 2007, s.148).

Buzlu su:

Buzlu su... (Gökyay, 2007, s.23).

Çakmaklu: Çakmağı olan, ateş yakmak için yanında daima çakmak bulunan.

Çakmaklu çoban... (Gökyay, 2007, s.41, 45).

Çakmakluca:

Çakmakluca çobanlar... (Gökyay, 2007, s.23).

Çalımlu: Reftar, mişvar, tavır; çelim, endam, avurt, cüsseli, endamlı, görünüş, gösteriş, kıyafet güzelliği, tendürütlük, boy bos güzelliği.

Çalkara: Çal, sakalın hem akı hem de karası olmasına derler, iki renkli anlamında; çal horoz, iri ve büyük ibikli horoz; kır, kırçıl, alaca, boz. Karası çok kır renkte olan; kır saçlı, kıranta; iki renk sakal, kır sakal, kır tüy, tonu beyaz ve al olan at, deve yavrusu; kırçal, kırçıl, aklı karalı.

Çalımlu, çalkara kuş... (Gökyay, 2007, s.60, 54, 108).

Cümle kuşlar sultanı çalkara kuş... (Gökyay, 2007, s.129).

Darıca: Darı kadar küçük, ufacık.

Darıca beynü... (Gökyay, 2007, s.93).

Demürlü: Zırhlı, zırh giyinmiş.

İçin kara donlu, gök demürlü altı yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.130).

Devletlü: Bahtlı, hayırlı; yüce, ulu

Devletlü oğul... (Gökyay, 2007, s.2.20).

Devletlü hanuñ... (Gökyay, 2007, s.70, 138).

Devletsüz: Uğursuz, hayırsız.

Devletsüz oğlu... (Gökyay, 2007, s.20).

Dipsüz: Dibi kökü bilinmeyecek kadar derinlerde olan; dibi, kökü belli olmayan.

Dibsüz ağaç... (Gökyay, 2007, s.51).

Dillü: Tili demrenine sinir sarılmış olan, dilli.

On altı biñ üzengülü, keçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir... (Gökyay, 2007, s.93).

Kargu dillü kayım... (Gökyay, 2007, s.97).

Kargu dillü öz süñüm... (Gökyay, 2007, s.139).

Dinlü:

Kara donlu, azgun dinlü kâfirler... (Gökyay, 2007, s.32).

Sası dinlü kâfir... (Gökyay, 2007, s.2.49, 74, 95, 116, 40).

Azgun dinlü yağı kâfirdür. (Gökyay, 2007, s.94, 97).

Azgun dinlü kâfirdür. (Gökyay, 2007, s.94, 2.100, 32).

Kara dinlü kâfir... (Gökyay, 2007, s.96, 98, 137).

Dokuzlama: Eski Türk âdetlerinden birinin ifadesi. Eski Türkler birine hediye verirken veya bir suçluyu cezalandırırken dokuz tane kıymetli eşya verir veya alırlardı. Bu dokuzlama bir dokuz, üç dokuz, dokuz dokuz gibi çeşitli şekillerde verilip alınırdı. Bugünkü Kızgırlarda kız için alınan kalın mali (başlık) bir dokuz, üç dokuz, dokuz dokuz... diye sayılır. Mesela: bir dokuz başı deve, sığır, at vesaire, nihayet sonu

koyundur. Bazen bu sayı dokuz dokuz olur ki, hepsi maddeden ibaret olur ve en yüksek hediye ve ceza sayılır. (Abdrkadir İnan'ın bir mektubundan).

Dokuzlama çargab... (Gökyay, 2007, s.143, 89).

Donlu: Giysili.

Kara donlu, azgun dinlü kâfirler... (Gökyay, 2007, s.32).

Yeşil donlu... (Gökyay, 2007, s.33).

Murassa donlu yigit... (Gökyay, 2007, s.93).

Kara donlu dervişler... (Gökyay, 2007, s.99).

Sarı donlu Selcan Hatun... (Gökyay, 2007, s.126, 124, 130).

Sarı donlu kız... (Gökyay, 2007, s.126).

Kara donlu, gök demürlü altı yüz kâfir... (Gökyay, 2007, s.130).

Kara donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.2.142, 157, 158, 165, 170, 173).

Demür donlu Mamak... (Gökyay, 2007, s.146).

Altmış demür donlu kâfir... (Gökyay, 2007, s.170).

Bir ağ boz atlu, ağ alemlü eğni bek demür donlu Oğuz... (Gökyay, 2007, s.182).

Duvaħlu: Duvaklı

Al duvaħlu gelin... (Gökyay, 2007, s.164).

Dürlü: Türlü.

Dürlü haber... (Gökyay, 2007, s.19).

Elcügez: Küçük el; sevimli ve güzel el.

Elcügezi kınalı kızcağuz... (Gökyay, 2007, s.153).

Erdemlü: Erdemli

Erdemlü bir güzel yahşı kılıç yigit... (Gökyay, 2007, s.60).

Erdil: Yürekli kimse, cesur kişi, gönlünde korku olmayan, korkusuz yiğit.

Erdil teke boynuz... (Gökyay, 2007, s.147).

Eren: Cesur, mert, iyi yetişmiş kişi, adam; erkek, yiğit, kahraman, bahadır, babayiğit.

Alp eren er... (Gökyay, 2007, s.152).

Ol erenlerüñ arslanı, tülü kuşun yavrisı, beze miskin umudu, amıt suyunuñ aslanı, Karacüğüñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruz'ün ağası, Bayundur Hanuñ güyegüsü, kalın Oğuz'un devleti, kalmış yigit arhası Salur Han Kazan... (Gökyay, 2007, s.39, 91).

Gögez: Kolay, rahat, müsamahalı, kökez, nefis ve tuhfe, bir tür ağır kumaş; köküz, mergup, hediyeyle layık, beğenilmiş ve armağana değer; kolay, uygun, yavaş, mülayım; hafif; köküz, kıymetli, değerli, makbul, hediye olarak verilebilen şey, gövez; yeşil, taze, göğermiş, yeşermiş.

Gögez yer... (Gökyay, 2007, s.21).

Gökçe: Güzel, hoş, biraz mavice, mavimsi, mavimtırak, yeşilimtırak; gğzelce, güzel, gösterişli, mavi, maviye çalan renk.

Yapağılu gökçe çemen... (Gökyay, 2007, s.20).

Gökçek: Fevkalade güzel, eşsiz güzel; pek sevimli, cana yakın, alımlı, güzel, hoş, edalı, ince, narin, göğçek; güzel, güzel yüzlü, kökçek; mergup, hoş, hüznü, yahşi suretli, tüz kılıklı.

Gözü gökçek kızlarıñ gelinler... (Gökyay, 2007, s.112).

Gölgelice:

Gölgelice kaba ağaç... (Gökyay, 2007, s.38, 57, 77, 89, 107, 110, 119, 144, 164).

Görklü: Görklük, hüsündar, körklüg, güzel, sevimli, körklü, körklüg, manzarası güzel; zarif, cemil ve güzellik sahibi, gösterişli, iyi, mübarek, görülmeye layık, gökçek, körklük, güzellik.

Akan görklü su... (Gökyay, 2007, s.38, 57).

Görklü, gözüñ aydını oğluñ Uruz... (Gökyay, 2007, s.46).

Adı görklü Muhammedi-aleyhissalam-şefi... (Gökyay, 2007, s.51, 55, 109).

Görklü selam... (Gökyay, 2007, s.65).

Adı görklü Muhammed... (Gökyay, 2007, s.88, 96, 129, 131, 150, 164, 170).

Adı görklü Muhammed Mustafa... (Gökyay, 2007, s.90, 119, 126, 136, 144, 194).

Görklü çemen... (Gökyay, 2007, s.93, 135, 185, 193).

Görklü baş... (Gökyay, 2007, s.102, 132, 161, 171,).

Akındılı görklü su... (Gökyay, 2007, s.105, 125, 128, 148, 156, 157, 167, 191).

Görklü Tañrı... (Gökyay, 2007, s.114, 118, 142, 163).

Tekürünüñ bir azım görklü mahbub kızı... (Gökyay, 2007, s.122).

Ala gözlü görklü helalüñ... (Gökyay, 2007, s.143).

Görklü gelin... (Gökyay, 2007, s.174).

Gafillüce görklü baş... (Gökyay, 2007, s.181).

Hırslı: Bir nesneyi kötü şekilde ve gerektiğinden çok şiddetle isteyip arzu eden, çok düşkün; açgözlü; aşırı derecede istekli, doymak bilmeyen.

İt gibi gev-gev eden, **çerkez hırslı**

Küçücük doñuz şölenli

Bir torba saman döşekli

Yarım kerpiç yasdıklı

Yonma ağaç Tañrılı

Köpegüm kâfir (Gökyay, 2007, s.180).

Issuz: Sahipsiz, boş; essiz, kimsenin bulunmadığı yer, çöl, sahipsiz, kimsesiz.

Issuz yer... (Gökyay, 2007, s.143).

İzzetlü: İtibarlı, saygıdeğer, çok değerli, çok beğenilmiş.

Ağ bürçeklü, izzetlü canum anam... (Gökyay, 2007, s.34).

Ağ sakallu aziz izzetlü canum baba... (Gökyay, 2007, s.114).

Kafalu:

Kafalu börklü baş... (Gökyay, 2007, s.153).

Kalınlık: Gelin, nişan, nişanlanma, kalının bildirilmesi, kalını ödenmiş olan nişanlı kız, kalınlığ, nişanlamak ve gelinin evine mal göndermek, kalınlığı yıbarmak, namzet etmek, gelinin evine çeyiz ve mal göndermek, nişan koymak, söz kesmek.

Üç canavar kalınlığı kaftanlık...(Gökyay, 2007, s.122).

Kanlı: Kanlığ, kanlık, kanlı, kan eylemiş, kan dökücü, kanla lekelenmiş, kan bulaşmış, kanı akmakta olan.

Kanlı geyik... (Gökyay, 2007, s.155, 167).

Kanlı kâfir el... (Gökyay, 2007, s.121, 122, 128, 173, 184).

Kanlı kanlı ırmak... (Gökyay, 2007, s.53).

Kanlı kanlı sular... (Gökyay, 2007, s.62, 86, 104, 128, 154, 159, 165).

Kanlı kuyruk... (Gökyay, 2007, s.44).

Kanlı Oğuz begleri... (Gökyay, 2007, s.31, 98).

Kanlı Oğuz elleri... (Gökyay, 2007, s.166).

Kanlı suyum taşkını oğul... (Gökyay, 2007, s.102).

Karlı:

Karlı kara dağlar... (Gökyay, 2007, s.57, 62).

Karlu:

Karşu yatan karlu kara dağlar... (Gökyay, 2007, s.53).

Karaca: Biraz koyu, bir dereceye kadar siyah, esmer, yağız.

Karaca iri büreler...(Gökyay, 2007, s.67).

Kardaşlu: Kardeşi olan, kardeşi yanında olan.

Kardaşlu yigitler...(Gökyay, 2007, s.167).

Kardaşsuz: Kardeşi olmayan, kardeşi yanında olmayan.

Kardaşsuz Oğuz...(Gökyay, 2007, s.166, 167).

Kardaşsuz miskin yigit... (Gökyay, 2007, s.168).

Kaymaklu: Kaymağı olan, her zaman kaymağı bulunan.

Südü peyniri bol kaymaklu çoban... (Gökyay, 2007, s.41).

Kınalı: Kına ile boyanmış, kına yakmış, kırmızı.

Dokuz kara gözlü ĥob suretlü, saçı ardınaörülğ, gögsü kızıl dügmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları... (Gökyay, 2007, s.39, 91).

Elcügezi kınalı kızcağuzları... (Gökyay, 2007, s.153).

Kolca: Kol kadar, kol uzunluğunda.

Kolca kopuz... (Gökyay, 2007, s.126, 129).

Kolça kopuz... (Gökyay, 2007, s.21, 2.36).

Kulaksuz: Kulağı olmayan, kulağı kesik.

Biñ kuyruksuz kulaksuz köpek... (Gökyay, 2007, s.3.67).

Kuşaklu: Kuşak bağlanmış, kuşağı olan.

Kurkurma kuşaklu, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz begleri...(Gökyay, 2007, s.55).

Kutsuz: Talihsiz, uğursuz.

Kutsuz gelin... (Gökyay, 2007, s.169).

Küçücük ölüm: Uyku.

Kazanı küçücük ölüm tutdu, uyudu. Meger hanum, Oğuz begleri yedi gün uyurıdı; anuñiçün küçücük ölüm derleridi (Gökyay, 2007, s.175).

Küçücük donuz... (Gökyay, 2007, s.180).

Nigârlı: Kınalı, kına yakınmış.

Dokuz kara gözlü, ĥob suretlü, örme saçlu, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigârlı, boğazları birer karış kâfir kızları... (Gökyay, 2007, s.91, 39).

Nikablu: Peçeli, örtülü.

Yüzü nikablu Begreg... (Gökyay, 2007, s.2.63).

Ortaç: Babanın yerini tutacak olan, ölenin yerini tutacak olan; mirasçı, urtaç; hissedar, ortak, beraber, birlikte.

Ortacum oğul... (Gökyay, 2007, s.99).

Ortaç kır... (Gökyay, 2007, s.179).

Perli: Dilimli.

Altı perli gürz... (Gökyay, 2007, s.56, 60, 61, 163, 183).

Altı perli çomak... (Gökyay, 2007, s.141).

Pürelü: Pireli, piresi çok olan.

Bir pürelü yer... (Gökyay, 2007, s.68).

Şahbaz:

Kendi gibilerden büyük ve güzel olan; kabadayı; beyaz ve iri doğan, çoğu sultan bununla avlanır, Türkçe’de toygun derler, son derece güzel olur, kahraman, mühariz, serdengeçti, gözünü budaktan sakınmaz, zorba, asil, soylu, ulu.

Şahbaz atum... (Gökyay, 2007, s.61, 43, 86, 87).

Tavla tavla şahbaz atları... (Gökyay, 2007, s.41, 46, 52, 76, 115, 117,).

Şahbaz şahbaz atlar... (Gökyay, 2007, s.56).

Ol şahbaz atının beli... (Gökyay, 2007, s.56).

Ayağı uzun şahbaz ata binen argış... (Gökyay, 2007, s.71).

Bir şahbaz at... (Gökyay, 2007, s.168).

Şahbaz atlu...(Gökyay, 2007, s.80).

Şahbaz aygır... (Gökyay, 2007, s.155).

Şahbaz yigit... (Gökyay, 2007, s.69).

Udlu: Ud, ut, hayâ, hicap, edep, sıkılma, utanç; mahcup, edepli.

Bir udlu konuk... (Gökyay, 2007, s.22, 23).

Udsuz: Hayâsız, utanmaz.

Udsuz gelin... (Gökyay, 2007, s.169).

Uzun:

Sakalı uzun tat er... (Gökyay, 2007, s.25, 30).

Boynu uzun bidevi at... (Gökyay, 2007, s.28, 36).

Boyu uzun Burla Hatun... (Gökyay, 2007, s.40, 45, 2.47, 48, 52).

Boyu uzun, beli ince Burla Hatun... (Gökyay, 2007, s.50).

Uzunca: Biraz uzun.

Uzunca tenefi... (Gökyay, 2007, s.50)

3.3.2.2. Fiilden İsim Yapım Ekinin Oluşturduğu Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Alçak: 1. Alçak, denî, hakir.

Alçak kişiler... (Gökyay, 2007, s.25).

2. Basık, yüksek olmayan yer.

Alçak yer... (Gökyay, 2007, s.22).

Asmanlu gök: Tavanlı gök, tavan gibi olan gökyüzü.

Asmanlu gök... (Gökyay, 2007, s.106).

Azgun: Azgın, azmak.

Azgun kâfir... (Gökyay, 2007, s.41).

Azgun dinlü: Dini doğru olmayan, hak dininden ayrı din taşıyan, kâfir.

Kara donlu, azgun dinlü kâfir... (Gökyay, 2007, s.32, 93, 94, 95, 97, 100).

Balkır: Parlamak, aydınlanmak, yaldırmak; balık pulu gibi parıldamak; suyun halkalanması, dalgalanmak.

Alın başı balkır bir er... (Gökyay, 2007, s.139).

Biligi yitmiş: Şuurunu kaybetmiş, bunamış.

Biligi yitmiş bir koca babam... (Gökyay, 2007, s.37).

Büyük:

Bir büyük depe... (Gökyay, 2007, s.42).

Bir büyük ağaç... (Gökyay, 2007, s.75).

Ağzı büyük humralar... (Gökyay, 2007, s.91).

Büyük harami... (Gökyay, 2007, s.146).

Büyük er... (Gökyay, 2007, s.183).

Büyük büyük ağaç gemileri oynadan su... (Gökyay, 2007, s.43).

Büyük büyük suların köprüsü ağaç... (Gökyay, 2007, s.51).

Çatma kaşlu: Hıdat denilen boyayla yapılan kaş, çatma kaş.

Kurulu yaya beñzer çatma kaşlum... (Gökyay, 2007, s.26).

Dolama: Avşar kadınlarının lacivert eteklikleri; çuka gibi ıskarlat üstlük, tatar dolaması; yeniçerilerin çuha elbisesi, kırmızı çuhadan bir elbise olup Tatar zabıtları giyer; peştamal, önlük, başörtüsü, gömlek, sarık, duvar yastıkları üzerine örtülü dokuma örtü; çuhadan, entari gibi önü açık olarak kavuşturularak giyilen ve üzerine de kuşak bağlanan eski bir giysi; Erzurum’da çocuklar düşmesin diye salıncakta veya beşiklerde kullanılan iki ucu deynekli bez.

Dolama beşik... (Gökyay, 2007, s.116).

Dolamaç: Dolamaç ve dolanbaç, dolanan, dönen; girdap; dolambaç, viraj, girdap, kasırğa, dolambaçlı, eğri büğrü, karışık, içinden çıkılmaz.

Dolamaç dolamaç yolları... (Gökyay, 2007, s.2.123).

Gelimlü gidimlü: Gelmesi gitmesi olan, gelince gitmesi de olan.

Gelimlü gidimlü dünya... (Gökyay, 2007, s.38, 56, 89, 110, 136, 185, 194).

Kızgun: Ateşe kızmış, kıpkızıl ateş kesilmiş, kızgın, elle tutulmaz derecede sıcak.

On altı biñ ip üzengülü, keçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir... (Gökyay, 2007, s.93).

Kızıl: Kırmızı, kızgın demir gibi.

Dokuz kara gözlü, hob suretlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl dügmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları... (Gökyay, 2007, s.39).

Kızıl ala gerdek... (Gökyay, 2007, s.130).

Kızıl altun... (Gökyay, 2007, s.84, 179).

Kızıl deve... (Gökyay, 2007, s.28, 36, 37, 40, 41, **2.44**, 46, 50, 86, 100, 104, 133).

Kızıl kaftan... (Gökyay, 2007, s.69).

Kızıl kına... (Gökyay, 2007, s.69).

Kızıl kızıl deve... (Gökyay, 2007, s.53).

Kızıl otağ... (Gökyay, 2007, s.26, **3.25**).

Kan dammış gibi kızıl yañaklum... (Gökyay, 2007, s.134).

Kızılık degenegümce...(Gökyay, 2007, s.41)

Kurulu: Kurulmuş, gerilmiş.

Kurulu yaya beñzer çatma kaşlum... (Gökyay, 2007, s.26).

Ölümlü dünya: Fani dünya, geçici dünya.

Soñ ucu ölümlü dünya... (Gökyay, 2007, s.38, 56, 89, 110, 136, 185, 194).

Örme: Örülmüş, ürgülü.

Örme saçlı karıcık ana... (Gökyay, 2007, s.40, 52, 91).

Taşkun taşkun: Taşarak akan, taşkın taşkın.

Taşkun taşkun sular... (Gökyay, 2007, s.77).

Tatlu: Acının karşıtı, aziz, güzel, halavetli, leziz, tat, lezzet.

Tatlu can... (Gökyay, 2007, s.114, 153).

Tatlu benüm canum... (Gökyay, 2007, s.116).

Tatlu damağ... (Gökyay, 2007, s.135, 117,).

Tatlucak: Çok tatlı, tatlıca.

Tatlucak sohbet... (Gökyay, 2007, s.84).

3.3.2.3. Sıfat Fiil Eklerinin oluşturduğu Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

3.3.2.3.1 –an/-en Sıfat Fiil Ekinin Oluşturduğu Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Allah veren: Allah'ın verdiği.

Allah veren umudu... (Gökyay, 2007, s.57).

Alp eren:

Alp eren er...Gökyay, 2007, s.152,126, 144, 188).

Asılan: Asılı, asılmış olan.

Asılan zincir... (Gökyay, 2007, s.151).

Asılan asılan kaya... (Gökyay, 2007, s.98).

Baki kalan: Ölmeyen, ebedi olan, zeval bulmayan.

Baki kalan settar Tañrı... (Gökyay, 2007, s.114).

Begler begi olan:

Begler begi olan Kazan... (Gökyay, 2007, s.159, 165).

Begler begi olan Han Kazan... (Gökyay, 2007, s.175).

Bezenen çağda: Süslendiğinde, donandığı zaman.

Bezenen çağ... (Gökyay, 2007, s.30)

Kıran: Hastalık, salgın hastalık, yaygın halde ölüm, salgın, çok sayıda öldüren; kenar, kıyı, dağ tepesindeki ağaçsız düzlük, tepe, sırt, dağ sırtı, yamaç, bayır, dağ eteği, kıraç, boş arazi, sazlık, yokuş, birbirine bağlı olarak uzayıp giden kayalar dizisi.

Kırañ yer... (Gökyay, 2007, s.148)

Tanrı veren: Tanrı'nın verdiği, Allah'ın ihsan ettiği.

Tañrı veren tatlu can... (Gökyay, 2007, s.33)

Tutulan: Tutsak olduğu, mahpus olduğu.

Tutulan kalaya... (Gökyay, 2007, s.168, 169).

Veren: Verdiği.

Tańrı veren tatlu can... (Gökyay, 2007, s.33).

Allah vereñ umudu... (Gökyay, 2007, s.57, 164).

Allah veren ümizü... (Gökyay, 2007, s.110, 136).

Can veren, can alan Allah Taâlâ mıdur? (Gökyay, 2007, s.113).

Kadir veren tatlu can... (Gökyay, 2007, s.171).

3.3.2.3.2. –miş/-miş Sıfat Fiil Ekinin Oluşturduğu Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Bişmiş: Pişmek

Bişmiş etmek... (Gökyay, 2007, s.23).

3.3.2.3.3. –ar/-er Sıfat Fiil Ekinin Oluşturduğu Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Katar: Bir sayıya dizilmiş develer, birbiri ardına sıralanmış durumda hayvan dizisi, zincir, sıra, dizi.

Katar katar kızıl develer... (Gökyay, 2007, s.40, 41, 46).

Katar katar deve... (Gökyay, 2007, s.40, **2.52**, 67, 76, 77, 87, 91, 115, 117).

3.3.2.3.4. –acak/-ecek Sıfat Fiil Ekinin Oluşturduğu Sıfat - Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Varacak: Gideceğin, varacağın.

Varacak yerüñ... (Gökyay, s.123).

3.3.2.3.4.5 –ası/-esi Sıfat Fiil Ekinin Oluşturduğu Sıfat- Ad Birlikteliğine Dayalı Eşdizimler

Varası: Varacağın, varacak.

Hay demedin başlar keser anlaruñ celladı olur/ Adam etin yañnı kılan anuñ aşbazı olur/ sen **varası kâfir** degül/ Kalkubanı yerümden men durayım/ Koñur atuñ beline men bineyim (Gökyay, s.95).

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki sıfatlar, metinlere duygusal bir ton kazandırarak anlatımı zenginleştirmiş ve verilmek istenen mesajın belirginleşmesini sağlamıştır. Bu metinlerde sıfatların kullanım amacı; duygu ve ton oluşturmak, özgünlük sağlamak ve anlatımı akılda kalıcı kılmaktır. İsimlerle sıfatların birlikte kullanımı ise anlatıma doğal bir akış kazandırmıştır. Özellikle Dede Korkut Hikâyeleri'nin destan döneminden halk hikâyeciliğine geçişin bir ürünü olması, öyküleyici anlatım ve betimleyici ifadelerin metne gerçeklik katmasına neden olmuştur. Gerçekçi tasvirlerin kullanımı, destanlardaki idealize edilmiş soyut dünyadan, beş duyuyla algılanabilen somut bir dünyaya geçişi göstermektedir.

“Acı” kelimesi “acı ot, acı su, acı soğan, acı ayran” ifadeleri kekremesi, ekşi anlamlarında kullanılmış, tat alma duyusunu yansıtmıştır. “Acı söz” kırıcı, iğneleyici anlamlarında, duygusal bir durumu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

“Ağ boz at, ağ sakallı baba, ağ bürçeklü ana, ağ meydan, ağır yük, ağır taş, ak çadır, al şarap, al duvahlı gelin, alp yigitler, altun ayak sürahiler, altun tahta, arı su, elmas cıda, eski panbuk, gen yer, gök olat kılıç, gök çayur” vs. gibi betimleyici ifadeler, doğa- insan arasındaki ilişkiyi daha net ve canlı hale getirmiştir. Metinlerde yer alan isimler ve sıfatlar metnin duygusunu pekiştirmiştir.

“Hasud kâfir, hob yigit, ata adını yürütmeyen hoyrad ogul, Kara Güne, kara dinlû kâfir, kara donlu kâfir, kara kuyma gözleri, kara saçlu, kara şapkalı tekür, kara donlu derviş, yeşil donlu boz atlu Hızır- İlyas” vs. gibi örneklerde ise metinlerdeki karakterleri tasvir ederken okuyucunun belli bir karakter oluşturmaya yardımcı olmuştur. Sıfatlarla karakterlerin özellikleri sezdirilmiş, okuyucu ile karakter kolayca özdeşim kurmuştur.

“Bayundur Hanuñ yigitleri Dirse Hanı karşıladılar, getirüp **kara otağa** kondurdular, **kara keçe** altına döşediler, **kara koyun** yahnısından önüne getirdüler.” Bu örnekte ise “kara” sözcüğü bahtsızlık, uğursuzluk gibi anlamlarda kullanılarak metne sembolik bir anlam kazandırmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde kullanılan sıfatlar, çoğunlukla isimlerin niteledikleri adlardan önce kullanılmaktadır. Bu diziliş ise metinlerin hem anlaşılabilirliğini hem de

akıcılığını artırmaktadır. Anlatılardaki isim ve sıfatların tespit edilmesiyle birlikte şu araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır:

1. Dede Korkut anlatıları içerisindeki on iki hikâye birbirinden bağımsız hikâyelerdir. İsimlerin kullanımı konu ve temanın netleşmesini sağlamıştır.
2. Hikâyelerde isimlerin kullanımı betimleye zemin oluşturmuştur.
3. Somut ve soyut anlamlarda kullanılan isimler, metinlere gerçeklik katmıştır.
4. Hikâyelerde sıfatların kullanımı, hikâyelerde verilmek istene mesaj, duygusal ton belirgin hale getirilmiştir.
5. Hikâyelerde kullanılan sıfatlar, karakterlere, mekânlara canlılık ve detay katmıştır.
6. Sıfatların ve isimlerin bir arada kullanımı, metnin görselliğini ve duygusal etkileri yansıtmıştır.
7. Sıfatlar, hikâyelerdeki tasvirleri derinleştirerek dinleyicinin hayal gücünü hareket geçirmiş, olay örgüsünün zihinde daha kalıcı olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada sözcük birleşimleri olan sıfat- ad birlikteliğine dayalı eşdizimlerin farklı anlamları karşılayacak biçimde kullanılmış ve bu ifadelere uygun örneklere yer verilmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde geçen sözcüklerin birlikte bulunma eğilimlerine göre birbirleriyle diğerlerine göre daha sık kullanılan sözcükler tespit edilmiştir. Hikâyelerdeki sıfat- ad birlikteliğine dayalı en sık kullanılan sözcükler şu şekildedir:

Acı, kelimesi “ekşi; kırıcı, acıtıcı; ağrı, sızı; elem, keder, dert gibi değişik anlamlara gelecek biçimde kullanılarak altı sözcüğü nitelemiştir.

Bu çalışmada, basit yapıli sözcükler içerisinde en fazla madde başı olarak kullanılan sözcükler; *bir*, *ak*, *bu* ve *kara* sözcükleridir.

Ağ sözcüğü; “ak, beyaz, berrak ve ağ gibi örülmüş dallar” anlamlarına gelecek biçimde otuz dört tane farklı ismi nitelemiştir. Aynı zamanda metinlerde “beyaz, pak” anlamlarına gelen “ak” sözcüğü yine aynı anlama gelen “ağ” sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. “Al” ve “kırmızı” sözcüklerinde de iki sözcük de kırmızı anlamını taşıyarak metinlerde hem al sözcüğüne hem de kırmızı sözcüğüne yer verilmiştir.

Türemiş yapıli sözcük olarak en fazla kullanılan madde başı “ala” sözcüğüdür. “Ala” sözcüğü isimden isim yapım eki alarak otuz dört farklı ismin önüne gelerek

onları nitelemiştir. “*Kızıl*” sıfatı fiilden isim yapı alan sözcükler içerisinde en fazla kullanılan madde başıdır.

Metinlerde sözcükleri türeten sıfat fiil ekleri ise şunlardır: -an/-en sıfat fiil ekine yirmi beş sözcükte yer verilmiştir. -mış/-miş ekini bir sözcükte, -ar/-er ekini üç sözcükte, -acak/-ecek ekini iki sözcükte, -ası/-esi ekini bir sözcükte tespit edilmiştir.

Hikâyelerde yer alan sıfat- ad birlikteliklerine dayalı eşdizimli sözcüklerin, metin bağlamında kullanıldıkları cümleler örneklerle ortaya konmuştur. Bu eşdizimli ifadeler değerlendirilirken, her kelimenin anlamı metindeki anlamsal bağlam dikkate alınarak açıklanmış; kelimenin anlamını karşılayan örnek kullanımlar tespit edilmiştir. Ayrıca, her bir sözcüğün metin içinde kaç farklı anlamda kullanıldığı ve hangi sıklıkta yer aldığı da belirlenmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri, Eski Anadolu Türkçesi’nin karakteristik dil özelliklerini yansıması bakımından önemli bir eserdir. Yeni bir kültür dairesine giren Oğuzların dil özellikleri incelendiğinde, Arapça ve Farsça’dan yalnızca sınırlı sayıda sözcüğün alındığı görülmektedir. Bu dönem metinleri, Türkçe’nin hâlâ sade bir yapıyla kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu alıntı kelimelerin nasıl benimsendiği ve konuşma diline nasıl yerleştiği; hangi anlamlarda kullanıldıkları, örneklerle metin içinde gösterilmiştir.

Eşdizimli sözcükler rastgele bir araya gelmez; bu tür sözcük öbekleri, metinlerdeki anlamsal bağlam ve kullanım sıklığına göre incelenmelidir. Sözcük sıklığına dayalı çalışmalar, dilin söz varlığını ortaya koymada ve bu varlığın betimlenmesinde önemli bir rol oynar. Eşdizimli söz öbekleri, yalnızca içerdiği sözcüklerle değil, bu sözcüklerin çevresindeki diğer kelimelerle ve söz dizimiyle birlikte değerlendirilmelidir. Tarihî metinlerin incelenmesinde, bir kelimenin kendisinden önce ve sonra gelen sözcüklerle birlikte ele alınması, bağlam içindeki anlamını ortaya koymak açısından büyük önem taşır.

Dede Korkut Hikâyeleri’nin Dresden nüshasında, sıfat- ad birlikteliklerine dayalı sözcüklerin metin bağlamında incelenmesiyle; sıfat ve sıfat fiillerin, anlatıma canlılık kattığı, tekdüze üslubu kırarak metne dinamizm ve renk kazandırdığı görülmüştür. Bu çalışmanın bulguları, Dresden nüshasında sıfat ve adların birlikte kullanımının söz varlığı açısından farklı bir okuma perspektifi sunduğunu ortaya koymuştur. Eşdizim

konusu, özellikle tarihî metinlerin değerdendirilmesi ve çözümlenmesinde önemli bir başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır. Dilsel örüntüler temel alınarak oluşturulan eşdizimli söz öbekleri, dili bütüncül olarak algılama ve anlamlandırma sürecinde büyük kolaylık sağlamaktadır.

Eşdizimi oluşturan sözcükler, kalıp ifadeler, temenniler ve iletişim amacıyla kullanılan söz öbekleri; tespit sürecinde, dönemin dil özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çalışmada, hikâyelerde yer alan sıfat- ad birliktelikleri belirlenmiş ve bu sözcüklerin işlevlerine dair açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. Elde edilen bulgular, alana yönelik gerçekleştirilecek diğer çalışmalara hem örnek teşkil edecek hem de bilimsel katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2018). Oğuzların dili Eski Anadolu Türkçesi'ne giriş. Ötüken Yayınları.
- Arslan, Ş. C. (2019). Dilin anahtar yapıları eşdizimler ve Arapça'da eşdizim. Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 1(19), 68-76.
- Artun, E. (2011). Anonim Türk halk edebiyatı nesri. Karahan Yayınları.
- Azımov, İ. (2020). Kırgızca ve Arapça eşdizimsel ifadelerin eşdizimli sözcük bağlamında incelenmesi. Aydın Arapça Araştırma Dergisi, 2(2), 161-174.
- Balı, E. & Yıldız, M. (2020). Arapça fiil + isim birlikteliğindeki eşdizimlerde fiilin Türkçe'ye aktarımında farklı anlamlar kazanması üzerine bir değerlendirme. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 681-689.
- Bayat, F. (2016). Mitten tarihe sözden yazıya Dede Korkut Oğuznâmeleri. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Berbercan, M. T. (2014). Türk yazı dilinin tarihi dönemleri ve Orta Türkçe'nin yeri meselesi. Tarih Okulu Dergisi, 2014(12), 765-783. <https://doi.org/10.14225/Joh399>.
- Besli, K. Ç. (2024). Eski Türk yazıtlarında tanılanan çatı ekli fiillerde eşdizim. Journal of Old Turkic Studies, 8(2), 239-248. <https://doi.org/10.35236/jost.1512127>.
- Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli sözlükler. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi, 196-206.
- Demir, N. & Yıldız E. (2009). Türk dili el kitabı. Grafiker Yayınları.
- Demir N. & Aydoğdu Ö. (2015). Oğuznâme. Kesit Yayınları.
- Doğan, N. (2015). Türkçe sözlükte fiisel eşdizimlilik. Gazi Türkiyat Dergisi, (17),67-84.
- Doğan, N. (2022). Dîvânu Lugâti't-Türk ve eşdizimlilik: Türkçe'nin ilk eşdizim sözlüğü. Korkut Ata Türkiyat Araştırma Dergisi, (9), 689-713. <http://doi.org/10.51531>.
- Ercilasun, A. B. (2013). Türk dili tarihi. Akçağ Yayınları.
- Eken, N. T. (2016). Eşdizimlerin saptanmasına ve betimlenmesine yönelik Kuram ve yaklaşımlar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(33), 28-47.

Erciyas, O. (Ed.). (2015). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden Ferec Ba'de'-Şidde'nin söz varlığı. Kesit Yayınları.

Erikli, F. (2021). Bir sözlük tasarısı: Türkçe öğrenen yabancılara yönelik bir eşdizim sözlüğü. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 5(1), 38-61.

Erikli, F. (2023). Anlam temelli bir eşdizim yaklaşımı: F.J. Hausman örneği a meanin based collocation approach: the case of F.J. Hausman. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 7(2), 412-426.

Gökay, O. Ş. (2007). Dedem Korkudun kitabı. Kabalcı Yayınevi.

Günay, D. (2009). Sözcükbilimine giriş. Multıngual Yayınları.

Karaağaç, G. (2005). Dil, insan ve tarih. Akçağ Yayınları.

Karadağ, B. M. (2020). Yabancılara Türkçe öğretiminde eşdizimlilik: bir model önerisi. Dilbilim Dergisi, (34), 27-56.

Karahan, L. (2011). Türk dili üzerine incelemeler. Akçağ Yayınları.

Kolcu, H. (2016). Türk dili. Umuttepe Yayınları.

Korkmaz, Z. (2004). Dede Korkut hikâyelerinde dil-üslup bağlantısı. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten. 46(1998), 101-112.

Metin, S. K. & Karaoğlu, B. (2016). Türkiye Türkçesinde eşdizimlerin istatistiksel yöntemlerle belirlenmesi. Bilig, (78), 253-286.

Sarı, F. (2021). Metinbilimsel bir analiz: Kalem sûresi'nde eşdizimler. Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 215-234.

Sertkaya O. F. (2006). Dede Korkut kitabı. Dresden nüshası "giriş" bölümü.

Sertkaya O. F. (2007). Dede Korkut kitabı üzerine araştırmalar ve incelemeler.

Sertkaya O. F. (2020). Dede Korkut kitabı üzerine araştırmalar ve incelemeler.

Sertkaya O. F. (2022). "Dede Korkud'dan iki yeni soylama", Şükrü Haluk Akalın Armağanı. Akçağ Yayınları.

Özkan, B. (2020). Türkiye Türkçesi'nde ön adlarla adların birliktelik kullanımı ve eşdizim sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tahiroğlu, B. T. (2021). Derlembilim açısından Edip Cansever, Cemal Süreya ve Turgut Uyar'ın söz varlığında sözcük sıklığı ve eşdizimlilik. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(4), 1524-1538. <http://doi.org/10.20322/littera.973451>

Teker, A.D., Erol, E., Yaman, E., Bacanlı, E., Küçükbaşmacı, G., Toman, H. vd. (2009). Üniversiteler için Türk dili kitabı. Grafiker Yayınları.

Uçar, E. (2022). Dede Korkut- Günbed yazması- Kazan Bey Oğuznâmesi. *Journal of Old Turkic Studies* 6(1), 243-260.

Uysal, A. E. (1986). Destanlarımızdan Dede Korkut hikâyeleri ile Köroğlu'nda tabiat unsurları. *Erdem Dergisi*. 2(4), 13-30.

